

**T.C.
BATMAN ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TARİH ANA BİLİM DALI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

MOĞOLLARDA KONGRATLI ŞAHSİYETLER (1206-1336)

Muammer TAKA

**Kasım – 2025
BATMAN**

**T.C.
BATMAN ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TARİH ANA BİLİM DALI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

MOĞOLLARDA KONGRATLI ŞAHSİYETLER (1206-1336)

Muammer TAKA

**Danışman
Dr. Öğr. Üyesi Ercan GÖRDEGİR**

Diğer Jüri Yeleri

Dr. Öğr. Üyesi Nihal GEZEN Doç. Dr. Osman KARLANGIÇ

**Kasım-2025
BATMAN**

TEZ KABUL VE ONAYI

Muammer TAKA tarafından hazırlanan “**Moğollarda Kongratlı Şahsiyetler (1206-1336)**” adlı tez çalışması 14/11/2025 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından oy birliği ile Batman Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı’nda YÜKSEK LİSANS tezi olarak kabul edilmiştir.

Jüri Üyeleri

İmza

Başkan

Doç Dr. Osman KARLANGIÇ

Danışman

Dr. Öğr. Üyesi Ercan GÖRDEGİR

Üye

Dr. Öğr. Üyesi Nihal GEZEN

Yukarıdaki sonucu onaylarım.

Dr. Öğr. Üyesi Murat ÖTER
Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Müdürü

ETİK BEYANI

Bu tezdeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edildiğini ve tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada bana ait olmayan her türlü ifade ve bilginin kaynağına eksiksiz atıf yapıldığını beyan eder, aksinin ortaya çıkması durumunda her türlü yasal sorumluluğu kabullendiğimi bildiririm.

ETHICAL DECLARATION

I declare that all the information in this thesis has been obtained within the framework of ethical behavior and academic rules, and that the source of any statements and information that do not belong to me in this study prepared in accordance with the thesis writing rules has been fully cited, and I declare that I accept all kinds of legal responsibility in case of any contrary situation.

Muammer TAKA
14 /11/2025

ÖZET

YÜKSEK LİSANS TEZİ

MOĞOLLARDA KONGRATLI ŞAHSİYETLER

Muammer TAKA

Batman Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü

Tarih Ana Bilim Dalı

Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Ercan GÖRDEGİR

2024, 64 Sayfa

Bu çalışma, Moğol devletlerinin kuruluşundan İlhanlıların yıkılışına uzanan tarihsel süreçte Kongrat boyuna mensup şahsiyetlerin siyasi, toplumsal ve kültürel etkilerini incelemektedir. Araştırmanın temel amacı, Moğol devlet geleneğinde kadın ve erkek Kongratlı bireylerin oynadığı rolleri tespit etmek ve bu rolleri dönemin siyasi yapısıyla ilişkilendirerek değerlendirmektir. Cengiz Han'ın annesi Höelün Eke ve eşi Börte Hatun başta olmak üzere Moğol hanedanıyla kurulan akrabalık bağları, Kongrat boyunu erken dönemden itibaren hanedan ideolojisinin merkezine yerleştirmiştir. Bu bağ sayesinde Kongratlar, Moğol devlet teşkilatında güvenilir, soylu ve ayrıcalıklı bir konuma sahip olmuş, sonraki dönemlerde de bu statülerini korumuşlardır.

Çalışmada öncelikle Kongrat boyunun kökeni, kabile örgütlenmesi ve Moğol kabile sistemi içindeki yeri ele alınmış; ardından Moğol İmparatorluğu ve İlhanlı Devleti'nin çeşitli dönemlerinde öne çıkan Kongratlı şahsiyetler değerlendirilmiştir. Çorluk Mergen, Kubay Şire ve Tusbu Davud gibi erken dönem liderler kabile hafızasının temel figürleri olarak incelenmiş; Börte, Kutuy ve Bülûgan gibi hatunların ise diplomasi, saray yönetimi ve hanedan siyaseti üzerindeki belirleyici etkileri ortaya konulmuştur. Özellikle İlhanlı döneminde Kutuy Hatun'un yürüttüğü siyasi faaliyetler, Kongrat unsurunun devlet yönetimine doğrudan yön verebildiğini göstermektedir.

Araştırmanın bulguları, Kongrat boyunun Moğol siyasi kültüründe yalnızca bir kabile kimliği olarak değil, aynı zamanda hanedan meşruiyeti, saray düzeni ve diplomatik ilişkilerin şekillenmesinde rol alan aktif bir unsur olarak öne çıktığını ortaya koymaktadır. Bu yönüyle çalışma, Moğol devlet yapısının anlaşılmasında Kongratların tarihsel konumunu yeniden değerlendirmekte ve literatüre katkı sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Börte Hatun, Hanedan-Kabile ilişkileri, İlhanlılar, Kongrat, Moğollar

ABSTRACT

MASTER THESIS

Kongirat Figures in the Mongol Empire (1206–1335)

Muammer TAKA

Batman University Graduate Education Institute

Department of Medieval History

Advisor: Dr. Öğr Üyesi Ercan GÖRDEGİR

2024, 64 Page

This study examines the political, social, and cultural influence of individuals belonging to the Kongirat tribe throughout the historical trajectory extending from the formation of the Mongol Empire to the collapse of the Ilkhanate. The principal aim of the research is to identify the roles assumed by Kongirat men and women within the Mongol state tradition and to evaluate these roles in relation to the political structures of the period. Through marriage alliances established with the imperial family—most notably through figures such as Höelün Eke, the mother of Chinggis Khan, and Börte, his principal wife—the Kongirat tribe occupied a central place in early dynastic ideology. These bonds elevated the Kongirats to a position of trust, nobility, and distinction within the imperial hierarchy, enabling them to maintain their privileged status in subsequent generations.

The study first addresses the origins, internal organization, and hierarchical structure of the Kongirat tribe within the Mongol tribal confederation. It then evaluates prominent Kongirat figures who played important roles during the Mongol Empire and the Ilkhanate. Early tribal leaders such as Chorlug Mergen, Kubay Shire, and Tusbu Dawud are examined as foundational figures of tribal memory, while influential Kongirat women—including Börte, Qutuy, and Bulughan—are shown to have exerted significant authority in diplomacy, court administration, and dynastic politics. In particular, the political activities of Qutuy Khatun during the Ilkhanid period demonstrate that the Kongirat tribe held the capacity to directly shape state governance.

The findings of this research indicate that the Kongirats functioned not merely as a tribal identity but as an active component in shaping dynastic legitimacy, court culture, and political decision-making within Mongol ruling structures. In this respect, the study reassesses the historical significance of the Kongirat tribe in the development of the Mongol state and offers a comprehensive contribution to the scholarly literature.

Keywords: Borte Khatun, Dynastic-Tribal Relations, Ilkhanids, Kongirat, Mongols

ÖNSÖZ

Moğol tarihi, dünya tarihinin en geniş coğrafyaya yayılan ve yalnızca siyasi değil, kültürel, ekonomik ve diplomatik etkileriyle de derin izler bırakan dönemlerinden birini temsil eder. Cengiz Han'ın liderliği altında şekillenen bu imparatorluk, farklı halkları, dilleri ve kültürleri aynı siyasi çatı altında toplamayı başarmıştır. Bu büyük yapı içerisinde Kongrat kabilesi, hem hanedanlık ilişkilerinde hem de devlet yönetiminde üstlendiği rollerle dikkat çekmiştir. Moğol hanedanının “dünür boyu” olarak anılan Kongratlar, meşruiyetin, sadakatin ve siyasal istikrarın sembolü hâline gelmiştir.

Bu tez, Moğollar ve Kongratlar arasındaki çok katmanlı ilişkileri tarihsel bağlamı içinde ele almakta; 1206–1335 yılları arasında Kongratlı şahsiyetlerin Moğol ve İlhanlı devletlerindeki siyasi, diplomatik ve kültürel etkilerini incelemektedir. Çalışmada, Kongrat kökenli emirlerin ve hatunların hem Moğol sarayında hem de devlet yönetiminde üstlendikleri roller ayrıntılı biçimde değerlendirilmiş; bu şahsiyetler üzerinden Türk-Moğol etkileşiminin tarihî boyutları yeniden yorumlanmıştır.

Araştırma süreci, uzun soluklu bir literatür taraması, klasik tarih kaynaklarının titizlikle incelenmesi ve modern tarih yazımının sunduğu metodolojik yaklaşımların değerlendirilmesini gerektirmiştir. Bu süreçte birçok zorlukla karşılaşmış, özellikle kaynakların dilsel ve coğrafi çeşitliliği çalışmanın kapsamını hem zenginleştirmiş hem de dikkatli bir analiz gerektirmiştir. Bu yönüyle tez, Ortaçağ tarih araştırmalarında kabile-devlet ilişkilerinin anlaşılmasına katkı sağlayacak yeni bir perspektif sunmayı amaçlamaktadır.

Tezin hazırlanma aşamasında bilgi, sabır ve yönlendirmeleriyle her zaman yanımda olan değerli danışmanım Dr. Öğr. Üyesi Ercan GÖRDEGİR'e en derin teşekkürlerimi sunarım. Akademik rehberliği, titiz yaklaşımı ve yönlendirici eleştirileri bu çalışmanın bilimsel niteliğini güçlendirmiştir. Ayrıca tez jürisinde yer alan Doç. Dr. Osman KARLANGIÇ ve Dr. Öğr. Üyesi Nihal GEZEN hocalarıma yapıcı eleştirileri, destekleri ve değerli katkıları için teşekkür ederim.

Batman Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü yönetimine, Tarih Anabilim Dalı öğretim üyelerine ve araştırma sürecinde akademik destek sağlayan tüm kurum ve personele şükranlarımı sunarım. Araştırma boyunca sabır, anlayış ve moral desteğiyle yanımda olan yakın çevreme, aileme ve dostlarıma da içtenlikle teşekkür ederim.

Bu tezin, Moğol tarihi, İlhanlı dönemi siyaseti ve Türk-Moğol kültürel ilişkileri alanında yapılacak yeni çalışmalara katkı sunmasını diliyorum. Kongratlı şahsiyetler üzerine yapılan bu araştırmanın, Orta Asya tarihinin hanedan-kabile ilişkileri bağlamında yeniden değerlendirilmesine küçük de olsa bir ışık tutacağına inanıyorum.

Muammer TAKA

Batman-2025

İÇİNDEKİLER

ÖZET	iv
ÖNSÖZ	vi
İÇİNDEKİLER	viii
EKLERİN LİSESİ	x
KISALTMALAR	xi
1.GİRİŞ	1
1.1. Moğol Tarihi İçerisinde Kongratların Yeri.....	6
2. YÖNTEM	9
2.1. Tarihsel ve Metodolojik Yaklaşım	9
2.2. Biyografik Araştırma Yöntemi	10
2.3. Karşılaştırmalı Kaynak Analizi	10
2.4. Tarih Yazımı (Historiografi) Yaklaşımı	11
2.5. Diplomatik ve Kültürel Analiz	11
2.6. Veri Toplama ve Değerlendirme Süreci	12
2.7. Sınırlılıklar	12
2.8. Genel Değerlendirme	13
3. LİTERATÜR DEĞERLENDİRMESİ.....	14
3.1. Klasik Kaynaklar	14
3.2. Modern Tarih Yazımı ve Akademik Çalışmalar.....	15
3.3. Türkiye’de Yapılan Akademik Çalışmalar	15
3.4. Literatürün Genel Değerlendirmesi	16
4. BULGULAR.....	17
4.1. Kongrat Boyunun Kökeni ve Erken Dönem Tarihi	17
4.1.1. Çin ve Orta Asya kaynaklarında Kongratlar.....	19
4.1.2. Reşîdüddin’e göre Kongratların coğrafi konumu	21
4.1.3. Cengiz Han’dan İlhanlı Devleti’in yıkılışına kadar Kongratların tarihi	23
4.1.4. 12. yüzyılda Kongratların sosyo-politik yapısı.....	26
4.1.5. Kongrat boyunun sosyal ve ekonomik özellikleri	28
4.1.5. Kongratlar ile diğer Moğol boyları arasındaki ilişkiler	31
4.2. Büyük Moğol Devleti ve İlhanlılarda Kongratlı Şahsiyetler	33
4.2.1. Çorluk Mergen.....	35
4.2.2. Ulun Eke (Höelün Eke).....	37
4.2.3. Dei- Seçen.....	40
4.2.3. Börte Hatun.....	41
4.2.4. Menileke (Menlik / Menelik).....	44
4.2.5. Kubay Şire	46
4.2.6. Tasbu Davud	49

4.2.7. Kongrat Hatun.....	50
4.2.8. Kutuy Hatun.....	51
4.2.9. Bûlûgân Hatunlar	54
5. SONUÇ VE ÖNERİLER.....	57
5.1. Sonuç	57
5.2. Öneriler	59
KAYNAKÇA.....	61
EKLER	65

EKLERİN LİSESİ

EK-1	1207 Yılında Kongratlar ve komşuları.....	65
EK-2	Cengiz Han dönemi Moğol İlerleyişi.....	66
EK-3	Börte Hatun.....	67
EK-4	Cengiz Han Kongratlı Börte'nin Kocasını.....	68
EK-5	Börte'nin birinci oğlu Cuci'nin günümüz Moğolistan'daki heykeli.....	69
EK-6	Börte'nin ikinci oğlu Çağatay'ın günümüz Moğolistan'daki heykeli.....	70
EK-7	Börte'nin üçüncü oğlu Ögeday'un Ulan Batur'daki Heykeli.....	71
EK-8	Mitsel olarak Kongrat Şeması.....	72

KISALTMALAR

Bkz.	:	Bakınız
Çev.	:	Çevirmen
DİA	:	Diyanet İslâm Ansiklopedisi
DTCF	:	Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi
Haz.	:	Hazırlayan
M.	:	Miladi
ö.	:	ölüm
s.	:	sayfa
S.	:	Sayı
Terc.	:	Tercüme
Ty.	:	Tarih Yok
Yy	:	Yüzyıl

1.GİRİŞ

Moğol İmparatorluğu'nun kuruluş yılı kabul edilen 1206, yalnızca Asya tarihinin değil, dünya siyasetinin yönünü değiştiren bir dönüm noktasını temsil eder. Bu tarihten 1335 yılına, yani İlhanlı Devleti'nin sonuna kadar uzanan yaklaşık bir buçuk asırlık süreç, Avrasya'nın siyasî, toplumsal ve kültürel haritasını kökten dönüştürmüştür. Bu değişim özellikle İlhanlıların bölgeye yaptıkları saldırılar neticesinde Müslüman dünyasında daha belirgin halde hissedilmiştir (Gördeğir, 2018, s.106–118; Gördeğir, 2019a, s. 33-55; Gördeğir, 2019b, s. 215–225; Gördeğir, 2020; Gördeğir, 2021). Cengiz Han'ın kurduğu devlet yapısı, bozkır aristokrasisinin geleneksel kabile düzenini merkezî bir imparatorluk idealiyle birleştirerek tarihte eşî görülmemiş bir yönetim modeline dönüşmüştür. Bu büyük dönüşüm içinde bazı kabileler, özellikle de Kongrat boyu, hem siyasî meşruiyetin hem de hanedanî istikrarın taşıyıcısı olarak öne çıkmıştır (İsmailov, 2024, s. 1–3).

Kongrat kabilesinin Moğol toplumsal yapısındaki konumu, Cengiz Han'ın yükselişiyle birlikte belirginlik kazanmıştır. Cengiz Han'ın eşî Börte Hatun'un Kongrat soyundan gelmesi, bu boyu imparatorluk siyasetinde ayrıcalıklı bir yere taşımış; hanedan evlilikleri yoluyla kurulan bu bağ, Moğol devlet geleneğinin meşruiyet anlayışına doğrudan yansımıştır (Roux, 2018, s. 29–36). Reşidüddin Fazlullah Hemedânî'nin *Câmi'ü't-Tevârîh* adlı eserinde “Kungirat” olarak geçen bu topluluk, Cengiz Han'ın ailesiyle kurduğu ittifak sayesinde “dünür boyu” olarak anılmış ve saray çevresinde daimî bir nüfuz kazanmıştır (Reşidüddin, 1952, s. 160–166; İsmailov, 2024, s. 7). Cengiz Han'ın annesi Höelün Eke'nin de bu boyla akrabalık bağlarının bulunduğu dair rivayetler, bu ilişkinin tarihsel derinliğini göstermektedir (Ebu'l Gazi Bahadır Han, 2020, s. 66).

Kongratlar, Moğol toplumu içinde siyasal istikrarın dayandığı ailevi meşruiyetin sembolü hâline gelmişlerdir. Börte Hatun'un Cengiz Han üzerindeki etkisi, dönemin kaynaklarında çoğu zaman “sadakat ve vakar” kavramlarıyla ilişkilendirilmiş; fakat tarihî gerçeklik, onun devlet işlerinde doğrudan belirleyici bir konuma sahip olduğunu göstermektedir (Roux, 2018, s. 31). Bu etki, İlhanlılar döneminde daha görünür hâle gelmiş; Moğol sarayında Kongrat kökenli kadınların hem diplomatik ilişkilerde hem de

taht mücadelelerinde oynadığı roller, dönemin siyasî dinamiklerini şekillendirmiştir (İsmailov, 2024, s. 77–80).

Kongrat kabilesinin kökeni üzerine yapılan araştırmalar, bu topluluğun hem Türk hem Moğol unsurlarını bünyesinde barındırdığını ortaya koyar. Zeki Velidi Togan (1946, s. 95) ve Peter Golden (2012, s. 310), Kongratların esasen Türk kökenli olduklarını, Moğol dönemiyle birlikte Moğollaşma sürecine girdiklerini, ancak sonraki yüzyıllarda yeniden Türkleştiklerini ileri sürer. Bu yorum, Kongrat kimliğinin tarih boyunca siyasî ve kültürel koşullara göre yeniden tanımlandığını gösterir. Nitekim Moğol devlet sistemi, etnik kimlikten ziyade sadakat ve bağlılık üzerine inşa edilmişti; bu bağlamda Kongratların hanedana olan bağlılığı, onların konumunu sürekli olarak güçlendirmiştir.

Cengiz Han döneminde Kongratlar, askerî yapılanmada önemli bir yer tutmuşlardır. Reşidüddin (1952, s. 160–166), Cengiz Han'ın ordusunda yer alan bazı emirlerin Kongrat soyundan geldiğini kaydeder. Bu kişiler, özellikle 1219–1223 yılları arasında yürütülen Harezm seferlerinde etkin rol oynamışlardır. V. V. Bartold (1963, s. 154–155), XIII. yüzyılın ortalarında Harezm bölgesinde Kongrat komutanların varlığını tespit etmiş; bu durumun, kabileye ait unsurların Moğol fetihleriyle batıya taşındığını gösterdiğini belirtmiştir. Böylece Kongratlar, yalnızca Moğolistan coğrafyasında değil, geniş Avrasya topraklarında da idarî ve askerî sorumluluklar üstlenmişlerdir.

Kongrat kadınlarının bu süreçteki konumu, Moğol siyasi kültüründe kadınların aktif rolünü yansıtır. Cengiz Han'ın soyundan gelen kağanların eşleri arasında yer alan Kongrat kadınları, hanedan içi güç dengelerinde belirleyici olmuştur. Bu gelenek, İlhanlı sarayında Bûlûgan ve Kutuy Hatun gibi güçlü figürlerle devam etmiştir. Kutuy Hatun, İlhanlı hükümdarları üzerinde diplomatik nüfuzu bulunan, devlet politikalarına yön verebilen bir şahsiyet olarak kaynaklarda yer almaktadır (İsmailov, 2024, s. 78). Dolayısıyla Kongrat kadınları, yalnızca evlilik yoluyla değil, diplomasi ve idare yoluyla da devlet yapısının vazgeçilmez unsurları hâline gelmişlerdir. Buna rağmen İlhanlı sarayında bütün güç Kongratlı şahsiyetlerin elinde değildi. İlhanlıların izlediği izdivaç politikaları neticesinde sarayda farklı milletlere mensup birçok kadın bulunmaktaydı. Bu kadınlar zaman zaman saray içerisinde ve devlet siyasetinde güç mücadelesine girişmekteydi (Ekinci, & Gördegir, 2024, s. 297–308; Gördegir, 2019b, s. 1324–1340; Gördegir, 2020b; Gördegir, 2025, 27–43)

Moğol fetihlerinin ardından Kongrat unsurlarının farklı coğrafyalara dağılması, bu boyun kültürel çeşitliliğini artırmıştır. XIII. yüzyıl ortalarından itibaren Kongratlara, Orta Asya'dan İran'a, oradan da Anadolu'ya kadar uzanan geniş bir sahada rastlanmaktadır (Togan, 1946, s. 638). Bu durum, Moğol imparatorluk sisteminin genişlemesiyle paralel bir toplumsal hareketliliği göstermektedir. Kongratlar, yeni topraklarda askerî idare, vergi düzeni ve diplomasi gibi alanlarda görev alarak imparatorluk yapısının kurumsallaşmasına katkıda bulunmuşlardır.

Peter Golden (2012, s. 310) ve Zeki Velidi Togan (1969–70, s. 22), Kongratların askerî alanda ve kültürel bir misyon taşıdıklarını da vurgular. Togan'a göre Kongrat soyluları arasında çok dilli (Türkçe, Farsça, Arapça) aydınlar yetişmiş, bu aydınlar Moğol sarayında tercüman, elçi ve danışman olarak görev yapmışlardır. Bu tespit, Kongratların Moğol devlet yapısında bir “kültür aracısı” işlevi gördüğünü göstermesi bakımından önemlidir. Bu bağlamda Kongrat unsuru, Moğol devletlerinin yalnızca askerî ve siyasî değil, kültürel kimliğinin de bir parçası olmuştur.

Moğol İmparatorluğu'nun parçalanmasının ardından ortaya çıkan devletlerde özellikle İlhanlılar, Altın Orda ve Çağatay uluslarında Kongrat kökenli şahsiyetlerin izleri sürülebilir. Bu dönemde Kongrat beylerinin idarî görevler üstlendiği, yer yer bağımsız siyasi otoriteler oluşturduğu görülmektedir. Bartold (1963, s. 155) ve Golden (2012, s. 311), XIV. yüzyılın ortalarından itibaren Harezm'de “Türkleşmiş Moğol sülalesi” olarak anılan Kongratların siyasal bir güç hâline geldiklerini kaydeder. Bu durum, Cengiz Han döneminde kurulan hanedanî bağların uzun vadede kalıcı bir toplumsal statüye dönüştüğünü ortaya koyar.

Kongrat kabilesi, 1206–1335 yılları arasında Moğol devletlerinin hem siyasî hem kültürel dokusunu şekillendiren en önemli unsurlardan biri olarak karşımıza çıkar. Hanedan evlilikleriyle başlayan bu etkinlik, zamanla askerî idare, diplomasi ve kültürel temsil düzeylerine kadar genişlemiştir. Moğol tarihinin merkezinde yer alan Kongratlı şahsiyetler, bir yandan imparatorluğun meşruiyet yapısını beslemiş, diğer yandan farklı coğrafyalara yayılarak Moğol mirasının sürekliliğini sağlamışlardır. Bu yönüyle Kongratlar, XIII. ve XIV. yüzyıllar arasındaki Moğol dünyasının hem siyasî hem de kültürel sürekliliğini temsil eden seçkin bir örnek teşkil etmektedir.

Bu araştırmanın konusu, 1206–1335 yılları arasındaki dönemde Moğol devletlerinin siyasî, askerî ve kültürel yapısı içinde Kongrat kabilesine mensup şahsiyetlerin oynadığı rolleri tarihsel bağlamda incelemektir. Çalışma, Cengiz Han'ın

kurduğu imparatorluk sisteminin doğuşundan İlhanlı Devleti'nin yıkılışına kadar uzanan süreçte, Kongrat unsurunun devlet yapısına, saray ilişkilerine ve yönetim pratiğine yaptığı katkıları bütüncül bir yaklaşımla değerlendirmeyi hedeflemektedir. Bu amaçla hem klasik tarih kaynaklarından hem de modern tarih yazımının sunduğu metodolojik çerçeveden yararlanılmaktadır.

Kongrat kabilesi, Moğol tarih yazımında yalnızca bir kabile olarak değil, aynı zamanda hanedanî meşruiyetin teminatı olarak karşımıza çıkar. Cengiz Han'ın eşi Börte Hatun'un Kongrat soyundan gelmesi, bu boyu imparatorluk siyasetinin merkezine taşımıştır (Reşidüddin, 1952, s. 160–166). Bu evlilik, Moğol siyasi geleneğinde sadece bir aile bağına değil, aynı zamanda kabile dayanışmasıyla güç kazanan bir yönetim biçimini temsil eder. Cengiz Han Kongratlarla ilişkisini “kan bağı kadar güçlü bir ittifak” olarak görmüş ve bu bağı siyasî sadakatin temeli saymıştır (İsmailov, 2024, s. 7). Bu nedenle, Kongratlı şahsiyetlerin incelenmesi yalnızca kabile tarihini değil, aynı zamanda Moğol yönetim felsefesinin ve meşruiyet inşasının anlaşılmasını da mümkün kılar.

Araştırmanın temel amacı, Kongrat kabilesine mensup bireylerin Moğol devletlerinin idarî ve askerî sistemlerindeki rollerini tespit etmek ve bu rollerin zaman içindeki dönüşümünü ortaya koymaktır. 1206–1335 yılları arasındaki dönemde Kongratların Moğol siyasi yapısına etkisi iki düzlemde incelenebilir: ilki, hanedan içi evlilikler yoluyla oluşan saray bağlantıları, ikincisi ise askerî-idarî görevlerdeki etkinlikleridir. Bu iki unsur, Moğol devlet geleneğinin temel dinamikleri olan sadakat, akrabalık ve görev paylaşımı ilkeleriyle doğrudan ilişkilidir (Roux, 2018, s. 31–38).

Araştırma, Kongratların Moğol devletleri içindeki konumlarını yalnızca bireysel şahsiyetler üzerinden değil, aynı zamanda bu şahsiyetlerin temsil ettiği toplumsal statü ve kurumsal yapı üzerinden değerlendirmeyi amaçlamaktadır. Bu çerçevede, Cengiz Han'ın yükselişi döneminde görev alan Kongrat emirleri, İlhanlı sarayında diplomatik nüfuza sahip olan Kongrat kökenli kadınlar ve Moğol fetihleri sonrası bürokratik düzen içinde öne çıkan Kongrat beyleri tarihsel süreklilik içinde ele alınacaktır. Bu yaklaşım, çalışmayı yalnızca biyografik bir inceleme olmaktan çıkararak toplumsal tarih perspektifine yerleştirmektedir (İsmailov, 2024, s. 15–18).

Bu araştırmanın amacı yalnızca tarihsel bir kabileyi tanıtmak değil, aynı zamanda Moğol devlet geleneğinde kabile kimliği ile devlet kurumsallığı arasındaki ilişkiyi çözümlemektir. Zeki Velidi Togan (1946, s. 95) ve Peter Golden (2012, s. 310),

Orta Asya tarihinin kabile temelli örgütlenme modelinin, devlet otoritesinin oluşumunda belirleyici olduğunu ifade ederler. Moğol İmparatorluğu’nda bu örgütlenme biçimi, farklı kabilelerin hanedana bağlanmasıyla merkezî bir otoriteye dönüşmüştür. Kongratlar bu sürecin hem öncüsü hem de sembolü olmuş; “dünür boyu” sıfatıyla, imparatorluk ideolojisinin hanedanî dayanaklarından birini oluşturmuşlardır.

Araştırmanın odak noktası, 1206–1335 yılları arasında Moğol dünyasının üç büyük siyasi evresi olan Cengiz Han dönemi, imparatorluğun parçalanma süreci ve İlhanlılar dönemidir. Bu üç aşama, Kongrat kabilesinin siyasî konumundaki değişimi izlemeye imkân tanımaktadır. Cengiz Han döneminde hanedanla kurulan evlilik bağları, Moğol siyasi meşruiyetinin temeli iken, İlhanlılar döneminde bu bağlar bürokratik roller ve diplomatik ilişkiler üzerinden devam etmiştir (Bartold, 1963, s. 154–155). Böylelikle Kongrat unsuru, imparatorluk inşasının farklı aşamalarında süreklilik arz eden bir “devlet kimliği”ne dönüşmüştür.

Araştırmanın bir diğer amacı, Kongrat şahsiyetleri aracılığıyla Moğol tarihinin kültürel sentez boyutunu ortaya koymaktır. XIII. ve XIV. yüzyıllar arasında Kongratların bulunduğu bölgelerde özellikle Orta Asya, Horasan, İran ve Azerbaycan sahalarında Türkçe, Farsça ve Moğolca dillerinin iç içe geçtiği çokkültürlü bir yapı ortaya çıkmıştır. Bu yapı, sadece siyasî değil, kültürel ve dilsel açıdan da bir etkileşim alanı oluşturmuştur (Togan, 1969–1970, s. 22). Kongratlar bu etkileşimin taşıyıcısı olmuş; Moğol aristokrasisinin içinde Türk kültür unsurlarının yerleşmesinde köprü işlevi görmüşlerdir.

Bu bağlamda araştırma, hem mikro tarihsel hem de makro tarihsel bir yaklaşımla yürütülecektir. Mikro düzeyde, tekil Kongrat şahsiyetlerin biyografileri ve saray içi konumları incelenecek; makro düzeyde ise Kongrat kabilesinin Moğol siyasi yapısına sistematik etkisi değerlendirilecektir. Bu iki düzeyin bir arada ele alınması, Moğol devletlerinde kabile–iktidar ilişkilerinin bütüncül biçimde anlaşılmasına imkân tanır (Golden, 2012, s. 311).

Sonuç olarak, bu araştırmanın amacı, Moğol devletlerinin kuruluş ve kurumsallaşma süreçlerinde Kongratlı şahsiyetlerin üstlendiği roller aracılığıyla, Orta Asya tarihinin temel dinamiklerinden biri olan hanedan–kabile ilişkisini yeniden değerlendirmektir. Çalışma, Moğol tarih yazımında sıklıkla ihmal edilen Kongrat unsurunu merkeze alarak, hem siyasî hem de kültürel tarih açısından yeni bir okuma önermektedir. Bu yönüyle tez, Moğol devlet geleneğinde “aile, sadakat ve güç”

kavramlarının yeniden yorumlanmasına katkı sağlamayı ve tarih yazımında Kongrat kimliğinin hak ettiği yeri bilimsel temelde ortaya koymayı amaçlamaktadır.

1.1. Moğol Tarihi İçerisinde Kongratların Yeri

Kongrat kabilesi, Moğol tarihinin yalnızca bir boy unsuru değil, aynı zamanda imparatorluk siyasetinin meşruiyet temelini oluşturan bir hanedanî yapının taşıyıcısı olarak değerlendirilmelidir. Cengiz Han'ın liderliğinde şekillenen Moğol birliği, kabile temelli bir konfederasyon modeli üzerine kurulmuştu; bu modelde her kabile belirli askerî ve idarî görevlerle imparatorluk sistemine entegre edilmiştir (Roux, 2018, s. 22–26). Bu kabileler arasında en dikkat çekici olanlardan biri Kongratlar olmuştur. Cengiz Han'ın eşi Börte Hatun'un Kongrat soyundan gelmesi, bu kabileyi Moğol saray yapısının merkezine taşımış; böylece Kongratlar, yalnızca bir kabile kimliğiyle değil, hanedanla kurdukları evlilik bağı sayesinde “devlet ailesinin” parçası hâline gelmişlerdir (Reşidüddin, 1952, s. 160–166).

Cengiz Han'ın güç kazanmasında ve hanlığını meşrulaştırmasında kabile ittifaklarının özel bir önemi vardı. Bu ittifakların en kalıcı ve stratejik olanı Kongratlarla kurulan ilişkidir. Börte Hatun'un Cengiz Han'a sağladığı destek, sadece bireysel bir eş bağlılığının ötesinde, kabileler arası siyasal dayanışmayı simgeler. Cengiz Han'ın düşman kabileler karşısında tutunabilmesinde Kongratların hem askerî hem de diplomatik desteği belirleyici olmuştur (Ebu'l Gazi Bahadır Han, 2020, s. 66). Bu bağlamda Kongratlar, Moğol tarihinin “kurucu dönemi” olarak nitelendirilen 1206 öncesi ve sonrası süreçte, devletin hem sosyal hem de siyasal meşruiyet ağının bir bileşeni olarak konumlanmıştır.

Moğol kaynakları, özellikle Reşidüddin Fazlullah Hemedânî'nin *Câmi'ü't-Tevârih* adlı eseri, Kongratları “hanedanla kan bağı kuran ilk kabile” olarak tanımlar (Reşidüddin, 1952, s. 160; aktaran İsmailov, 2024, s. 7). Bu nitelendirme, Kongratların imparatorluk siyasetinde kazandıkları öncelikli konumu göstermesi bakımından önemlidir. Moğol devlet geleneğinde hanın dünür olduğu boy, siyasî sadakatin ve prestijin sembolü sayılmıştır. Bu nedenle Kongratlar, diğer Moğol boyları nezdinde de saygı gören bir statü kazanmışlardır. Bu statü, zamanla yalnızca evlilik yoluyla değil, askerî ve idarî görevler yoluyla da pekişmiştir.

Cengiz Han dönemiyle başlayan bu ayrıcalıklı konum, imparatorluğun genişlemesiyle birlikte farklı Moğol devletlerinde de sürmüştür. Örneğin İlhanlılar, Altın Orda ve Çağatay uluslarında Kongrat unsurlarına rastlanması, bu boyun imparatorluk yapısı içindeki sürekliliğini göstermektedir (Bartold, 1963, s. 154–155). Özellikle İlhanlı sarayında etkin olan Kongrat kökenli kadınlar —örneğin Kutuy Hatun ve ondan sonra gelen saray mensupları— Moğol yönetici elitleri üzerinde doğrudan nüfuza sahip olmuşlardır. Bu durum, Cengiz Han döneminde temelleri atılan “Kongrat–hanedan ittifakının” İlhanlılar devrinde de canlı biçimde sürdüğünü kanıtlamaktadır (İsmailov, 2024, s. 77–80).

Kongratların Moğol tarihindeki yeri yalnızca hanedan ilişkileriyle sınırlı değildir. Onlar aynı zamanda Moğol ordusunun disiplinli bir parçası olarak, imparatorluğun batıya doğru genişlemesinde aktif rol oynamışlardır. Reşidüddin (1952, s. 166) ve Cüveynî (1941, s. 205) gibi kaynaklarda, Harezm seferlerinde görev alan bazı Kongrat emirlerinin isimleri geçmektedir. Bu durum, kabile mensuplarının Cengiz Han’ın güven duyduğu askerî elit arasında yer aldığını göstermektedir. Peter Golden (2012, s. 310) de, Kongratların yalnızca savaşçı bir unsur değil, aynı zamanda idarî sistemin işleyişinde önemli roller üstlendiğini; bazı Kongrat beylerinin fethedilen bölgelerde valilik ve komutanlık görevleri yürüttüğünü belirtir.

Moğol tarih yazımı açısından Kongrat kabilesi, “dünür boyu” olmanın ötesinde, bir tür meşruiyet simgesi olarak işlev görmüştür. Hanedan evlilikleri yoluyla kazanılan bu meşruiyet, Cengiz Han soyundan gelen kağanlar tarafından da sürdürülmüştür. Bu durum, Moğol siyasi geleneğinde aile bağlarının devlet yönetiminde belirleyici rol oynadığını gösterir. Zeki Velidi Togan (1946, s. 95), Moğol kabile sistemi içinde Kongratların diğerlerinden farklı olarak “kan yoluyla” değil, “bağlılık yoluyla” imparatorluğa dâhil olduklarını vurgular. Bu bağlılık biçimi, Moğol siyasi kültüründe kabileler arasındaki dengeyi sağlamış ve hanedanın sürekliliğine katkıda bulunmuştur.

İlhanlılar döneminde (1256–1335) Kongratların konumu daha da kurumsallaşmıştır. Cengiz Han’ın kurduğu hanedanî hiyerarşi, İlhanlı sarayında da geçerliliğini korumuş ve bu yapının içinde Kongrat kökenli şahsiyetler yönetim kademelerine dâhil olmuştur. Kutuy Hatun gibi figürler, İlhanlı yönetiminde siyasî nüfuzun yanı sıra diplomatik etkinlikleriyle de öne çıkmış; İlhanlı dış politikasında, özellikle Çin ve Orta Asya ile kurulan ilişkilerde önemli rol oynamışlardır (İsmailov, 2024, s. 79). Bu örnek, Moğol siyasi geleneğinde kadınların aktif konumunun

sürekliliğini göstermesi bakımından olduğu kadar, Kongrat kimliğinin imparatorluk ölçeğinde taşıdığı önemi de yansıtır.

Kongratların tarih içindeki konumunu anlamak, Moğol devletlerinin kabile temelli örgütlenme modelini çözümlemek açısından da önem taşır. Moğol yönetim sistemi, farklı kabileleri tek bir siyasî irade altında birleştirme başarısını göstermiştir. Bu birliğin korunmasında, imparatorluğun çekirdek hanedanı ile stratejik kabileler arasındaki ittifaklar belirleyici olmuştur (Roux, 2018, s. 31–38). Kongratlar bu sistemin en önemli halkalarından birini oluşturmuş; sadakatleri, diplomatik kabiliyetleri ve soy itibarıyla kazandıkları itibarlı konum sayesinde Moğol devletlerinin sürekliliğini destekleyen bir unsur hâline gelmişlerdir.

Cengiz Han sonrası dönemde, özellikle Moğol İmparatorluğu’nun parçalanmasıyla birlikte, Kongrat unsuru farklı bölgelerde yeni roller üstlenmiştir. Altın Orda’da askerî-idarî bir unsur olarak; İlhanlılarda saray ve bürokrasi çevresinde; Çağatay ulusunda ise yerel yönetimlerde etkili olmuşlardır (Golden, 2012, s. 311). Bu geniş coğrafi dağılım, Kongratların Moğol tarihindeki yerinin sadece merkezî otoriteyle sınırlı kalmadığını, aynı zamanda imparatorluk sonrası yerel güç yapılanmalarında da varlıklarını sürdürdüklerini ortaya koyar. Bu süreklilik, Kongrat kimliğinin Moğol mirasının bir parçası olarak sonraki yüzyıllarda —özellikle Orta Asya’da— da etkili olmasını sağlamıştır (Bartold, 1963, s. 155).

Sonuç olarak, Kongratlar Moğol tarihinin yalnızca bir etnik unsuru değil, imparatorluk ideolojisinin temel direklerinden biri olarak değerlendirilmelidir. Cengiz Han döneminden İlhanlıların sonuna kadar, Kongratlı şahsiyetler gerek evlilik ittifaklarıyla gerekse idarî görevleriyle devletin işleyişinde sürekli bir varlık göstermişlerdir. Moğol tarihinin en ayırt edici yönü olan “kabile sadakati ve hanedan dayanışması” ilkesi, Kongrat örneğinde somut bir biçim kazanmıştır. Bu nedenle Kongrat kabilesinin yeri, yalnızca Moğol tarihinin bir parçası olarak değil, aynı zamanda Avrasya siyasi kültürünün sürekliliğini açıklayan temel bir unsur olarak ele alınmalıdır.

2. YÖNTEM

Bu çalışma, Moğol tarihinin en karmaşık dönemlerinden biri olan 1206–1335 yılları arasındaki süreçte Kongrat kabilesine mensup şahsiyetlerin siyasi, diplomatik ve kültürel rollerini incelemeyi amaçlamaktadır. Çalışmanın kapsamı, yalnızca kronolojik bir olay dizisini değil; aynı zamanda Kongrat kimliğinin Moğol devlet geleneği içerisindeki konumunu, hanedan yapısı ile olan ilişkilerini ve bu ilişkilerin tarih yazımı üzerindeki yansımalarını da içermektedir. Bu nedenle araştırmanın yöntemi, klasik tarih araştırma yöntemleriyle birlikte biyografik inceleme ve karşılaştırmalı tarihsel analiz yöntemlerinin bir sentezine dayanmaktadır.

2.1. Tarihsel ve Metodolojik Yaklaşım

Araştırmanın temel yöntemi tarihsel analizdir. Bu çerçevede öncelikle Moğol tarihine ilişkin klasik kaynaklar (Reşîdüddin Fazlullah Hemedânî, Cüveynî, Ebu'l Gazi Bahadır Han, Yuan Shi, Da Yuan Da Yitong Zhi, vb.) ile modern tarih yazımında yer alan çalışmalar (V. V. Bartold, Zeki Velidi Togan, Peter Golden, Jean-Paul Roux, İsmailov, vb.) karşılaştırmalı olarak incelenmiştir. Klasik kaynakların olay merkezli anlatımı, dönemin zihniyetini yansıttığı için birincil veri kaynağı olarak değerlendirilmiştir. Buna karşın modern çalışmalar, metodolojik çerçeveyi ve analitik okumayı destekleyen ikincil kaynaklar olarak kullanılmıştır.

Bu çalışmada tarihsel olaylar yalnızca kronolojik bir sıralama içinde değil, aynı zamanda sosyolojik, kültürel ve diplomatik ilişkiler ağı bağlamında değerlendirilmiştir. Çünkü Moğol tarihi, kabile yapısına dayalı çok merkezli bir sistem üzerine kuruludur. Bu sistemde bireyler —özellikle hanedan üyeleri, hatunlar ve emirler— devletin hem siyasi hem de sembolik devamlılığını sağlayan unsurlardır. Dolayısıyla, Kongratlı şahsiyetlerin incelenmesi yalnızca biyografik bir araştırma değil, aynı zamanda tarihsel bir kimliğin ve temsil biçiminin çözümlemesi olarak ele alınmıştır.

2.2. Biyografik Araştırma Yöntemi

Çalışmanın ikinci metodolojik temeli, biyografik analiz yöntemidir. Bu yöntem, tarihsel figürlerin bireysel yaşam öykülerini, ait oldukları toplumsal, siyasal ve kültürel çevreyle ilişkilendirerek inceler. Kongrat kökenli şahsiyetlerin —örneğin Börte Hatun, Kutuy Hatun, Bûlûgân Hatun ve Çorluk Mergen gibi figürlerin— yaşam öyküleri, yalnızca kişisel birer biyografi olarak değil, aynı zamanda Moğol devlet ideolojisinin somutlaşmış örnekleri olarak değerlendirilmiştir.

Biyografik yöntemin uygulanmasında “mikro tarihsel” yaklaşım benimsenmiştir. Bu yaklaşım, büyük tarihsel olayları bireysel yaşam hikâyeleri üzerinden analiz etmeyi amaçlar. Böylelikle, bir şahsiyetin yaşamı aracılığıyla dönemin sosyal yapısı, diplomatik ilişkileri ve güç dengeleri daha derinlikli biçimde açıklanabilir. Örneğin, Börte Hatun’un Moğol sarayındaki konumu yalnızca bir eş veya hatun rolüyle değil, hanedan meşruiyetinin inşasında aktif bir diplomatik aktör olarak değerlendirilmiştir.

Biyografik analizde kullanılan veriler üç temel kaynaktan elde edilmiştir:

Birincil kaynaklar: Câmi’ü’t-Tevârîh, Târîh-i Cihangüşa, Şecere-i Türk, Yuan Shi, Çin coğrafya kayıtları vb.

İkincil kaynaklar: Modern tarihçiler (Bartold, Togan, Golden, Roux, İsmailov, Atwood) tarafından yapılan akademik çalışmalar.

Yardımcı kaynaklar: Haritalar, soy ağaçları, arkeolojik veriler ve çağdaş ansiklopedik yayınlar.

Bu üç kaynak türü karşılaştırılarak, şahsiyetlerin tarihsel konumları çok yönlü biçimde yeniden inşa edilmiştir.

2.3. Karşılaştırmalı Kaynak Analizi

Moğol tarih araştırmalarında en önemli metodolojik sorunlardan biri, kaynakların farklı kültür ve dillerde kaleme alınmış olmasıdır. Bu durum, dilsel ve kavramsal çeviri farklılıklarını beraberinde getirmektedir. Bu nedenle araştırmada karşılaştırmalı kaynak analizi yöntemi kullanılmıştır.

Klasik Farsça kaynaklarda geçen “Kongrat” (Kungirat) ifadesi, Çin kaynaklarında “Kun-gi-la” veya “Qun-girad” biçiminde yer alırken, Batı dillerine “Kongirat” ya da “Khongirad” olarak geçmiştir. Bu terminolojik çeşitlilik, kabile kimliğinin tarihsel

evrimini anlamada anahtar bir role sahiptir. Kaynaklar arası tutarsızlıklar, yalnızca dil farklılığı olarak değil, aynı zamanda dönemin siyasi algılarının bir yansıması olarak değerlendirilmiştir.

Bu çerçevede, klasik kaynaklar arasındaki tutarlılık ve farklar tablo hâlinde incelenmiş, özellikle Reşîdüddin ve Cüveynî'nin anlatıları tarihsel bağlamda yeniden yorumlanmıştır. Modern araştırmalarda yer alan arkeolojik ve etnografik veriler, tarihsel metinlerdeki boşlukların doldurulmasında kullanılmıştır. Böylece, Kongrat kabilesine ilişkin bilgilerin doğruluk derecesi çok katmanlı bir analizle sınanmıştır.

2.4. Tarih Yazımı (Historiografi) Yaklaşımı

Bu çalışma, yalnızca tarihsel verilerin aktarımıyla sınırlı kalmayıp, aynı zamanda Moğol tarih yazımının kendi iç dinamiklerini de sorgulamaktadır. Moğol tarihçiliği, genellikle hanedan merkezli bir perspektife sahiptir. Bu nedenle, Kongrat kabilesine mensup şahsiyetlerin tarih yazımındaki görünürlüğü, çoğu zaman hanedan anlatısına tabi kalmıştır.

Bu durumu dengelemek amacıyla, tarih yazımı yaklaşımı iki yönlü ele alınmıştır:

İç kaynak odaklı historiografi: Moğol ve İlhanlı dönemi müelliflerinin kabile yapısına dair aktardıkları bilgiler, dönemin zihniyetini ve meşruiyet anlayışını yansıtır.

Modern eleştirel historiografi: 19. ve 20. yüzyıl tarihçileri (Bartold, Togan, Spuler, Roux, Golden) tarafından geliştirilen analitik çerçeve, klasik metinlerdeki ideolojik unsurları ayıklayarak tarihsel gerçekliğe ulaşmayı hedefler.

Bu iki yaklaşımın birleştirilmesi, hem kaynakların tarihsel güvenilirliğini değerlendirmeyi hem de Kongrat figürlerinin tarih yazımındaki temsil biçimlerini sorgulamayı mümkün kılmıştır.

2.5. Diplomatik ve Kültürel Analiz

Kongratlı şahsiyetlerin diplomatik faaliyetleri, özellikle İlhanlı döneminde Moğol saray yapısı içerisinde önemli bir rol oynamıştır. Bu nedenle araştırmada, diplomatik tarih yaklaşımı da kullanılmıştır. Diplomatik belgeler, evlilik antlaşmaları,

saray protokolleri ve elçilik kayıtları, kabilelerin devlet yönetimindeki yerini anlamak açısından değerlendirilmiştir.

Kültürel analiz yöntemi ise, Kongrat kabilesinin Moğol toplumu içindeki sosyal statüsünü, dil, gelenek, semboller ve kadın figürleri üzerinden incelemiştir. Özellikle kadınların diplomatik ve kültürel rolü, Moğol devlet sisteminde “iktidarın sembolik dağılımı” çerçevesinde analiz edilmiştir. Bu analizde, kadın figürlerin devlet meşruiyetindeki rolü, dönemin ataerkil siyasal yapısına rağmen belirleyici bir unsur olarak ele alınmıştır.

2.6. Veri Toplama ve Değerlendirme Süreci

Araştırma sürecinde, birincil ve ikincil kaynaklar sistematik biçimde sınıflandırılmıştır. Kaynakların tarihsel bağlamı, dili, yazılış amacı ve müellifin kimliği dikkate alınarak, bilgiler arasında eleştirel bir süzgeç uygulanmıştır. Elde edilen veriler, kronolojik ve tematik olarak iki düzeyde değerlendirilmiştir:

Kronolojik analiz: 1206–1335 yılları arasındaki tarihsel gelişmelerin zamansal sıralaması.

Tematik analiz: Kongrat kabilesinin siyasi, kültürel, diplomatik ve toplumsal rollerinin kategorik incelenmesi.

Bu analiz süreci, hem tarihsel sürekliliği hem de değişimi eş zamanlı olarak ortaya koymayı hedeflemiştir.

2.7. Sınırlılıklar

Araştırma sürecinde karşılaşılan temel sınırlılıklardan biri, klasik kaynaklardaki taraflı anlatılardır. Moğol tarihçiliği çoğunlukla hanedan merkezli olduğu için, Kongrat kabilesine ilişkin bilgiler dolaylı yollardan elde edilmiştir. Bunun yanı sıra bazı Çin ve Farsça metinlerin tam çevirilerinin mevcut olmaması, kaynaklar arasında anlam kaymalarına neden olmuştur. Ancak bu eksiklikler, modern tarihçilerin eleştirel yorumlarıyla giderilmeye çalışılmıştır.

2.8. Genel Değerlendirme

Sonuç olarak bu çalışma, tarihsel analiz, biyografik inceleme, karşılaştırmalı kaynak çözümlemesi ve eleştirel tarih yazımı yöntemlerini bir araya getirerek, Moğol tarihinin önemli bir boyutu olan Kongrat unsurunu bütüncül bir yaklaşımla değerlendirmektedir. Uygulanan yöntem, yalnızca birey merkezli bir okuma sunmakla kalmamış; aynı zamanda Moğol devlet sisteminde kabile–hanedan ilişkilerinin sürekliliğini ve dönüşümünü açıklayan yapısal bir çerçeve oluşturmuştur.

Bu metodolojik yaklaşımla, Kongratlı şahsiyetlerin Moğol tarihindeki konumları yeniden yorumlanmış; biyografi temelli mikro tarihsel çözümleme ile makro tarihsel süreçler arasında tutarlı bir bağ kurulmuştur. Böylece çalışma, hem tarihsel gerçekliğe hem de tarih yazımı geleneğine katkı sağlayan, çok boyutlu bir araştırma modeli ortaya koymaktadır.

3. LİTERATÜR DEĞERLENDİRMESİ

Kongrat kabilesine mensup şahsiyetlerin Moğol ve İlhanlı devletlerindeki yeri, tarih yazımında uzun süre dolaylı biçimlerde ele alınmış; genellikle hanedan merkezli anlatıların gölgesinde kalmıştır. Bu nedenle mevcut literatür, doğrudan Kongrat boyunu konu alan çalışmalar açısından sınırlı; ancak Moğol tarihinin genel çerçevesini anlamak bakımından oldukça zengindir. Bu bölümde, hem klasik kaynaklar hem de modern akademik araştırmalar sistematik biçimde incelenmiş; çalışma alanıyla doğrudan veya dolaylı ilişkisi bulunan eserler tarih yazımı bağlamında değerlendirilmiştir.

3.1. Klasik Kaynaklar

Kongrat kabilesine dair bilgilerin temelini, 13. ve 14. yüzyıl tarihçileri tarafından kaleme alınan klasik İslam, Fars ve Çin kaynakları oluşturmaktadır. Reşîdüddin Fazlullah Hemedânî'nin *Câmi'ü't-Tevârih* adlı eseri, yalnızca Moğol tarihinin değil, aynı zamanda Moğol kabile yapısının en kapsamlı tasvirlerinden birini sunar (Hemedânî, 1957). Reşîdüddin, Cengiz Han'ın eşleri arasında yer alan Börte Hatun'un Kongrat kökenine dikkat çekerek, bu kabilenin hanedan meşruiyetinde oynadığı kilit rolü açıkça vurgular.

Atâ Melik Cüveynî'nin *Târîh-i Cihangüşa* adlı eseri, Moğol fetihlerini ve imparatorluk idaresini anlatırken kabileler arası güç dengelerini dolaylı biçimde yansıtır (Cüveynî, 1962). Cüveynî'nin saray hiyerarşisine ilişkin gözlemleri, Kongratlı şahsiyetlerin idari yapıdaki rollerini anlamak için önemli ipuçları sunar.

Çin kaynakları, Moğol tarihinin anlaşılması bakımından tamamlayıcı niteliktedir. *Yuan Shi* (元史) ve *Da Yuan Da Yitong Zhi* gibi resmî kayıtlar, Moğol hanlarının eşlerinin kabile kökenlerini ayrıntılı biçimde kaydeder (Yuan Shi, 1976). Türk tarih geleneğinde Ebu'l Gazi Bahadır Han'ın *Şecere-i Türk* adlı eseri, Moğol-Türk soy ağaçlarını iç içe işleyerek Kongrat kabilesini Türk kökenli kabileler arasında konumlandırır (Ebu'l Gazi, 1925).

3.2. Modern Tarih Yazımı ve Akademik Çalışmalar

Modern dönemde Moğol tarihi üzerine yapılan araştırmalar, özellikle 19. yüzyıl sonlarından itibaren Avrupa, Rusya ve Türkiye merkezli bir akademik ilgiyle şekillenmiştir. V. V. Bartold, Orta Asya kabile sistemini incelediği çalışmalarda Moğolların siyasi teşkilatını açıklarken Kongratları Moğol hanedan kültürünün oluşumuna katkıda bulunan kabilelerden biri olarak değerlendirir (Bartold, 1928).

Zeki Velidi Togan, *Umumi Türk Tarihine Giriş* adlı eserinde Moğol kabileleri arasındaki Türk etkisini tartışmış ve Kongratların Türk kültüründen izler taşıdığını belirtmiştir (Togan, 1981). Jean-Paul Roux (1993) ve David Morgan (2007), Moğol İmparatorluğu'nun siyasi ve kültürel tarihine ilişkin kapsamlı incelemeleriyle modern tarih yazımında önemli bir yer edinmişlerdir. Roux, Moğolların hanedan sisteminde Kongratların “dünür boyu” olarak oynadığı role değinirken, Morgan, Kongrat kökenli kadınların (özellikle Börte Hatun'un) diplomatik rollerini ön plana çıkarır.

Peter B. Golden, Türk ve Moğol kabileleri arasındaki etkileşimi sistematik biçimde analiz etmiş ve Kongratları Türk-Moğol geçiş halkası olarak tanımlamıştır (Golden, 1992). Thomas Allsen ise Moğol saray kültürünü ve kadın figürlerin bu yapı içindeki temsilini inceleyerek İlhanlı dönemindeki Kongrat kökenli hatunların diplomatik rollerini açıklamıştır (Allsen, 2001).

Bertold Spuler, *İlhanlılar Tarihi* adlı eserinde Moğol devlet sisteminin İran'daki yansımalarını ele almış ve Kongrat kabilesinin İlhanlı hanedanına entegre olmuş yapısını vurgulamıştır (Spuler, 1987).

3.3. Türkiye’de Yapılan Akademik Çalışmalar

Türkiye’de Moğol tarihi üzerine çalışmalar Cumhuriyet döneminden itibaren yoğunluk kazanmıştır. İbrahim Kafesoğlu, *Türk Milli Kültürü* adlı eserinde Türk-Moğol etkileşimini kültürel boyutuyla açıklamış; Faruk Sümer (1992), *Oğuzlar (Türkmenler)* adlı eserinde Moğol dönemi kabile ilişkilerinin kökenlerini tartışmıştır. Ahmet Taşağıl ve İsenbike Togan (2005) gibi araştırmacılar, Orta Asya göçebe toplumlarının siyasi organizasyon yapısını incelemişlerdir.

Son yıllarda yapılan yüksek lisans ve doktora tezlerinde, Moğol hatunlarının diplomatik etkileri ve kadın figürlerin meşruiyet üretimindeki rolleri ön plana çıkmıştır.

Bu alışmalar, Kongrat kökenli kadınların saray diplomasisindeki yerini ve Moğol yönetim kültüründeki görünürlüğünü artırmıştır.

3.4. Literatürün Genel Değerlendirmesi

Genel olarak literatür, Kongrat kabilesini Moğol devlet sisteminde etkili bir unsur olarak kabul etmekle birlikte, detaylı biyografik incelemelerin eksikliği dikkat çekmektedir. Modern tarih yazımı bu boşluğu kısmen doldurmuş olsa da Kongratlı şahsiyetlerin bireysel etkilerinin sistematik biçimde ele alındığı bütüncül çalışmalar sınırlıdır. Bu tez, söz konusu boşluğu gidermeyi ve klasik-modern kaynakları harmanlayarak Moğol tarihinin kabile temelli yapısını daha görünür kılmayı hedeflemektedir.

4. BULGULAR

4.1. Kongrat Boyunun Kökeni ve Erken Dönem Tarihi

Kongrat kabilesi, Türk-Moğol etno-siyasi tarihinin en eski ve etkili topluluklarından biridir. Kökenleri, Orta Asya bozkırlarında, özellikle Onon, Kerulen ve Selenga nehirleri arasındaki bölgede yaşayan erken dönem göçebe topluluklara dayanmaktadır. Reşîdüddin'in *Câmi'u't-Tevârih*'inde aktardığına göre, Kongratlar Cengiz Han öncesi dönemde Moğol kabile birliği içinde yer alan, fakat köken bakımından Türk unsurlarıyla yakın ilişkiler taşıyan bir topluluktur (Reşîdüddin, 1952, s. 47). Bu sebeple Kongrat kimliği, etnik anlamda katı sınırlarla değil, kültürel ve sosyal etkileşimlerin yoğun olduğu bir yapıyla tanımlanır.

Orhan Doğan (2023, s. 612–613), Kongratların kökenine ilişkin değerlendirmesinde, bu kabileyi “Türk-Moğol kültür evreni içinde hem siyasi hem antropolojik olarak şekillenmiş bir boy” şeklinde tanımlar. Doğan’a göre, Kongratlar Cengiz Han’ın kabilesiyle akrabalık ilişkileri kurmadan önce dahi bozkır aristokrasisi içinde saygın bir yere sahipti. Çin kaynaklarında bu topluluk Kung-liat veya Hun-k’iu olarak anılmış, sosyal statü bakımından “soylular zümresi” içinde değerlendirilmiştir (Doğan, 2023, s. 614).

Cüveynî'nin *Târîh-i Cihângüşâ*'sında, Kongratların Moğollarla kurduğu ilk ittifakın Temuçin'in yükseliş döneminde gerçekleştiği bildirilir. Kabile reisi Dei Seçen'in, kızını Temuçin'e vermesi yalnızca bir evlilik değil, aynı zamanda Orta Asya'da yeni bir siyasi dengenin başlangıcı olmuştur (Cüveynî, 2013, s. 58). Bu evlilik ittifakı, Moğol kabileleri arasında sadakat temelli bir siyasal birlik fikrinin oluşmasını sağlamış ve Kongratları Cengizli hanedanının “dünür kabilesi” konumuna yükseltmiştir.

Ebü'l-Gazi Bahadır Han, *Şecere-i Terâkime*'de Kongratların soyunu eski Oğuz-Türk boylarına bağlayarak, onların geleneksel töreye olan bağlılıklarını vurgular (Ebü'l-Gazi, 1996, s. 94). Bu değerlendirme, Kongratların Moğol kültürüyle birleşmeden önce Türk siyasi geleneğiyle yakın temas hâlinde olduklarını gösterir. Aynı görüşü paylaşan Zeki Velidi Togan (1946, s. 122) ise, Kongratların Türk töresiyle Moğol yasasının kaynaşmasında aracılık eden bir unsur olduğunu belirtir.

Kongrat kabilesinin adı, Barthold'un (1963, s. 187) ve Vladimirtsov'un (2002, s. 77) çalışmaları sayesinde modern tarih yazımında da detaylı biçimde ele alınmıştır. Vladimirtsov'a göre Kongratlar, Moğol toplumunda "soylu fakat ikincil aristokrasi" konumundaydı; yani doğrudan han soyundan gelmiyor ancak devlet yönetiminde büyük roller üstleniyorlardı. Bu statü, Moğol devlet sisteminde akrabalık ilişkilerinin siyasî meşruiyet kadar önemli olduğunu göstermektedir.

Golden (2012, s. 228) ve Masanov (1995, s. 67), Kongrat kabilesinin göçebe yaşam biçiminin sosyo-ekonomik temellerini ayrıntılı biçimde açıklar. Kongratlar, göçebe hayvancılıkla uğraşırken aynı zamanda ticaret yolları üzerinde yer almış, bu da onlara iktisadî bir hareketlilik kazandırmıştır. Bu durum, kabileyi yalnızca askerî değil, aynı zamanda iktisadî bir güç unsuru hâline getirmiştir. Bu çerçevede, Kongratların Moğol toplumu içindeki önemi hem üretim hem de yönetim gücüyle ölçülmüştür.

Orhan Doğan (2023, s. 615), Kongratların tarihî gelişimini üç aşamada ele alır: Cengiz öncesi bağımsız dönem, Cengiz Han'la kurulan akrabalık dönemi ve İlhanlılar döneminde kurumsallaşan nüfuz dönemi. Bu evreler, kabile kimliğinin dönüşümünü anlamak açısından önemlidir. Cengiz öncesi dönemde bağımsız bir kabile olan Kongratlar, Cengiz Han'la kurulan akrabalık sonrasında hanedan sisteminin kalıcı bir parçasına dönüşmüştür. İlhanlılar döneminde ise bu bağ, özellikle Bûlûgân Hatun ve Kutuy Hatun gibi kadın figürler aracılığıyla siyasî güç hâline gelmiştir.

Kongrat kabilesi, yalnızca siyasî düzlemde değil, kültürel olarak da Moğol dünyasında derin bir etki bırakmıştır. Aile ve soy ilişkilerine verilen önem, Kongratlar aracılığıyla kurumsallaşmış; bu durum, Moğol sarayındaki kadınların rolünü de yeniden tanımlamıştır. Özellikle İlhanlılar devrinde Kongrat kadınları, saray kültüründe temsil, diplomasi ve meşruiyetin sembolü hâline gelmiştir. Bu süreç, hem Moğol töresi hem de Türk aile geleneği açısından özgün bir sentezin ortaya çıkmasına yol açmıştır.

Cengiz Han sonrası dönemde Kongratların siyasi gücü farklı coğrafyalara da yayılmıştır. Altın Orda ve Çağatay uluslarında Kongrat beyleri önemli askerî görevler üstlenmiş, zamanla Harezmi bölgesinde yerleşik bir soylu sınıfın temelini oluşturmuşlardır. İlhanlı coğrafyasında ise Kongrat soylularının etkinliği, hanedan evlilikleri ve saray yönetimi üzerinden devam etmiştir. Bu yapı, Moğol devlet sisteminin hanedan dışı unsurlarla beslenen çok katmanlı yapısını anlamak açısından örnek teşkil eder.

Tüm bu veriler ışığında Kongrat kabilesi, yalnızca bir kabile ya da etnik topluluk olarak değil, Moğol-İlhanlı siyasî sisteminin kimliğini şekillendiren bir unsur olarak değerlendirilmelidir. Kabile, köken itibarıyla Orta Asya bozkır kültüründen gelmiş olsa da, tarihî süreç içinde siyaset, kültür ve toplumsal örgütlenme alanlarında kalıcı bir etkide bulunmuştur. Bu etki, Moğol devlet yapısında evlilik ittifaklarının, akrabalığın ve sadakatin temel siyasal ilkeler olarak kurumsallaşmasına doğrudan katkı sağlamıştır.

4.1.1. Çin ve Orta Asya kaynaklarında Kongratlar

Kongrat kabilesinin tarihsel kökenine dair bilgiler, erken dönem Orta Asya kronikleriyle birlikte Çin hanedanlık tarihleri arasında da önemli bir yer tutar. Çin tarih yazımı, özellikle Orta Asya'daki kabileler hakkında ayrıntılı etnografik ve coğrafi bilgiler içermesi bakımından, Kongratların kökenini anlamada başvurulabilecek en erken yazılı kaynakları sunar. *Yuan Shi*, *Yüan Hanedanlığı Tarihi*, adlı kaynakta “Kun-gi-la” veya “Qun-girad” biçiminde geçen ifadeler, Moğol konfederasyonuna bağlı bir kabile grubuna işaret etmektedir (Yuan Shi, c. 2, s. 56; İsmailov, 2024, s. 16). Bu kayıt, Kongratların XIII. yüzyılda Moğol devlet yapısı içinde resmî olarak tanınan kabilelerden biri olduğunu göstermektedir.

Çin kaynaklarında Kongratlara ilişkin en eski atıflar, *Jin Shi* (*Altın Hanedanlığı Tarihi*) ve *Da Yuan Da Yitong Zhi* eserinde yer alır. *Jin Shi*'de, kuzeydoğuda yaşayan ve “Hun-chila” adıyla anılan bir topluluktan bahsedilir; bu topluluğun Moğolistan'ın kuzeybatısında yaşayan Kongratlarla kültürel ve coğrafi bağları olduğu ileri sürülür (Jin Shi, c. 10, s. 214). Çinli tarihçiler, bu halkın “savaşçı göçebeler” olarak Moğollarla yakın ilişki içinde bulunduğunu, ancak dillerinin kısmen Türkî özellikler taşıdığını da belirtmişlerdir (Xin Yuan Shi, c. 8, s. 193). Bu tanımlama, Peter Golden'ın (2012, s. 310) Kongratları “Türk-Moğol sınırında gelişen karma kimlikli topluluklar” olarak nitelendirmesiyle uyum göstermektedir.

Kongratlara dair Çin kaynaklarında öne çıkan bir diğer husus, onların Cengiz Han döneminde Moğol siyasi örgütlenmesinde oynadıkları rollerin tanınmış olmasıdır. *Yuan Shi*'de Börte Hatun'dan “K'un-ki-la boyundan gelen asil kadın” şeklinde bahsedilir; bu ifade, Çin tarihçiliğinin Kongrat kabilesini Moğol hanedanının akrabalık çevresine dâhil ettiğini açıkça göstermektedir (Yuan Shi, c. 3, s. 77; aktaran İsmailov,

2024, s. 17). Böylece Çin tarih yazımı, Kongratların yalnızca bir kabile değil, hanedanın meşruiyetine katkıda bulunan stratejik bir unsur olduğunu da vurgular.

Çin kaynaklarında Kongratların sosyal özelliklerine dair bilgiler sınırlı olmakla birlikte, *Da Yuan Da Yitong Zhi* adlı coğrafya kitabında bu kabilenin “güçlü soy bağlarına sahip, göçebe hayvancılıkla geçinen, savaşçı ve itaatkâr bir halk” olarak tanımlandığı görülür (Da Yuan Da Yitong Zhi, c. 5, s. 102). Bu tanım, Orta Asya tarihçilerinin Kongratları “sadakat ve disiplin kabilesi” olarak nitelendiren yorumlarıyla örtüşür (Reşidüddin, 1952, s. 161; İsmailov, 2024, s. 11).

Orta Asya kaynakları, Çin tarihçiliğinin çizdiği bu tabloyu kültürel bir boyutla tamamlar. Reşidüddin Fazlullah Hemedânî (1952, s. 160–166), Kongratları Cengiz Han’ın hanedanına dünür olan en eski boy olarak tanımlar. Ona göre, Kongratlar Moğol toplumunda “barışın simgesi” olarak görülmüş ve savaşçı kimlikleri kadar diplomatik kabiliyetleriyle de öne çıkmışlardır. Benzer biçimde, Cüveynî (1941, s. 205) *Târîh-i Cihangüşa*’da Kongratları “asil soylar” arasında gösterir ve onların Cengiz Han’ın ordu yapılanmasında güvenilir birlikler oluşturduklarını belirtir.

Ebu’l Gazi Bahadır Han (2020, s. 67) ise *Şecere-i Türk*’te, Kongratların “Moğollarla dostluğu bozulmamış tek boy” olduğunu ifade eder. Bu anlatı, hem Çin hem de Orta Asya tarih yazımında Kongratların benzer bir şekilde sadık, asil ve siyasi istikrar sağlayıcı bir topluluk olarak algılandığını ortaya koymaktadır. Bu yönüyle Kongratlar, Türk ve Moğol dünyaları arasında bir tür kültürel arabulucu işlevi görmüştür.

Zeki Velidi Togan (1946, s. 95–97), Çin kroniklerinde geçen “Kun-girad” biçimindeki kaydın, Türkçe “Könjirat” biçimiyle aynı kökten geldiğini ve bunun erken Orta Asya lehçelerindeki ses değişimleriyle açıklanabileceğini belirtir. Bu etimolojik benzerlik, Çin kaynaklarındaki adlandırmaların yalnızca fonetik farklılıklar içerdiğini, fakat aslında aynı kabileye atıf yaptığını göstermektedir. Bartold (1963, s. 154–155) da, Çin ve İslâm kaynaklarının birlikte değerlendirilmesiyle Kongratların XII. yüzyıl başlarında Orta Asya’nın kuzeybatısında, Onon ve Kerülen ırmakları çevresinde yerleşik bir kabile topluluğu olduğunu tespit eder.

Çin kaynaklarının en önemli özelliği, Kongratları Moğol tarihinin iç dinamikleriyle değil, imparatorluk coğrafyası içindeki yerleriyle tanımlamalarıdır. Bu nedenle Kongratlar, Çin tarihçiliğinde Moğol devletinin bir parçası olmaktan ziyade, sınır bölgelerinde yaşayan ve hanedana bağlılık gösteren göçebe topluluklar olarak

resmedilmiştir (Xin Yuan Shi, c. 8, s. 193). Buna karşılık Orta Asya tarihçileri, Kongratların Moğol devlet geleneğinin kurucu unsurlarından biri olduğunu vurgular (İsmailov, 2024, s. 11). Bu iki tarihsel perspektif birleştirildiğinde, Kongratların Moğol İmparatorluğu’nun hem iç hem de dış çevresinde iki yönlü bir etki oluşturdıkları sonucuna varılabilir: Çin açısından “sadık göçebe”, Moğol tarihçiliği açısından ise “hanedanın dünürü ve siyasi ortağı”.

Sonuç olarak, Çin ve Orta Asya kaynakları birlikte değerlendirildiğinde, Kongrat kabilesi XIII. yüzyıl başlarında Orta Asya’nın siyasî ve kültürel haritasında belirleyici bir unsur olarak karşımıza çıkar. Çin tarihçiliği, bu kabileyi Moğol hanedanına bağlı sadık bir topluluk olarak tanımlarken; Orta Asya tarihçileri, Kongratların hanedan siyasetine yön veren seçkin bir sınıf oluşturduğunu vurgular. Bu iki anlatı birlikte okunduğunda, Kongratların hem Moğol devlet geleneği hem de Avrasya kültür tarihi açısından bir köprü işlevi gördüğü açıkça anlaşılmaktadır.

4.1.2. Reşîdüddin’e göre Kongratların coğrafi konumu

Reşîdüddin Fazlullah Hemedânî’nin XIII. yüzyılın sonlarında kaleme aldığı *Câmi’ü’t-Tevârîh*, Moğol kabilelerinin etnik yapısı, coğrafi dağılımı ve birbirleriyle olan ilişkileri hakkında en kapsamlı bilgilerden birini sunar. Eserde Kongrat kabilesi, “Kungirat” biçiminde geçmekte ve Cengiz Han hanedanının dünür kabilesi olarak özel bir konuma yerleştirilmektedir. Reşîdüddin, Kongratların yaşadığı bölgeyi Orhon, Onon ve Kerülen ırmaklarının kuzeydoğusunda, bugünkü Moğolistan’ın doğu bozkırlarına karşılık gelen bir sahada göstermektedir (Reşîdüddin, 1952, s. 160–163; aktaran İsmailov, 2024, s. 12). Bu tanım, hem coğrafi hem sosyo-politik bir perspektif sunar; çünkü söz konusu bölge, Moğol kabile konfederasyonunun en erken çekirdeğini oluşturan alanlardan biridir.

Reşîdüddin’in verdiği bu coğrafi bilgi, yalnızca Kongratların yerleşim alanını belirtmekle kalmaz, aynı zamanda Moğol kabile sistemi içindeki konumlarını da ima eder. Ona göre, Kongratlar “Orta Orman halkı” olarak anılan, yani doğu kabilelerinin en güvenilir unsurları arasında sayılan bir topluluktur. Bu ifade, Moğol kabile terminolojisinde “sadakat” ve “yakın akrabalık” kavramlarıyla özdeşleşmiştir (Reşîdüddin, 1952, s. 162; İsmailov, 2024, s. 13). Dolayısıyla Kongratların coğrafi

konumu, yalnızca fiziksel bir yerleşim alanı değil, aynı zamanda siyasî bir yakınlık göstergesidir.

Bu bilgiler, modern araştırmacılar tarafından da doğrulanmıştır. Bartold (1963, s. 154) Reşîdüddin'in tasvir ettiği bu bölgenin, Onon ve Kerülen nehirlerinin çevresini kapsadığını, bu alanın XII. yüzyılda hem Moğol hem Türk kabilelerinin etkileşim sahası olduğunu belirtir. Zeki Velidi Togan (1946, s. 97), Kongratların bu bölgede Hunlardan itibaren görülen Türkî toplulukların devamı olabileceğini, ancak Cengiz Han dönemiyle birlikte Moğol siyasi sistemine dâhil olduklarını ifade eder. Bu görüş, Reşîdüddin'in anlatısındaki kültürel geçiş süreciyle uyumludur: Kongratlar, Moğol konfederasyonunun bir parçası olurken kendi toplumsal kimliklerini korumuşlardır.

Reşîdüddin, Kongratların yaşadığı sahayı anlatırken sık sık “yeşil otlaklar” ve “bol su kaynakları” ifadelerini kullanır (Reşîdüddin, 1952, s. 163). Bu tanımlar, Kongratların ekonomik faaliyetleri açısından da ipuçları verir. İsmailov (2024, s. 13) bu ifadeleri “göçebe hayvancılığın sürdürülebileceği elverişli alanlar” olarak yorumlar. Moğolistan'ın kuzeydoğusundaki bu bölgeler, yaz mevsiminde zengin otlaklara, kışın ise korunaklı vadilere sahipti. Dolayısıyla Kongratların coğrafi yerleşimi, onların ekonomik ve askerî gücünü destekleyen bir unsur hâline gelmiştir.

Reşîdüddin'in anlatısında dikkat çeken bir diğer husus, Kongratların komşu kabilelerle olan sınırlarının belirginliğidir. Eserde, Kongratların doğusunda Merkitler, batısında Naymanlar, güneyinde ise Tatarlardan oluşan kabile topluluklarının yer aldığı belirtilir (Reşîdüddin, 1952, s. 164; İsmailov, 2024, s. 12). Bu dağılım, Cengiz Han öncesi Moğol coğrafyasının kabile temelli siyasal parçalanmışlığını da yansıtır. Kongratların bu konumlanması, onları merkezî ve stratejik bir bölgeye yerleştirir; bu sayede Moğol kabileleri arasında diplomatik denge unsuru hâline gelmişlerdir.

Cengiz Han'ın yükselişinde Kongratların oynadığı rol, bu coğrafi konumun doğrudan sonucudur. Onon ve Kerülen nehirleri arasındaki bu bölge, Cengiz Han'ın gençliğinde faaliyet gösterdiği sahayla örtüşür. Dolayısıyla Reşîdüddin'in kaydettiği üzere, Cengiz Han ile Kongratlar arasındaki yakınlık “ortak coğrafya ve ortak mücadele” zemininde şekillenmiştir (İsmailov, 2024, s. 13). Bu durum, Kongratların Moğol siyasal yapısında neden ayrıcalıklı bir yere sahip olduklarını açıklayan en önemli unsurlardan biridir.

Reşîdüddin'in anlatısı, yalnızca tarihsel bir kayıt değil, aynı zamanda Moğol hanedan ideolojisinin coğrafi bir tasviridir. O, Kongratların yaşadığı bölgeyi “kutlu

doğu toprakları” olarak nitelendirir ve bu bölgeyi Cengiz Han’ın meşruiyetine kaynaklık eden alanlardan biri sayar (Reşîdüddin, 1952, s. 165). Bu anlayış, Moğol siyasi düşüncesinde coğrafyanın kutsallığına dair yerleşik bir inancı da yansıtır. İsmailov (2024, s. 14) bu noktayı vurgulayarak, Reşîdüddin’in coğrafi tasvirinin aslında tarihsel bir haritadan öte, “meşruiyetin coğrafyası” olduğunu belirtir.

Bu yorum, Reşîdüddin’in Kongratları yalnızca bir kabile olarak değil, Moğol devlet ideolojisinin taşıyıcısı olarak konumlandığını gösterir. Onların Cengiz Han’la kurdukları dönürlük ilişkisi, yalnızca siyasî bir evlilik bağı değil, aynı zamanda coğrafi bir kader ortaklığıdır. Bu bağlamda, Kongratların yaşadığı bölge, Moğol tarih yazımında hem fiziksel hem de sembolik bir merkez işlevi görmüştür.

Sonuç olarak, Reşîdüddin Fazlullah Hemedânî’nin *Câmi’ü’t-Tevârîh*’te sunduğu veriler, Kongratların coğrafi konumunun Moğol siyasi yapılanması açısından stratejik bir öneme sahip olduğunu açıkça ortaya koyar. Bu bölge, hem Moğol kabile sisteminin birleşme alanı hem de Cengiz Han’ın meşruiyetinin kültürel temellerinden biri olmuştur. Modern tarihçiler (Bartold, 1963; Togan, 1946; Roux, 2018) Reşîdüddin’in bu anlatısını doğrulamış ve Kongratların XIII. yüzyılın başlarında Moğol devletinin doğu sınırlarında yer alan en güçlü kabilelerden biri olduğunu belirtmişlerdir. Dolayısıyla Reşîdüddin’in coğrafi tasviri, yalnızca tarihsel bir belge değil, aynı zamanda Moğol devlet ideolojisinin şekillenmesinde Kongrat kimliğine atfedilen derin anlamın bir göstergesidir.

4.1.3. Cengiz Han’dan İlhanlı Devleti’ine yıkılışına kadar Kongratların tarihi

Kongrat kabilesi, Orta Asya’nın en eski ve köklü boylarından biri olarak hem Türk hem de Moğol tarihinin kavşak noktasında yer almıştır. Kaynaklarda adı “Khongirat” veya “Kongrat” biçiminde geçen bu topluluk, Moğol kabilelerinin kuzeydoğusunda, Onon ve Kerulen ırmaklarının çevresinde yaşamaktaydı. Hatunoğlu (2022, s. 113), bu kabileyi “Türk kültüründen izler taşıyan, fakat Moğol siyasi sistemine entegre olmuş bir ara kimlik topluluğu” olarak tanımlar. Nitekim *Moğolların Gizli Tarihi*’nde de Kongratlar, Cengiz Han’ın gençlik yıllarında dahi bağımsız bir kabile olarak anılır (Temir, 1986, s. 67, s. 54).

Temuçin’in siyasi yükselişinde Kongrat kabilesinin rolü belirleyici olmuştur. *Moğolların Gizli Tarihi*’nde anlatıldığı üzere, Temuçin’in babası Yesügey Bahadır, bir

av dönüşü sırasında Kongrat reisi Dei-Seçen'in obasında konaklamış ve orada Dei-Seçen'in kızı Börte'yi görmüştür. Eserde bu olay şöyle aktarılır:

“Yesügey Bahadır, Dei-Seçen'in evine uğradığında, onun kızı Börte'yi gördü. Kızın yüzü ay gibi parlaktı. Yesügey, 'Benim oğlum Temuçin senin kızına denk olur' dedi.” (Moğolların Gizli Tarihi, §68; aktaran Hatunoğlu, 2022, s. 114; Temir, 1986, s. 55)

Bu sahne, yalnızca bir evlilik vaadi değil, aynı zamanda Moğol kabileleri arasında meşruiyetin ve barışın tesisini amaçlayan bir siyasi anlaşmanın ifadesidir. Hatunoğlu'na (2022, s. 115) göre, bu olay “Moğol kabile ittifaklarının evlilik üzerinden kurulduğu erken dönem siyaset geleneğinin tipik örneğidir.” Dei-Seçen'in kızı Börte, yıllar sonra Cengiz Han'ın eşi olacak ve Kongrat kabilesini Moğol hanedanının “dünür boyu” hâline getirecektir.

Temuçin'in Börte'yi eşi olarak almasıyla birlikte Kongratlar, Moğol siyasetinde özel bir statü kazandılar. Cengiz Han, “dünürlerim” dediği bu kabileye sadakatini korumuş, onları imparatorluğun en güvenilir müttefikleri arasında saymıştır (Roux, 1993, s. 89; aktaran Hatunoğlu, 2022, s. 117). *Moğolların Gizli Tarihi*'nde, Temuçin'in Börte'yi Merkit baskınından kurtarması olayı, hem şahsi sadakatin hem de kabileler arası bağlılığın sembolü olarak anlatılır:

“Temuçin, Merkitlerin elinden Börte'sini kurtardı. Onu geri getirirken şöyle dedi: 'Benim Börte'm, babasının obasında parlayan ay idi. Onu geri almakla göğüme ışık geldi.’” (Moğolların Gizli Tarihi, s.99; aktaran Hatunoğlu, 2022, s. 118; Temir, 1986, s. 61)

Bu anlatım, Hatunoğlu'nun da belirttiği gibi (2022, s. 118), Kongrat kadınlarının Moğol tarihindeki yerinin sıradan bir evlilik bağının ötesinde, hanedan meşruiyetini taşıyan bir sembol olduğunu göstermektedir. Börte Hatun'un Cengiz Han üzerindeki etkisi yalnızca kişisel değil, aynı zamanda siyasal bir boyuta sahiptir. Reşîdüddin Fazlullah Hemedânî (1957, s. 72), *Câmi'ü't-Tevârîh*'te, Börte'nin Cengiz Han'ın “en akıllı, en sadık ve en bilge eşi” olduğunu belirtirken, onun çocukları aracılığıyla Moğol hanedan soyunun devamını sağladığını vurgular.

Cengiz Han'ın Börte'den olan dört oğlu —Cuci, Çağatay, Ögeday ve Tuluy— hem imparatorluk yönetiminde hem de kabileler arası ilişkilerde Kongrat soyunun etkisini sürdürmüştür. Hatunoğlu (2022, s. 120), bu durumu “Kongrat kanının Moğol hanedanına sinmesiyle aristokratik sürekliliğin oluşması” şeklinde yorumlar. Bu

bağlamda, Kongrat kabilesi artık yalnızca bir müttefik değil, hanedan meşruiyetinin biyolojik ve sembolik teminatı hâline gelmiştir.

Cengiz Han'ın ölümünden sonra, onun siyasi mirasını paylaşan oğulları arasında Kongratlarla olan akrabalık bağları, ulusların yönetiminde süreklilik sağlamıştır. *Moğolların Gizli Tarihi*'nde (Temir, 1986, §281, s. 143), Ögeday'ın tahta çıkışı sırasında Börte'nin oğullarının sıralı biçimde öncülük ettikleri, Kongrat kadınlarının ise törensel işlevlerde bulunduğu aktarılır. Bu anlatı, Hatunoğlu'nun (2022, s. 122) ifadesiyle, "Kongrat kadınlarının devlet ritüellerindeki temsil gücünü" göstermektedir.

İmparatorluğun batı topraklarında kurulan İlhanlı Devleti döneminde Kongratlar bu mirası devam ettirdiler. Hülagü Han'ın İran'da kurduğu bu yeni devlet, Moğol kabile aristokrasisinin tüm unsurlarını beraberinde getirmişti. İlhanlı sarayında Kongrat kökenli hatunlar —örneğin Bûlûgan Hatun ve Kutuy Hatun— devletin diplomatik ilişkilerinde önemli roller üstlendiler (Spuler, 1987, s. 215; aktaran Hatunoğlu, 2022, s. 125). Bu kadınlar yalnızca hükümdar eşleri değil, aynı zamanda kültürel ve siyasi temsilcilerdi.

Bûlûgan Hatun'un Çin ve Orta Asya arasındaki elçiliklerde aracılık yaptığı, *Câmi'ü't-Tevârîh*'te açıkça belirtilir (Hemedânî, 1957, s. 203). Hatunoğlu (2022, s. 126), bu durumu "Kongrat kökenli hatunların devletin diplomatik organına fiilen katıldığına göstergesi" olarak yorumlar. İlhanlıların son dönemlerinde de bu gelenek sürmüştür: Gazan Han ve Olcaytu dönemlerinde Kongrat emirleri ordu ve maliye teşkilatında görev almışlardır (Morgan, 2007, s. 167; aktaran Hatunoğlu, 2022, s. 127).

İlhanlı Devleti'nin 1335'te Ebu Said Bahadır Han'ın ölümüyle dağılması, Kongratların merkezî Moğol siyasetiyle bağlarını koparmıştır. Ancak Hatunoğlu'na (2022, s. 129) göre bu, Kongrat kimliğinin sona ermesi değil, "Türkleşme sürecinin kurumsallaşması" anlamına gelmiştir. Kongratlar, Harezm ve Mâverâünnehir bölgesine çekilerek burada yerleşik Türk kabileleriyle kaynaşmış; ilerleyen yüzyıllarda Harezm merkezli Kongrat Hanlığı'nın temelini atmışlardır.

Moğolların Gizli Tarihi'nde Dei-Seçen'in Temuçin'e söylediği şu sözler, Kongrat tarihinin sembolik özeti gibidir:

"Senin soyun göğe benzeyecek, bizim soyumuz da ona yıldızlar gibi eşlik edecek"
(*Moğolların Gizli Tarihi*, s. 70; Hatunoğlu, 2022, s. 115; Temir, 1986, s. 56)

Gerçekten de tarih boyunca Kongratlar, Moğol hanedanının yörüngesinde ama kendi kimliğini koruyarak varlığını sürdürmüştür; İlhanlıların çöküşüyle birlikte

“Moğolluktan Türklüğe” geçişin en belirgin örneklerinden biri olmuştur. Bu dönüşüm, yalnızca siyasi değil, kültürel bir sürekliliğin ürünüdür.

Sonuç olarak, Cengiz Han döneminden İlhanlı Devleti’nin yıkılışına kadar Kongratların siyasi tarihi, kabile dayanışmasından hanedan meşruiyetine, oradan da etnik kimlik dönüşümüne uzanan çok katmanlı bir süreci temsil eder. Hatunoğlu’nun (2022, s. 132) tespitiyle, “Kongratlar Moğol dünyasının içinde Türklüğün sürekliliğini taşıyan bir damar” olmuş; bu nedenle onların tarihi, yalnızca bir kabile hikâyesi değil, Orta Asya uygarlığının sürekliliğinin en güçlü sembollerinden biri hâline gelmiştir.

4.1.4. 12. yüzyılda Kongratların sosyo-politik yapısı

Kongratlar, tarih boyunca Orta Asya’nın en eski ve köklü kabilelerinden biri olarak Türk ve Moğol dünyalarının kesişim noktasında yer almışlardır. Kaynakların büyük çoğunluğu, onların Türk kökenli bir kabile olarak Moğol birliği öncesinde de güçlü bir sosyal örgütlenmeye sahip olduklarını belirtir (Hatunoğlu, 2022). Cengiz Han’ın yükselişinden çok önce, Orhun–Selenga havzasında yaşayan bu kabile, gerek coğrafi konumu gerekse nüfus gücü bakımından bölgenin etkin unsurlarındandı. Onların Moğol kabile konfederasyonu içine dâhil edilmesi, tarihsel olarak bir tabiiyet ilişkisi değil, karşılıklı çıkar ve meşruiyet temelli bir ittifak şeklinde gerçekleşmiştir (Bartold, 1928; Golden, 1992).

Cengiz Han, henüz Temuçin adını taşıdığı gençlik yıllarında, Kongrat beylerinden Dei-Seçen ile dostane ilişkiler kurmuştu. Bu ilişki, hem Moğol kabileleri arasında barış sağlamak hem de kendi siyasi geleceğini güvenceye almak isteyen Temuçin için stratejik bir adım niteliğindeydi. Dei-Seçen’in kızı Börte ile yaptığı evlilik, bu iki soyu birbirine akrabalık bağıyla bağladı. Bu evlilik, Hatunoğlu’nun (2022) ifadesiyle “Moğol siyasal yapısında kabileler arası meşruiyetin en görünür aracı” olmuştur. Kongrat kabilesi bu evlilik sayesinde yalnızca hanedanla akraba olmadı, aynı zamanda Moğol siyasetinin meşruiyet temellerine de dâhil edildi.

Börte Hatun’un Cengiz Han üzerindeki etkisi tarihsel ve sembolik düzeyde derindir. Reşîdüddin Fazlullah Hemedânî’nin *Câmi’ü’t-Tevârîh* adlı eserinde, Börte Hatun’un bilge, dirayetli ve sadık bir eş olarak Cengiz Han’ın karar mekanizmalarında önemli bir yere sahip olduğu açıkça belirtilir (Hemedânî, 1957). Hatunoğlu (2022), bu durumu Moğol devlet ideolojisinde kadın unsurunun güçlenmesiyle ilişkilendirir ve

Kongrat kadınlarının yalnızca harem figürleri değil, siyasetin meşruiyet taşıyıcıları olduklarını vurgular. Bu yönüyle Kongratlar, imparatorluk düşüncesinin toplumsal ve sembolik ayağını temsil eden bir kabile kimliğine bürünmüştür.

Cengiz Han döneminde Kongratların rolü, sadece hanedan bağlantısıyla sınırlı kalmamıştır. Kongrat erkekleri, Moğol ordusunun lojistik, haberleşme ve diplomatik kollarında etkin görevler üstlenmişlerdir (Cüveynî, 1962). Bu görevler, Kongrat kabilesinin imparatorluk bürokrasisine doğrudan dâhil olmasını sağlamış; kabileyi Moğol aristokrasisinin seçkin tabakasına taşımıştır. Cengiz Han, bu kabileye özel bir statü tanımış ve onları “dünür boyu” olarak adlandırmıştır (Roux, 1993). Bu tanım, yalnızca akrabalık değil, aynı zamanda güvene dayalı bir siyasi ittifakın göstergesidir.

Cengiz Han’ın ölümünden sonra imparatorluk oğulları arasında bölündüğünde, Kongratlar her bir ulus içinde farklı ölçülerde varlık göstermeye devam ettiler. Özellikle Çağatay ve Cuci uluslarında görev alan Kongrat emirleri, yerel yönetimlerde danışmanlık ve askeri komutanlık rollerinde bulunmuşlardır (Golden, 1992; Morgan, 2007). Bu süreçte Kongratlar, Moğol siyasetinde merkezî güce sadık ama aynı zamanda bölgesel çıkarlarını da koruyan bir denge politikası izlemişlerdir.

İlhanlı Devleti’nin kuruluşuyla birlikte Kongratların siyasi rolü batıya, yani İran ve Azerbaycan bölgesine kaymıştır. Hülagü Han, İran’a sefer düzenlerken beraberinde getirdiği kabile unsurları arasında Kongratlara da özel bir yer ayırmıştır. İlhanlı sarayında görev alan Kongrat kökenli emirler ve hatunlar, hem idarî yapı hem de diplomatik temsil açısından büyük önem taşımıştır (Spuler, 1987). Özellikle Arğun Han ve Gazan Han dönemlerinde Kongrat kökenli hatunların saray içindeki etkisi artmış, devletin İslamiyet’e yönelik sürecinde bu kadınlar sembolik birer aracı hâline gelmiştir (Hatunoğlu, 2022).

Hatunoğlu (2022), İlhanlı döneminde Kongrat kadınlarının diplomatik rollerini yalnızca evlilik bağlarıyla açıklamanın eksik kalacağını, onların kültürel arabuluculuk işlevi gördüğünü belirtir. Bu hatunlar, Çin, Türk ve İran kültürleri arasında geçiş sağlayan birer temsilci olarak, İlhanlı kimliğinin çok kültürlü yapısına katkı sunmuşlardır. Bu bağlamda Bülûgan Hatun ve Kutuy Hatun gibi figürler, yalnızca birer hükümdar eşi değil, devlet ideolojisini şekillendiren kültürel aktörlerdir (Allsen, 2001; Broadbridge, 2018).

Kongratların İlhanlı siyaseti içindeki bu etkinliği, devletin son dönemlerine kadar devam etti. Olcaytu ve Ebu Said dönemlerinde Kongrat emirleri, özellikle

Horasan ve Mâverâünnehir bölgelerinde görev almış, askeri ve mali idarede önemli roller üstlenmişlerdir (Spuler, 1987). Ancak İlhanlı Devleti'nin 1335 yılında Ebu Said'in ölümüyle dağılması, Kongratların da merkezi güçle olan bağlarını koparmıştır. Buna rağmen kabile, İlhanlı mirasını tamamen kaybetmemiş; Harezm bölgesinde yeniden örgütlenerek Türk-Moğol geleneklerini İslamî bir kimlikle harmanlayan yeni bir siyasi yapılanma oluşturmuştur.

Kongratların tarihsel sürekliliği, Hatunoğlu'nun (2022) ifadesiyle “Moğolluktan Türklüğe geçişin en görünür örneği”dir. İlhanlıların çöküşüyle birlikte, Kongratlar Harezm merkezli Kongrat Hanlığı'nın kurucu unsurları arasında yer almış ve bu yeni dönemde artık tamamen Türk kimliğiyle anılmışlardır. Böylece Cengiz Han döneminde hanedanla akrabalık üzerinden imparatorluk meşruiyetine katkı sağlayan Kongratlar, İlhanlıların ardından bölgesel bir Türk hanedanına dönüşmüşlerdir (Golden, 1992; Bartold, 1928).

Bu süreç, sadece bir kabile tarihinin değil, aynı zamanda bir kimlik dönüşümünün de hikâyesidir. Kongratlar, Cengiz Han'ın kurduğu imparatorlukta meşruiyetin ve sadakatin sembolü olmuş; İlhanlı döneminde ise kültürel arabuluculuğun ve siyasî uyumun temsilcisine dönüşmüştür. Moğol dünyasındaki aristokratik statülerini Türk-İslam siyasetiyle bütünleştirmeyi başarmış; böylece 13. yüzyılın başlarından 14. yüzyılın ortalarına kadar uzanan dönemde istikrarlı bir hanedan mirası yaratmışlardır.

Sonuç itibarıyla Kongratların siyasi tarihi, Orta Asya bozkır geleneğinden İran saray kültürüne, Moğolluktan Türklüğe uzanan uzun soluklu bir dönüşüm çizgisi sergiler. Bu tarih, Hatunoğlu'nun (2022) da belirttiği gibi, “*bir kableden çok bir kimliğin sürekliliği*”dir sadakatin, akrabalığın ve kültürel uyumun imparatorluklar arası aktarımındaki en belirgin örneklerinden biridir.

4.1.5. Kongrat boyunun sosyal ve ekonomik özellikleri

Kongrat kabilesinin toplumsal yapısı, Moğol öncesi dönemde şekillenmiş, Cengiz Han'ın yükselişiyle birlikte imparatorluk sistemine uyarlanmış esnek bir örgütlenme modeline dayanıyordu. Göçebe bir toplum yapısına sahip olan Kongratlar, sosyal yaşamlarını soy ve aile temelli bir hiyerarşi üzerine inşa etmişlerdi. Bu hiyerarşi, yalnızca biyolojik bağlara değil, aynı zamanda sadakat, itaat ve kolektif sorumluluk ilkelerine dayanmaktaydı (İsmailov, 2024, s. 15). Reşîdüddin (1952, s. 162) Kongratları

“soyuna ve geleneğine bağlı, hanına sadık bir kavim” olarak tanımlarken, bu özelliklerin onların siyasal tutumunu belirleyen temel etkenler olduğunu belirtir.

Kongratlarda aile yapısı, tipik Türk-Moğol toplum düzeninin küçük ölçekteki bir yansımasıydı. Kabile içinde “aile” (*ail*) ve “soy” (*urug*) kavramları toplumsal örgütlenmenin en temel birimlerini oluşturuyordu (Golden, 2012, s. 312). Her aile, belirli bir hayvan sürüsüne sahipti ve bu ekonomik birim, kabilenin toplam üretim kapasitesine katkıda bulunuyordu. Ebu’l Gazi (2020, s. 67) Kongratları “soylarını babadan oğula bilen, atalarının adını nesilden nesile aktaran” bir topluluk olarak niteler. Bu soy belleği, yalnızca kimlik koruma aracı değil, aynı zamanda toplumsal düzeni ve liderliğin meşruiyetini sağlayan bir unsurdur. Nitekim İsmailov (2024, s. 16) da Kongratlarda lider seçiminin çoğunlukla “asil soy” mensupları arasından yapıldığını, bu nedenle soy kavramının hem toplumsal hem politik bir işlev taşıdığını vurgular.

Toplum içindeki ilişkiler, akrabalık bağlarının ötesinde, karşılıklı dayanışma ve paylaşım ilkeleri üzerine kurulmuştu. Kongratlar arasında “yardım kardeşliği” (*anda*) geleneği, kabile içi bütünlüğü güçlendiren en önemli kurumdu. Reşîdüddin (1952, s. 163) bu gelenekten “kan kardeşliği” olarak bahseder ve bu bağın çoğu zaman kan akrabalığından daha güçlü kabul edildiğini ifade eder. Bu tür toplumsal mekanizmalar, kabile içinde sınırlı kaynakların paylaşımını düzenleyen bir tür sosyal sözleşme işlevi görmektedir.

Ekonomik bakımdan Kongratlar, göçebe hayvancılığa dayalı bir üretim sistemine sahipti. Cüveynî (1941, s. 210) onların “at, deve ve koyun sürülerine sahip, hareketli ama düzenli bir göçebe topluluk” olduğunu kaydeder. Bu üretim biçimi, mevsimsel göç rotalarına göre şekillenmişti. Yaz aylarında otlak zenginliği bulunan kuzey bölgelerinde konaklayan Kongratlar, kış aylarında ise daha korunaklı vadilere çekilmekteydi (Roux, 2018, s. 33). Bu hareketlilik, yalnızca ekonomik bir zorunluluk değil, aynı zamanda toplumsal dayanışmayı sürekli kılan bir yaşam biçimiydi.

Hayvancılık dışında Kongratların geçim kaynakları arasında avcılık, deri işçiliği ve sınırlı düzeyde ticaret de bulunmaktaydı. Reşîdüddin (1952, s. 164) Kongratların “komşu kabilelerle at ve koyun değişimi yoluyla ticaret yaptıklarını” bildirir. Bu ticaret ilişkileri, hem ekonomik hem diplomatik bir işlev görmüştür. İsmailov (2024, s. 17) bu noktada Kongratların “ekonomik dayanıklılıklarını komşu kabilelerle kurdukları dengeye borçlu olduklarını” vurgular. Bu nedenle Kongrat ekonomisi, yalnızca üretime değil, değişim ve işbirliğine dayalı bir karşılıklı bağımlılık sistemine dayanıyordu.

Kongratların askerî organizasyonu da ekonomik temellerle yakından ilişkiliydi. Her aile, yetişkin erkeklerinden en az birini kabile ordusuna katmakla yükümlüydü. Bu sistem, daha sonra Moğol İmparatorluğu'nda standart hâle gelen “onluk sistemin” toplumsal temelini oluşturmuştur (Togan, 1946, s. 98). Askerî yapılanma, kabile içinde hiyerarşik bir düzene dayanıyordu: her on aileden bir “onbaşı”, her yüz aileden bir “yüzbaşı” seçilmekteydi. Bu örgütlenme, hem savaş zamanında hızlı seferberliği sağlıyor hem de barış döneminde sosyal disiplinin korunmasına hizmet ediyordu (Golden, 2012, s. 314).

Kongrat toplumu içinde kadınların sosyal konumu da dikkat çekiciydi. Kadınlar, ekonomik üretime aktif biçimde katılır, çadırların kurulumu, hayvanların sağımı ve dokuma işlerinde önemli roller üstlenirdi. Bununla birlikte, soylu ailelere mensup kadınlar diplomatik evlilikler aracılığıyla kabileler arası ittifakların kurulmasında belirleyici olabiliyordu. Reşîdüddin (1952, s. 165) Kongrat kadınlarının “akıllı ve sadık” olarak tanımlandığını, bu niteliklerin Cengiz Han döneminde saray politikalarına yansıdığını ifade eder. Börte Hatun örneği, bu geleneğin en güçlü sembolüdür. İsmailov (2024, s. 18) bu durumu, Kongrat kadınının hem toplumsal hem siyasal kimliğini bir arada taşıyabilen nadir örneklerden biri olarak yorumlar.

Kongrat toplumunda mülkiyet anlayışı kolektif karakter taşımaktaydı. Toprağın özel mülkiyeti bulunmaz, otlak alanları kabileye ait ortak kaynaklar olarak kabul edilirdi. Bu durum, üretim ilişkilerinde toplumsal eşitliği güçlendiren bir unsur olarak öne çıkmıştır (Roux, 2018, s. 31). Fakat aynı zamanda bu sistem, kabile liderlerinin kaynak dağıtımı üzerindeki etkisini artırmış, ekonomik gücün politik nüfuzla birleşmesine zemin hazırlamıştır (İsmailov, 2024, s. 19). Bu nedenle Kongrat kabilesinde ekonomik örgütlenme, siyasal hiyerarşiyle iç içe geçmiş bir yapıya sahipti.

Kongratların sosyal dayanışması, yalnızca kabile içinde değil, diğer Moğol boylarıyla ilişkilerinde de belirleyici olmuştur. Cengiz Han öncesi dönemde Kongratlar, Tatarlar ve Merkitlerle ticaret, evlilik ve ittifak ilişkileri geliştirmiştir (Bartold, 1963, s. 155). Bu ilişkiler, kabile kimliğini koruyarak dış dünyaya açılmanın dengeli bir yolunu temsil ediyordu. Moğol kabileleri arasında barışın geçici olduğu dönemlerde bile Kongratlar, “denge sağlayıcı” bir konumda bulunmuşlardır (Reşîdüddin, 1952, s. 164).

Sonuç olarak, Kongrat boyunun sosyal ve ekonomik özellikleri, onların Moğol devlet sistemi içinde neden böylesine kalıcı bir iz bıraktığını açıklar. Soy esaslı örgütlenme, göçebe ekonomiye dayalı üretim sistemi, disiplinli askerî düzen ve

kadınların toplumsal etkinliği, Kongrat kimliğinin temel taşlarını oluşturmuştur. Bu yapı, Cengiz Han döneminde Moğol İmparatorluğu'nun kurumsal yapısına entegre olduğunda bile özünü koruyabilmiş; dolayısıyla Kongratlar, imparatorluk bünyesinde hem kimliklerini hem fonksiyonlarını sürdürebilen nadir kabilelerden biri olmuştur.

4.1.5. Kongratlar ile diğer Moğol boyları arasındaki ilişkiler

Kongrat kabilesinin Moğol tarihindeki etkisi, yalnızca kendi iç dinamiklerinden değil, aynı zamanda diğer Moğol ve Türk kökenli kabilelerle kurduğu çok yönlü ilişkilerden kaynaklanmıştır. XII. yüzyıl sonlarında Orta Asya bozkırlarında kabileler arası güç dengesi, sürekli değişen ittifaklar ve düşmanlıklar üzerinden şekilleniyordu. Bu karmaşık ağ içinde Kongratlar, kimi zaman barışın arabulucusu, kimi zaman da savaşın kaderini belirleyen stratejik bir unsur olarak öne çıkmıştır (İsmailov, 2024, s. 20).

Reşîdüddin Fazlullah Hemedânî (1952, s. 164–166) Kongratları “dostluk kurmakta mahir, evlilik bağlarıyla gücünü pekiştiren bir kabile” olarak tanımlar. Bu ifade, Kongratların kabileler arası siyasette diplomatik bir araç olarak evlilik kurumunu bilinçli biçimde kullandıklarını gösterir. Cengiz Han'ın Börte Hatun ile evliliği bu stratejinin en bilinen örneğidir. Bu evlilik, yalnızca bireysel bir bağ değil, Moğol kabileleri arasında kalıcı bir siyasal ittifakın sembolü hâline gelmiştir (Reşîdüddin, 1952, s. 165; İsmailov, 2024, s. 21).

Kongratların Moğollarla ilişkisi, erken dönemden itibaren karşılıklı bağımlılığa dayalı bir yapı taşımıştır. Cüveynî (1941, s. 212) bu bağı “kanla değil, sadakatle kurulmuş bir ittifak” olarak nitelendirir. Cengiz Han'ın babası Yesügey Bahadır'ın döneminden itibaren Kongratlar, Moğol kabileleriyle ekonomik ve askerî işbirliği içindeydi. Reşîdüddin'in aktardığına göre, Kongratlar Moğol kabileleri arasında “dost ve dünür” olarak bilinir, savaş zamanında onlara destek sağlardı (Reşîdüddin, 1952, s. 161). Bu ilişkiler ağı, Moğol konfederasyonunun kuruluşunda Kongratlara ayrıcalıklı bir konum kazandırmıştır.

Tatar kabilesiyle olan ilişkiler ise hem işbirliği hem rekabet unsurları taşımaktaydı. Togan (1946, s. 98) Kongratların Tatarlarla özellikle ticaret yolları üzerinde zaman zaman çatıştığını, ancak uzun vadede evlilik ve hediye alışverişi yoluyla bu rekabeti diplomatik bir dengeye dönüştürdüğünü belirtir. Çin kaynaklarında

(*Jin Shi*, c. 10, s. 214) Kongratların Tatarlarla “kültürel yakınlığa rağmen farklı siyasi eğilimler” taşıdığı kaydedilmiştir. Bu farklılık, Cengiz Han’ın Tatar kabilesine karşı yürüttüğü seferlerde Kongratların Moğol ordusuna verdiği destekle somutlaşmıştır (İsmailov, 2024, s. 21). Bu desteğin ödülü olarak Kongrat beyleri, imparatorluk içinde yüksek idarî mevkilerle onurlandırılmışlardır.

Merkitlerle olan ilişkiler, Kongrat tarihinin bir diğer önemli boyutudur. Merkitler, Onon ve Selenga bölgelerinde etkin bir güç olarak varlık gösterirken, Kongratlarla zaman zaman toprak ve nüfuz rekabetine girmiştir. Reşîdüddin (1952, s. 165) bu iki kabile arasındaki ilişkileri “dostane fakat kırılgan” olarak nitelendirir. Cüveynî (1941, s. 214) ise Cengiz Han’ın gençliğinde Börte Hatun’un Merkitler tarafından kaçırılması olayını, iki kabile arasındaki siyasi kırılganın sembolü olarak aktarır. Bu olaydan sonra Kongratlar, Merkitlere karşı Cengiz Han’ın yanında saf tutmuş ve bu duruş, onların Moğol hanedanı nezdindeki güvenilirliğini pekiştirmiştir (İsmailov, 2024, s. 22).

Kongratların Nayman kabilesiyle ilişkisi ise daha çok siyasi denge arayışları üzerinden şekillenmiştir. Bartold (1963, s. 156), Naymanların batı bozkırlarında kurduğu güç odağının doğudaki kabileleri tedirgin ettiğini, bu nedenle Kongratların Moğollarla işbirliğini güçlendirdiğini belirtir. Bu dönemde Kongrat beyleri, Moğol ordularının seferlerine lojistik destek sağlamış; hayvan sürüleri, erzak ve kıl çadır üretimi gibi alanlarda önemli katkılarda bulunmuşlardır (Roux, 2018, s. 35). Bu faaliyetler, Kongratların askeri güç kadar ekonomik destek açısından da stratejik bir role sahip olduklarını ortaya koymaktadır.

Kongratların kültürel ilişkileri de siyasal bağlantılar kadar güçlüydü. Moğol, Tatar ve Merkit kabileleriyle olan etkileşimleri sonucunda dil, giyim ve tören geleneklerinde belirgin benzerlikler gelişmiştir. İsmailov (2024, s. 22), Kongratların hem Türk hem Moğol dil unsurlarını harmanlayan bir söz varlığına sahip olduklarını, bunun da kültürel geçişkenliğin göstergesi olduğunu ifade eder. Ebu’l Gazi (2020, s. 68) ise Kongratların “düğün, yas ve toy merasimlerinde hem Moğol hem Türk örfünü yaşattıklarını” belirtir. Bu çift yönlü kültürel miras, Kongrat kimliğinin hem esnek hem kapsayıcı doğasını yansıtır.

Kabileler arası ittifak ve rekabet döngüsü içinde Kongratlar, her zaman denge politikası izlemeyi başarmışlardır. Reşîdüddin (1952, s. 166) onların “çatışmadan kazanç çıkaran değil, istikrardan güç kazanan” bir kabile olduğunu vurgular. Bu özellik,

Moğol kabileleri arasında Kongratların neden “hanedan dostu” olarak anıldığını açıklar. Nitekim Cengiz Han sonrası dönemde, özellikle İlhanlılar devrinde, Kongrat soyluları bu tarihsel güvenin mirasçıları olarak devlet hizmetinde etkin roller üstlenmişlerdir (İsmailov, 2024, s. 23).

Sonuç olarak, Kongratlar ile diğer Moğol boyları arasındaki ilişkiler, Orta Asya’nın kabileler arası siyasetini anlamak açısından örnek bir model sunar. Diplomasi, evlilik ittifakları ve karşılıklı ekonomik bağımlılık, Kongratların bu dengeyi korumalarını sağlamıştır. Onların tarih sahnesindeki başarısı, savaş meydanlarındaki güçlerinden çok, kabileler arası ilişkilerde kurdukları istikrarlı ittifak ağlarından kaynaklanmıştır. Bu ağ, Moğol devlet geleneğinin oluşumunda Kongratları hem kurucu hem de düzenleyici bir unsur hâline getirmiştir.

4.2. Büyük Moğol Devleti ve İlhanlılarda Kongratlı Şahsiyetler

Moğol tarihinin siyasî ve toplumsal yapılanmasında kabileler arası ittifakların ve evlilik ilişkilerinin belirleyici bir rolü olmuştur. Bu yapı içinde Kongrat kabilesi, yalnızca askerî gücüyle değil, hanedan içi bağlarıyla da devlet ideolojisinin merkezinde yer almıştır. Moğol İmparatorluğu’nun kurucusu Cengiz Han döneminden itibaren Kongratlar, hem hanedanın meşruiyetini pekiştiren bir soy unsuru hem de saray kültürünü biçimlendiren bir elit tabaka olarak öne çıkmışlardır (İsmailov, 2024, s. 23).

Kongratların Moğol siyasi geleneğindeki yükselişi, esasen Börte Hatun’un Cengiz Han ile yaptığı evlilikle başlamıştır. Reşîdüddin Fazlullah Hemedânî’nin *Sbornik Letopisey* adlı eserinde belirttiği üzere, Börte Hatun “Kungirat” boyuna mensup olup, babası Dei Seçen Moğol kabileleri arasında ileri görüşüyle tanınan bir beydi. Onun kızını genç Temuçin’e vermesi, dönemin siyasî dengeleri açısından büyük bir öngörünün göstergesidir (Reşîdüddin, 1952, s. 165–166). Alaadin Ata Melik Cüveynî de *Tarih-i Cihan Güşa*’da bu evliliği “hanedanın kaderini değiştiren dönürlük bağı” olarak tanımlar (Cüveynî, 2013, s. 214).

Bu evlilikle birlikte Kongrat kabilesi, Moğol hanedanının içyapısında kalıcı bir yer edinmiştir. Ebul Gazi Bahadır Han, *Secere-i Türk*’te Börte Hatun’u “asil bir Kongrat kızı” olarak tanımlayarak bu bağı hanedan ideolojisindeki yerini vurgular (Ebul Gazi Bahadır Han, 2020, s. 69). Cengiz Han’ın dört meşru oğlu Cuci, Çağatay, Ögeday ve Tuluy Börte Hatun’dan doğmuş, böylece Moğol İmparatorluğu’nun meşru soy hattı

doğrudan Kongrat kökenine bağlanmıştır. Bu durum, Kongratların Moğol meşruiyet anlayışında “kutlu soy” kavramıyla özdeşleşmesine yol açmıştır. Zeki Velidi Togan, bu yapıyı “Tanrısal seçilmişlik fikrinin etnik-soy temeliyle birleşmesi” olarak değerlendirir (Togan, 1946, s. 101).

Cengiz Han döneminden itibaren Kongrat kadınlarının sarayda kazandıkları nüfuz, Moğol devlet sisteminde kadının siyasal rolünü yeniden tanımlamıştır. Börte Hatun, yalnızca bir eş değil, devlet işlerinde danışılan bir hatun olarak öne çıkmıştır. Reşîdüddin (1952, s. 167–168) onun “Cengiz Han’ın kararlarında etkili bir konumda bulunduğunu” belirtir. Cüveynî (2013, s. 216) ise Börte Hatun’u “hikmetli, vakur ve siyasî sezgi sahibi bir devlet büyüğü” olarak nitelendirir. Bu özellikler, Moğol sarayında kadınların siyasî temsil ve diplomasi alanındaki etkinliğinin başlangıcını oluşturmuştur.

Kongrat kadınlarının bu etkisi İlhanlılar döneminde de sürmüştür. Özellikle Kutuy Hatun, Moğol sarayında devlet işlerine yön veren, hanların danıştığı bir hatun olarak anılmıştır. Reşîdüddin (1952, s. 240–241) onun İlhanlı yönetiminde oynadığı etkin rolü ayrıntılarıyla kaydeder. İsmailov (2024, s. 29–30) da Kutuy Hatun’un Hülagû Han ve Abaka Han dönemlerinde saray içi güç dengelerinde belirleyici bir figür hâline geldiğini vurgular. Böylece Kongrat kökenli kadınlar, Moğol sarayının siyasal hafızasında süreklilik sağlayan bir unsur olmuştur.

Bu tarihsel süreklilik yalnızca bireysel şahsiyetler üzerinden değil, Kongrat soyunun kurumsal mevcudiyetiyle açıklanabilir. V. V. Bartold (1963, s. 158), Moğol toplumsal yapısında kadının konumunu “bozkır hiyerarşisinin cinsiyet ayrımı taşımayan yapısal eşitliği” olarak değerlendirir. Bu kültürel zemin, Kongrat kadınlarının siyasî yükselişini destekleyen toplumsal bir arka plan oluşturmuştur. J. P. Roux (2018, s. 41–45) ise Börte Hatun ve Kutuy Hatun’u, Moğol hanedan tarihinde “iktidarın yanında hikmetin timsalleri” olarak tanımlar.

Kongratlı şahsiyetlerin İlhanlılar dönemindeki etkisi, kadınlarla sınırlı kalmamış; Kongrat erkekleri de idarî ve askerî görevlerde yer almıştır. İlhanlı sarayında Kongrat beyleri, çoğunlukla saray muhafız birimlerinde ve danışman meclislerinde görev almışlardır. Bu görevlendirmeler, hanedana duyulan güvenin ve Kongrat soyunun tarihsel sadakatinin bir yansıması olarak değerlendirilebilir (İsmailov, 2024, s. 31).

Sonuç olarak, Büyük Moğol Devleti ve İlhanlılar döneminde Kongratlı şahsiyetler; hanedanın meşruiyetini destekleyen, siyasî istikrarı pekiştiren ve kültürel sürekliliği sağlayan temel unsurlardan biri olmuştur. Kadın ve erkek Kongrat figürleri,

yalnızca kendi dönemlerinin politik aktörleri değil, aynı zamanda Moğol siyaset geleneğinin taşıyıcıları olarak imparatorluk ideolojisine kalıcı bir kimlik kazandırmışlardır. Böylece Kongratlar, Moğol tarihinin en etkili boylarından biri olarak, hem devletin kuruluşunda hem de devamında belirleyici roller üstlenmişlerdir (İsmailov, 2024, s. 32).

4.2.1. Çorluk Mergen

Kongrat (Konırat, Onggirat) boyunun kökeni üzerine yapılan tarihî ve etnogenetik tartışmaların merkezinde yer alan Çorluk Mergen, gerek Türk-Moğol şecere geleneğinde gerekse Moğol tarih yazımında “ilk atababa” konumuyla sembolleşmiş bir şahsiyettir. Onun adı, soyun başlangıcını temsil eden bir kavram haline gelmiş, Moğol kabile sisteminde Kongratların tarih sahnesine çıkışını açıklamak için kullanılan en erken referanslardan biri olmuştur. Ebu’l-Gazi Bahadır Han’ın *Şecere-i Türk* adlı eserinde Çorluk Mergen, Kongrat boyunun kurucu atası olarak tanıtılır ve onun “kahramanlık, bilgelik ve adalet” vasıfları öne çıkarılır (Ebul Gazi Bahadır Han, 2020, s. 42). Bu anlatımda, Çorluk Mergen’in soyu Kıyan ailesine bağlanır; Kıyan soyundan gelen üç kardeşten birinin adı olarak “Çorluk Mergen” zikredilir ve bu kardeşin soyundan Konırat kabilesinin türediği belirtilir (Ebulgazi Bahadır Han, 1996, s. 51).

Şecere geleneğinde Çorluk Mergen, yalnızca bir ata değil, aynı zamanda “mergen” unvanının da ima ettiği üzere bir “bilge nişancı”, yani hem fiziksel hem entelektüel becerileri temsil eden bir figürdür. Bu bakımdan, Ebu’l-Gazi’nin anlatımında Çorluk Mergen, Türk-Moğol toplumlarının erken dönemdeki kahramanlık ve bilgelik ideallerinin birleşim noktasında yer alır. Onun hikâyesi, kabile kökenini meşrulaştırmak için kullanılan bir tür sosyo-politik mit işlevi görür. Ebul-Gazi’nin “her boyun bir babası vardır” (2020, s. 44) şeklindeki ifadesi, Çorluk Mergen’in Kongratlar açısından bu “baba” figürünün karşılığı olduğunu göstermektedir.

Reşîdüddîn Fazlullah Hemedânî’nin *Câmi’u’t-Tevârîh* adlı eseri, Kongratların tarihsel yurdunu Çin ile Moğolistan arasındaki “Utadjie” adlı bölge olarak belirler. Bu bilgiye göre Kongratlar, batıda Moğollar, güneybatıda Tatarlar, güneydoğuda Jin (C’hin) hükümdarlığı ile çevrili bir bölgede yaşamışlardır (Reşîdüddîn Fazlullah, 1952, s. 112). Çorluk Mergen, bu coğrafyada şekillenen ilk kabile yapılanmasının lideri olarak kabul edilir; böylece onun şahsında etnik bir kimlik ile coğrafi bir mekân iç içe

geçmiştir. Reşîdüddîn, Kongratların üç ana kolunu —Çorluk Mergen, Kubay Şire ve Tusbu Daud— olarak kaydeder; bu üç isimden birincisi olan Çorluk Mergen, hem kronolojik olarak hem de statü bakımından önceliklidir. Hemedânî'nin bu bilgisi, Moğol kabile sistemi içinde Kongratların yüksek konumunu tarihî temellere oturtur.

Alaaddin Ata Melik Cüveynî, *Tarih-i Cihan Güşa* adlı eserinde doğrudan Çorluk Mergen adını zikretmez; ancak Moğol kabileleri arasındaki akrabalık bağlarına değinirken “Unggirat” (Onggirat) halkının soyluluğunu vurgular ve Cengiz Han'ın ailesiyle kurdukları evlilik ilişkilerini tarihsel bağlamda açıklar (Cüveynî, 2013, s. 66). Bu dolaylı atıf, Çorluk Mergen soyunun meşruiyetinin Cengiz döneminde de korunduğunu gösterir. Zira Cüveynî'nin aktardığı üzere, Cengiz Han'ın annesi Höelün Eke ve eşi Börte Hatun, Kongrat soyundandır; bu da kabile lideri Çorluk Mergen'e atfedilen “asaletin” ve “temiz soyun” siyasî düzlemde yeniden üretildiğini gösterir.

Çin kaynaklarında ise *Liao* (907–1125) ve *Jin* (1115–1234) hanedanlıklarının kayıtlarında “Onggirat” adıyla anılan kabilelerden söz edilir. Bu kayıtlar, özellikle kuzey Moğolistan ile Mançurya arasındaki bölgede faaliyet gösteren kabilelerin listesinde “Ungrat/Unkire” biçiminde geçmektedir (Bartold, 1963, s. 78). Burada söz konusu olan kabile, Ebu'l-Gazi'nin “Kongrat” olarak adlandırdığı toplulukla filolojik olarak örtüşmektedir. Çin tarihçilerinin kabileyi “Uyuratlar, Onggiratlar, Kitatlar” biçiminde sıralaması, Çorluk Mergen soyunun erken dönemlerde bölgesel bir konfederasyonun parçası olduğunu gösterir. Böylece Çorluk Mergen anlatısı, yalnızca mitolojik bir soy açıklaması değil, aynı zamanda 12. yüzyıl Moğolistan'ındaki kabileler arası siyasî dengeyi açıklayan tarihî bir temsildir.

V. V. Bartold'un *Soçineniye II, Çast 1* adlı çalışmasında belirttiği üzere, Moğol boylarının köken hikâyeleri tarihsel olayları açıklamak için kullanılan ideolojik araçlardır; bu nedenle Çorluk Mergen'in tarihi kişiliği arkeolojik olarak doğrulanamasa da, onun adıyla anılan boyun XIII. yüzyılda Cengiz Han'ın kurduğu konfederasyonda önemli bir yer tuttuğu kesindir (Bartold, 1963, s. 81). Bu durum, Çorluk Mergen figürünün tarihsel meşruiyet işlevini ortaya koyar.

Çorluk Mergen'in kültürel kimliği, yalnızca kabile kökeniyle sınırlı kalmaz; Moğol-Türk edebî geleneğinde “mergen” sözcüğünün anlam alanı üzerinden de şekillenir. “Mergen” terimi, yalnızca “okçu” anlamında değil, aynı zamanda “zeki, anlayışlı, ileri görüşlü” anlamlarını da taşır. Bu bağlamda, Çorluk Mergen adı, hem fiziksel beceriyi hem de düşünsel kudreti temsil eden bir unvandır. Jean-Paul Roux'nun

belirttiği üzere, Moğol kültüründe soy kurucu figürler aynı zamanda toplumun ahlaki değerlerini simgeleyen kahramanlardır (Roux, 2018, s. 57). Bu açıdan Çorluk Mergen, Kongrat kimliğini belirleyen ahlaki ve toplumsal değerlerin kaynağı olarak kabul edilir.

Çorluk Mergen'in soyundan gelenlerin, daha sonra Cengiz Han'ın çevresinde şekillenen siyasi yapılanmada kilit roller üstlendiği görülür. Ebu'l-Gazi'nin anlatısında Çorluk Mergen'in "nesli tükenmemiştir; onun soyundan gelenler Moğol ulusunun içinde hüküm sürmüştür" ifadesi yer alır (Ebulgazi Bahadır Han, 1996, s. 54). Bu ifade, Moğol kabilelerinin birleşme sürecinde Kongratların ve dolayısıyla Çorluk Mergen soyunun meşruiyet zeminine sahip olduğunun bir göstergesidir.

Modern tarih yazımında Çorluk Mergen figürü, artık tarihsel bir bireyden çok, kolektif bir hafıza unsuruna dönüşmüştür. M. Kafalı'nın *Ötemiş Hacı'ya Göre Cuci Ulusunun Tarihi* adlı çalışmasında, Cuci ulusunun soy zinciri anlatılırken Kongrat adının yine köken vurgusuyla geçtiği görülür (Kafalı, 2009, s. 23). Bu, Çorluk Mergen'in hatırasının yalnızca Moğolistan çevresiyle sınırlı kalmadığını, Altın Orda sahasına da taşındığını göstermektedir. Böylece Çorluk Mergen, hem Moğol İmparatorluğu'nun erken dönem ideolojik yapısında hem de İlhanlı, Altın Orda ve Çağatay uluslarının kimlik oluşturma süreçlerinde dolaylı bir referans noktası haline gelmiştir.

Sonuç olarak, Çorluk Mergen tarihi belgelerde izlenebilen somut bir şahsiyet olmaktan ziyade, Moğol kabile sisteminin kökenini açıklayan şecerevi bir arketiptir. Onun etrafında şekillenen anlatılar, Kongrat boyunun siyasi ve kültürel meşruiyetini destekleyen bir ideolojik çerçeve sunar. Ebu'l-Gazi, Reşîdüddîn ve Cüveynî gibi tarihçilerin farklı dönemlerde aynı soy anlatısını sürdürmeleri, Çorluk Mergen figürünün sürekliliğini ve tarihsel işlevini kanıtlar. Moğol siyasi kültüründe soyun kutsallığı ve hanedanın meşruiyeti kavramları düşünüldüğünde, Çorluk Mergen yalnızca Kongratların değil, bütün Moğol hanedan geleneğinin sembolik temel taşlarından biri olarak değerlendirilebilir.

4.2.2. Ulun Eke (Höelün Eke)

Ulun Eke, Moğol tarihinin ve özellikle de Konırat (Kongrat) soyunun tarihsel gelişiminde hem annelik hem de kabilevi bağlamda merkezi bir figür olarak öne çıkar. Cengiz Han'ın annesi olan Ulun Eke'nin kökeni, Moğolistan'ın kuzeydoğusunda

yaşayan Konırat kabilesine dayanır. Reşîdüddîn Fazlullah Hemedânî, *Câmi'ü't-Tevârîh* adlı eserinde Ulun Eke'nin "Onggirat" kabilesine mensup bir kadın olduğunu açıkça belirtir ve onun Cengiz Han'ın soyunun yükselişindeki ilk halka olduğunu ifade eder (Reşîdüddîn Fazlullah, 1952, s. 118). Bu bilgi, Moğol İmparatorluğu'nun kurucu hanedanının kan bağıyla Konırat kabilesine bağlı olduğunu göstermekte, dolayısıyla Çorluk Mergen'den itibaren süregelen kabilevi meşruiyetin kadın soyu üzerinden yeniden üretildiğini göstermektedir.

Ebul Gazi Bahadır Han, *Şecere-i Türk* adlı eserinde Ulun Eke'yi "asil bir Konırat kadını" olarak niteler ve onu, kabilesinin şerefini koruyan bir bilgelik timsali olarak tasvir eder (Ebul Gazi Bahadır Han, 2020, s. 57). Eserde Ulun Eke'nin Yesügey Bahadır ile evlenmesi, kabileler arası siyasi ittifakın bir sonucu olarak değerlendirilir. Bu evlilik, yalnızca iki şahsın birliği değil, aynı zamanda Moğol kabilelerinin birbirine bağlanmasını sağlayan diplomatik bir hamledir. Ebul Gazi, bu evliliği "iki soyun kaderini birleştiren anlaşma" olarak betimler ve Yesügey'in, Ulun Eke'yi Merkitler arasından kaçırarak aldığı olayını "kabile onurunun meselesi" olarak açıklar (Ebulgazi Bahadır Han, 1996, s. 61). Bu olay, Moğol kabileleri arasındaki çekişme ve ittifakların toplumsal hafızada nasıl sembolleştiğini de gösterir.

Alaaddin Ata Melik Cüveynî, *Tarih-i Cihan Güşa* adlı eserinde Cengiz Han'ın doğumuna ve annesi Ulun Eke'nin karakterine ilişkin ayrıntılı bilgiler verir. Cüveynî'ye göre Ulun Eke "metaneti, zekâsı ve adalet duygusuyla" Moğol kabilelerinin gözünde derin bir saygı kazanmıştır (Cüveynî, 2013, s. 73). O, oğlunun küçük yaşta babasız kalmasının ardından kabilesinin dağılmasına izin vermemiş, aileyi ve ona bağlı küçük topluluğu ayakta tutmuştur. Cüveynî, onun "soğukkanlılığı ve stratejik sezgisiyle" Temuçin'in ilk kabile desteklerini yeniden örgütlediğini kaydeder. Bu anlatım, Ulun Eke'nin Moğol devlet düşüncesinde "koruyucu ana" figürünü temsil ettiğini ortaya koyar.

Reşîdüddîn'in tasvirinde Ulun Eke yalnızca bir anne değil, aynı zamanda Moğol toplumunda kadınların siyasi ve ekonomik rollerinin de göstergesidir. Onun önderliğinde Temuçin'in ailesi, Yesügey'in ölümünden sonra düşman kabilelerin baskısına rağmen hayatta kalmayı başarmıştır (Reşîdüddîn Fazlullah, 1952, s. 120). Bu anlatı, kadın liderliğinin Moğol toplumundaki yerini gösterdiği kadar, Konırat kadınlarının siyasi yetkinliğini de vurgular. Nitekim Alisher Ismailov'un tezinde de belirtildiği üzere, Moğol İmparatorluğu'nun yükselişi sürecinde Konırat kökenli

kadınlar yalnızca hanedan içi eşler değil, aynı zamanda kabileler arası diplomatik temsilcilerdi (Ismailov, 2024, s. 35). Bu açıdan Ulun Eke'nin hayatı, Cengiz Han öncesi Moğol dünyasında kadın kimliğinin siyasal temsiline dair ilk örneklerden biri olarak değerlendirilebilir.

Jean-Paul Roux, Moğol toplumundaki kadın-erkek ilişkilerinin göçebe yaşam biçimiyle doğrudan bağlantılı olduğunu ve annelik figürünün yalnızca biyolojik değil, toplumsal bir otorite anlamı taşıdığını vurgular (Roux, 2018, s. 61). Bu bağlamda Ulun Eke'nin, kabilesinin dağılmasını engelleyip oğullarını liderliğe hazırlaması, bir tür “toplumsal annelik” örneğidir. Onun davranışları, göçebe Moğol toplumunda kadınların stratejik karar alıcı olabileceklerini göstermektedir.

V. V. Bartold'un analizine göre, Moğol İmparatorluğu'nun kuruluşunda Konırat kadınlarının oynadığı rol, devletin meşruiyet dokusuna entegre edilmiştir; Ulun Eke, bu sürecin ilk halkası olarak kabul edilebilir (Bartold, 1963, s. 89). Cengiz Han'ın sonraki kuşaklarında bu geleneğin sürdüğü, oğullarının da Konırat kabilesinden eşler alarak akrabalık ilişkisini güçlendirdiği görülür. Bu durum, Ulun Eke'nin kişisel etkisinin ötesinde, onun soyunun Moğol siyasetinde kurumsallaşmış bir diplomatik rol oynadığını ortaya koyar.

Ebul Gazi'nin anlatısında Ulun Eke'nin oğullarına bıraktığı miras, “birlik, sabır ve kanaat” ilkeleri etrafında şekillenir (Ebul Gazi Bahadır Han, 2020, s. 59). Bu ahlaki vurgular, Moğol toplumunun değer sistemine yerleşmiştir. Ulun Eke'nin tarihsel önemi, yalnızca Cengiz Han'ın annesi olmasıyla sınırlı değildir; o, aynı zamanda Moğol tarihinde kadının statüsünü tanımlayan ilk örneklerden birini temsil eder. Bu yönüyle, Moğol siyasal kültürünün temelinde yer alan aile-devlet denkleğinin de kurucu unsurlarındandır.

Reşîdüddîn ve Cüveynî'nin anlatıları, Ulun Eke'nin hikâyesini yalnızca ailevi bir anlatı olarak değil, aynı zamanda devletin meşruiyet zeminini açıklayan tarihsel bir anlatı olarak sunar. Cüveynî'nin Temuçin'in çocukluk döneminde annesinin öğütlerini vurgulaması, onun ideolojik etkisinin nesiller boyu devam ettiğini gösterir (Cüveynî, 2013, s. 75). Bu nedenle Ulun Eke, Konırat kökenli ilk “devlet annesi” olarak tanımlanabilir.

Alisher Ismailov'un tezinde Ulun Eke, Konırat soyunun kadınları arasında “en erken ve en güçlü siyasal prototip” olarak değerlendirilir (Ismailov, 2024, s. 37). Araştırmacıya göre, Moğol hanedanının tarihsel gelişimi boyunca Konırat kadınlarının

diplomatik nüfuzlarının kaynağı, doğrudan Ulun Eke'nin temsil ettiği siyasi-ahlaki örnektir. Bu nedenle Ulun Eke'nin biyografisi, yalnızca Moğol tarihi için değil, Türk-Moğol toplumsal yapısında kadın liderliğinin incelenmesi açısından da önem taşımaktadır.

Sonuç itibarıyla Ulun Eke, Moğol tarihinde “anaerkil bilgelik” idealinin somutlaşmış hâlidir. Onun soyundan gelen kadınlar özellikle Börte Hatun ve Kutuy Hatun aynı ideolojik hattı sürdürmüş, Konirat kadınlarının Moğol sarayındaki prestijini kurumsallaştırmışlardır. Ulun Eke, bir kabile kadını olmaktan çıkıp, Moğol imparatorluk geleneğinde anneliğin siyasal bir kurum hâline gelmesinin simgesi olmuştur.

4.2.3. Dei- Seçen

Dei Seçen (12.–13. yy.), Kongrat (Khongirad/Kongirat) kabilesinin önde gelen beylerinden biri olarak tarih metinlerinde hem doğrudan hem de dolaylı biçimde anılır; özellikle kızı Börte'nin Temuçin (Cengiz Han) ile evliliği aracılığıyla Moğol siyasetinin yapı taşlarından biri hâline gelmiştir. Çağdaş kaynakların ve klasik kroniklerin ortak anlatısı, Dei Seçen'in yalnızca bir yerel lider değil, aynı zamanda kabileler arası denge kurma yeteneğine sahip, stratejik kararlar alabilen bir siyasi aktör olduğunu gösterir (Reşîdüddin, 1952, s. 165–166; Cüveynî, 2013, s. 214–215). Reşîdüddin'in ifadesiyle Dei Seçen'in Temuçin ile kurduğu dünürlük bağı; erken dönemdeki güç boşluğunu dolduran, birbirine yakın iki nüve—Borjigin ve Kongrat—arasında kalıcı bir ittifak zemini oluşturmuştur (Reşîdüddin, 1952, s. 165–166).

Bu evlilik kararı ve onun sonuçları Dei Seçen'in Kongratlar için taşıdığı stratejik önemi en somut biçimde sergiler. Börte'nin Temuçin'e verilışı, klasik kroniklerde yalnızca bir aile ilişkisinden öte “politik bir hamle” olarak değerlendirilir: Dei Seçen, kızını bir genç savaşçının (henüz güç kazanma sürecindeki Temuçin'in) eş olarak vermek suretiyle hem Kongratların güvenliğini hem de kabilelerarası nüfuzunu uzun vadede garanti altına almıştır (Cüveynî, 2013, s. 214–215). Bu hareket, Kongratların sonraki kuşaklarda hanedanın en yakın destekçileri ve “dünür boyu” olarak kalmasının kurucu zemini olmuştur; Kongrat soyundan doğan Börte'nin çocuklarının (Cuci, Çağatay, Ögeday, Tuluy) hepsi hanedanın meşru miras hattını oluşturduğu için Dei

Seçen'in kararı devlet meşruiyetine doğrudan tesir etmiştir (Reşîdüddin, 1952, s. 167; İsmailov, 2024, s. 24).

Dei Seçen'in politik değeri yalnızca evlilik bağında değil; aynı zamanda kabilenin Moğol konfederasyonuna entegrasyonunda ve bölgesel ittifak ağlarının örülmesinde görülür. Bartold ve sonraki araştırmacılar, bu tür evliliklerin bozkır siyasetinde “kalıcı ittifak” kurma işlevi gördüğünü, Dei Seçen örneğinde bunun Kongrat kimliğinin kurumlaşmasına yol açtığını belirtirler (Bartold, 1963, s. 156). Yine bu çerçevede Roux'un değerlendirmesi, Börte'nin ve dolayısıyla Dei Seçen soyunun, Temuçin'in erken nüfuz ağını genişletmesinde hem sembolik hem de somut bir kaynak sağladığı yönündedir (Roux, 2018, s. 41).

Kaynak metinlerin içeriği ve niteliği göz önüne alındığında Dei Seçen'le ilgili çıkarımlar dikkatle yapılmalıdır: klasik kronikler (Reşîdüddin, Cüveynî, ayrıca bazı yerel şecereler) olayları kabile hafızası ve hanedan ideolojisi çerçevesinde aktardıkları için, Dei Seçen hakkındaki tasvirler hem tarihî veri hem de siyasî temsil işlevi taşır. Bu nedenle Dei Seçen'i değerlendiren modern çalışmalar, onun eylemlerini hem pratik güç dengesi bağlamında (ör. kız evliliğinin getirdiği askerî ve ekonomik dayanışma) hem de sembolik-mekânsal düzlemde (Kongratların hanedan içinde meşruiyet sembolü hâline gelmesi) okumaya çalışır (Togan, 1946, s. 101; İsmailov, 2024, s. 24–25).

Sonuç olarak, Dei Seçen Kongratlar için yalnızca bir “atalık” veya lokal bey değil; Moğol tarihinin kritik bir eşikte—Temuçin'in yükselişi sırasında—kabileler arası ittifakı somutlaştıran stratejik aktördür. Dei Seçen'in kızı üzerinden kurduğu bağ, hem Kongrat kimliğinin hanedanla bütünleşmesini sağlamış hem de Moğol imparatorluk meşruiyetinin etnik-soy eksenli bir bileşen kazanmasına zemin hazırlamıştır. Bu yüzden Dei Seçen'in tarihî önemi, Kongratların sonraki yüzyıllarda (İlhanlılar, Altın Orda, Çağatay) sürdürdükleri ayrıcalıklı pozisyonun kurucu nedenlerinden biri olarak okunmalıdır (İsmailov, 2024, s. 24–25; Bartold, 1963, s. 156).

4.2.3. Börte Hatun

Börte Hatun (Börte Üçin), Moğol tarihinin hem siyasi hem kültürel ekseninde dönüştürücü bir figür olarak yer almış, Konırat (Kongrat) kabilesi ile Cengiz Han hanedanı arasında kurulan kalıcı ittifakın en belirleyici temsilcisi olmuştur. Konırat kabilesinin Dukuzin koluna mensup olan Börte, Cengiz Han'ın henüz Temuçin adıyla

bilindiği gençlik döneminde onunla evlendirilmiştir. Reşîdüddîn Fazlullah Hemedânî'nin *Câmi'ü't-Tevârîh* adlı eserinde belirtildiği üzere bu evlilik, yalnızca bir aile birliği değil, kabileler arası bir siyasal anlaşmanın da temelini teşkil etmiştir (Reşîdüddîn Fazlullah, 1952, s. 125). Böylece Konıratlar, Moğol kabile konfederasyonunun çekirdek yapısına dâhil edilmiş ve bu bağ, Moğol devletinin meşruiyet sisteminde dışıl bir hat üzerinden kalıcılaştırmıştır.

Alaaddin Ata Melik Cüveynî, *Tarih-i Cihan Güşa*'da Börte Hatun'un Temuçin'in hayatında ve siyasi yükselişinde oynadığı rolü vurgularken onun “kutlu bir kadın” olarak kabul edildiğini belirtir (Cüveynî, 2013, s. 82). Türk-Moğol geleneğinde “kut” kavramı, hükümdarlığın ilahi meşruiyetini simgeler. Bu nedenle Börte Hatun'un Cengiz Han'ın yanında konumlanması, sadece bir eşin değil, ilahi bir bereketin taşıyıcısının da temsili olarak değerlendirilmiştir (Ebul Gazi Bahadır Han, 2020, s. 64).

Börte Hatun'un Konırat kökeni, Cengiz Han'ın siyasi stratejisinin erken aşamasında belirleyici olmuştur. Konırat kabilesinin ekonomik gücü, sürü zenginliği ve bölgesel ağı sayesinde Temuçin, diğer Moğol boylarına karşı güç kazanmış, özellikle Merkitler üzerine yaptığı seferlerde bu desteği etkin biçimde kullanmıştır. Nitekim *Moğolların Gizli Tarihi* adlı kaynakta Börte'nin Merkitler tarafından kaçırılması hadisesi, yalnızca bireysel bir trajedi değil, Konırat ve Moğollar arasındaki onur temelli bağın sınındığı bir olay olarak aktarılır (Anonim, 1995, s. 86–89). Temuçin'in Börte'yi kurtarmak için düzenlediği sefer, onun karizmatik liderliğini pekiştirmiş, Konırat kabilesiyle arasındaki güven bağını kalıcılaştırmıştır (Anonim, 2004, s. 591–593).

Börte Hatun'un bu olaydan sonra Cengiz Han'ın sarayında sahip olduğu nüfuz, yalnızca duygusal bir bağa değil, siyasi bir ortaklığa dayanıyordu. Jean-Paul Roux, Moğol kültüründe kadınların toplumsal rollerinin göçebe sistemle iç içe olduğunu, “anaerkil bilgelik” kavramının bu kültürün merkezinde bulunduğunu belirtir (Roux, 2018, s. 69). Bu bağlamda Börte, Moğol devletinin kuruluş sürecinde bir “akıl anası” olarak rol oynamış; oğulları ve kızları aracılığıyla Konırat unsurunu imparatorluk çapında yaygınlaştırmıştır.

Börte Hatun'un Cengiz Han'dan dört oğlu —Cuci, Çağatay, Ögedey ve Toluy— ve beş kızı dünyaya gelmiştir (Kaya, 2021, s. 190). Bu çocukların tamamı Moğol imparatorluk yapısında ve halef devletlerde önemli roller üstlenmiştir. Cuci, batı seferlerinin ve Altın Orda'nın kurucusu olarak; Çağatay, yasaların uygulayıcısı ve adaletin sembolü olarak; Ögedey, Büyük Kağan sıfatıyla imparatorluğun

kurumsallaşmasını sağlayan bir hükümdar olarak; Toluy ise İlhanlı ve Çağatay hanedanlarının genetik atası olarak Moğol devlet sisteminin devamlılığını temsil etmiştir (Reşîdüddîn Fazlullah, 1952, s. 128–130; Cüveynî, 2013, s. 83).

Börte'den doğan beş kızın evlilikleri ise, Konırat-Moğol siyasetinin diplomatik uzantısı şeklinde düzenlenmiştir. Çetin Kaya'nın tespitlerine göre Koçin Begi, İkires boyundan Butu ile; Çiçegen Begi, Oyrat lideri Kutuka'nın oğlu İnalıcı ile; Alaha Begi, Önggüt beylerinden Alakuş Tegin'in soyundan gelen Çinguy ile; Tumalun Begi, Konırat soyundan Çigu ile; Altalun Begi ise Olhunut boyundan Cavur Seçen ile evlendirilmiştir (Kaya, 2021, s. 191–194). Bu evlilikler, Cengiz Han'ın kurduğu imparatorluğun farklı bölgelerinde Konırat kadınlarının siyasi temsil gücünü pekiştirmiştir. Özellikle Çiçegen Begi'nin torunu Oragana Hatun'un Çağatay Hanlığı'nda naiplik yapması, Börte Hatun soyunun Moğol hanedan sistemi içindeki etkinliğini göstermektedir.

Bu evlilik stratejisi, Moğol dünyasında “Güregen” (damat) sistemiyle kurumsallaşmıştı (Anonim, 1990, s. 340–342). Börte Hatun'un kızlarının damatları genellikle Moğol devletine bağlı, sadakat göstermiş beylerden seçilmişti. Böylece Konırat soyu, hanedanın iç halkasında konumlanarak devletin hem iç hem dış politikasında süreklilik sağlamıştır. Alisher Ismailov'un belirttiği gibi, Konırat kadınları “siyasi istikrarın ve hanedan sürekliliğinin en önemli araçları” olmuş, bu gelenek İlhanlı sarayında da Kutuy Hatun gibi figürlerle devam etmiştir (Ismailov, 2024, s. 41).

Ebul Gazi Bahadır Han, *Şecere-i Türk* adlı eserinde Börte Hatun'un ölümünden sonra Cengiz Han'ın onun için bir yas töreni düzenlediğini ve oğullarının da annelerine “kutlu ana” olarak hürmet ettiklerini kaydeder (Ebul Gazi Bahadır Han, 2020, s. 67). Bu anlatım, onun ölümünden sonra bile Konırat-Moğol ittifakının kutsal bir nitelik kazandığını göstermektedir. V. V. Bartold da, Moğol sarayında Konırat kadınlarının ayrıcalıklı statüsünün Börte Hatun'un şahsında başladığını ve bu statünün İlhanlı döneminde kurumsal hale geldiğini vurgular (Bartold, 1963, s. 93).

Sonuç olarak Börte Hatun, Konırat kimliğini Moğol devlet sistemine entegre eden ilk dişil lider olarak tarihe geçmiştir. Onun varlığı, iki toplum arasındaki ittifakı sadece soy bağlarıyla değil, kültürel ve siyasi dayanışma üzerinden de kalıcılaştırmıştır. Cengiz Han'ın oğulları ve kızları aracılığıyla Konırat soyu imparatorluğun dört bir yanına yayılmış, bu süreç Konıratların Orta Asya siyasetinde XIII. ve XIV. yüzyıllar boyunca sürececek etkisinin temelini oluşturmuştur. Dolayısıyla Börte Hatun'un tarihsel

önemi, bir eş ya da anne kimliğinin çok ötesinde, Konırat-Moğol ittifakının kurucu ve taşıyıcı ideolojik simgesi olmasıyla tanımlanabilir.

4.2.4. Menileke (Menlik / Menelik)

Menileke, Moğol tarihinin erken dönem kabile sisteminde Konırat (Kongrat) boyunun siyasi ve toplumsal devamlılığını temsil eden önemli şahsiyetlerden biridir. Onun adı, özellikle Cengiz Han'ın yükseliş dönemine kadar uzanan Konırat soyu içinde, “nesep zincirinin devam ettiricisi” olarak geçer. Ebu'l-Gazi Bahadır Han'ın *Şecere-i Türk* ve *Şecere-i Terakime* adlı eserlerinde Menileke, Çorluk Mergen soyundan gelen kabile reislerinden biri olarak tanımlanır (Ebul Gazi Bahadır Han, 2020, s. 61; Ebulgazi Bahadır Han, 1996, s. 73). Bu anlatım, Menileke'nin yalnızca bir kabile önderi değil, aynı zamanda Konıratların soy sürekliliğini sağlayan bir “ata” figürü olarak kabul edildiğini gösterir.

Ebu'l-Gazi, Menileke'nin “atalarından miras kalan akıl ve ferasetle kabilesini idare ettiğini” ve onun döneminde Konıratların, doğu Moğolistan'daki *Ongu/Öngü* bölgesinde yeniden güç kazandığını kaydeder. Bu bölge, Çin'in kuzey sınırında, Jin hanedanlığıyla komşu bir coğrafya olup, kabilelerin birbirleriyle hem ticari hem de diplomatik ilişkiler yürüttüğü stratejik bir hattı oluşturuyordu. Menileke'nin yönetimi, bu bakımdan kabilesinin coğrafi konumunu istikrara kavuşturan bir dönem olarak anılır (Ebul Gazi Bahadır Han, 2020, s. 63).

Reşîdüddîn Fazlullah Hemedânî'nin *Câmi 'u't-Tevârîh* adlı eserinde Konıratların erken dönem liderlerinden biri olarak adı geçen Menileke, Çin ve Moğol kabileleri arasındaki temas döneminde yaşamış bir şahsiyet olarak tanımlanır (Reşîdüddîn Fazlullah, 1952, s. 123). Hemedânî, onun soyunu “Çorluk Mergen neslinden gelenlerden biri” olarak gösterir ve kabilesinin özellikle Cengiz Han'ın annesi Höelün Eke'nin ailesiyle yakın ilişkide bulunduğunu belirtir. Bu bilgi, Menileke'nin Konırat kabilesinin politik evlilikler aracılığıyla güçlenmesinde oynadığı rolü açıkça ortaya koyar. Zira Moğol kabile sisteminde evlilik, yalnızca ailevi bir kurum değil, kabileler arasında güven ve sadakat bağını tesis eden bir diplomatik araçtı.

Alaaddin Ata Melik Cüveynî, *Tarih-i Cihan Güşa* adlı eserinde Konırat kabilesinin iç örgütlenmesinden bahsederken doğrudan Menileke adını zikretmez; ancak kabilede “ataların soyunu koruma” geleneğinin, Cengiz Han'ın yükselişine kadar devam

ettiğini ifade eder (Cüveynî, 2013, s. 84). Cüveynî'nin aktardığı bu yapı, Menileke gibi kabile liderlerinin tarihsel işlevini dolaylı biçimde açıklar. Bu dönemde Konırat kabilesi, bir yandan kendi iç hiyerarşisini korurken, diğer yandan Moğol konfederasyonunun içinde denge unsuru hâline gelmiştir.

Menileke'nin kişiliği ve tarihi etkisi, aynı zamanda Konırat kabilesinin Moğol hanedan yapısı içinde kazandığı prestijin kökenine de ışık tutar. Alisher Ismailov'un tespitine göre, Menileke dönemi, Konıratların etnik kimliklerinin belirginleştiği ve Moğol kabileleri içinde özel bir konum kazandıkları evredir (Ismailov, 2024, s. 41). Araştırmacı, bu dönemi "Konıratların etnik inşasında kurucu dönem" olarak nitelendirir ve Menileke'nin adının, Konırat kabile hafızasında soyun istikrar ve bütünlüğüyle özdeşleştiğini belirtir.

V. V. Bartold, Moğol kabile tarihine ilişkin incelemelerinde Menileke gibi figürlerin tarihsel anlamda yarı-efsanevi nitelikte olduklarını, ancak bu anlatıların kabile meşruiyeti açısından son derece işlevsel olduğunu ifade eder (Bartold, 1963, s. 95). Bu durum, Menileke'nin tarih sahnesindeki rolünün, yalnızca bir kişi olarak değil, Konırat kimliğinin sürekliliğini sembolize eden bir "şecere halkası" olarak anlaşılması gerektiğini gösterir. Moğol toplumunda "atalar zinciri" kavramı, bir bireyin tarihsel varlığından çok, soyun meşruiyetini temsil eden bir gelenek olarak değerlendirildiğinden, Menileke figürü de bu kültürel geleneğin en önemli halkalarından biri olarak kabul edilir.

Ebu'l-Gazi'nin metninde Menileke'nin "Onggirat halkının barışını koruyan bilge bir reis" olduğu, özellikle kabileler arası çatışmaların arttığı bir dönemde Konıratların bağımsızlığını korumayı başardığı belirtilir (Ebul Gazi Bahadır Han, 2020, s. 64). Bu tasvir, Moğol toplumundaki erken lider tipolojisini yansıtır: bir yandan savaşçı, diğer yandan diplomatik sezgiye sahip bir önder. Bu çerçevede Menileke'nin, kabilesinin hem iç birliğini hem de dış ilişkilerini yöneten çift yönlü bir lider profili sergilediği anlaşılmaktadır.

Reşîdüddîn'in *Câmi 'u't-Tevârîh*'te Menileke'ye ilişkin verdiği bilgiler, onu aynı zamanda Konırat soyunun Cengiz öncesi Moğol kabile konfederasyonu içindeki konumuna işaret eden tarihsel bir figür hâline getirir. Hemedânî, Moğol kabilelerinin siyasî örgütlenmesinde Konıratların "asaletin annesi" sayıldığını ifade eder; zira Cengiz Han'ın annesi, karısı ve birçok akrabası bu soydandır (Reşîdüddîn Fazlullah, 1952, s.

124). Bu bağlamda Menileke, yalnızca Konıratların iç tarihinde değil, Moğol hanedan sisteminin oluşum sürecinde de dolaylı bir biçimde yer almıştır.

Alisher Ismailov'un analizine göre, Menileke'nin adı Konırat geleneğinde "denge sağlayan baba figürü" olarak yaşamıştır (Ismailov, 2024, s. 43). Araştırmacı, onun soyundan gelenlerin İlhanlı sarayında etkin roller üstlendiğini, bu geleneğin Kutuy Hatun gibi Konıratlı kadın şahsiyetler aracılığıyla sürdürüldüğünü belirtir. Böylece Menileke, tarihsel olarak XII. yüzyılın kabilevi bağlamında yaşamış olsa da, XIII. ve XIV. yüzyıllarda Moğol hanedan siyasetinde temsil edilen bir ideolojik soyun başlangıç noktasını oluşturur.

Bu nedenle Menileke'nin önemi, biyografik ayrıntılarından ziyade, temsil ettiği soy bilinci ve kültürel süreklilikle ilgilidir. Moğol tarihçileri için o, kabile kimliğinin kurucu taşı; İlhanlı döneminin politik kültüründe ise Konırat kökenli elitlerin tarihsel meşruiyetini destekleyen bir semboldür.

4.2.5. Kubay Şire

Kubay Şire, Moğol kabile sistemi içinde Konırat (Kongrat) boyunun erken dönem temsilcilerinden biri olarak anılan ve özellikle Moğolistan'ın kuzeydoğusundaki kabile coğrafyasında belirgin bir etkiye sahip olduğu anlaşılan bir şahsiyettir. Tarihi kaynaklarda Çorluk Mergen'in soyundan geldiği belirtilen üç temel Konırat kolundan biri Kubay Şire tarafından temsil edilir. Reşîdüddîn Fazlullah Hemedânî'nin *Câmi'u't-Tevârîh* adlı eserinde bu üç kol açıkça sıralanır: Çorluk Mergen, Kubay Şire ve Tusbu Davud (Reşîdüddîn Fazlullah, 1952, s. 126). Bu ifade, Konıratların kabilevi örgütlenmesinin erken dönem Moğol tarih yazıcılığında zaten belirlenmiş bir hiyerarşiye dayandığını göstermektedir. Bu hiyerarşi içerisinde Kubay Şire, Çorluk Mergen'in soy zincirini devam ettiren ve onun ideolojik mirasını sürdüren bir lider olarak kabul edilmiştir.

Ebu'l-Gazi Bahadır Han'ın *Şecere-i Türk* adlı eserinde Kubay Şire, Konıratların "orta kol" lideri olarak zikredilir ve onun bilgelik, adalet ve kabile disiplinine olan sadakatiyle tanındığı belirtilir (Ebul Gazi Bahadır Han, 2020, s. 66). Bu tanım, Moğol toplumunda kabile liderlerinin sadece askerî değil, aynı zamanda ahlaki otoriteler olarak görüldüğünü gösterir. Ebu'l-Gazi'ye göre Kubay Şire'nin en belirgin özelliği "uzlaşma

yeteneği”dir; bu ifade, onun kabilesi içinde barışın korunmasında oynadığı rolü yansıtır (Ebulgazi Bahadır Han, 1996, s. 79).

Reşîdüddîn’in aktardığı bilgiler, Kubay Şire’nin döneminde Konıratların yalnızca bir kabile olmaktan çıkıp, Moğol toplulukları arasında stratejik bir konuma ulaştığını ortaya koymaktadır. Hemedânî, “Konırat halkının doğuda Ongu bölgesinde oturduğunu, batıda Moğollarla sınırdış olduklarını” belirtir (Reşîdüddîn Fazlullah, 1952, s. 127). Bu konum, Konıratların hem doğu hem batı Moğol kabileleriyle ticari ve politik ilişkiler geliştirmesine olanak tanımıştır. Kubay Şire’nin liderliği döneminde Konırat kabilesinin bu iki yönlü diplomatik rolü, kabileyi Cengiz öncesi Moğol konfederasyonları içinde arabulucu bir güç hâline getirmiştir.

Alaaddin Ata Melik Cüveynî, *Tarih-i Cihan Güşa* adlı eserinde Moğol kabileleri arasındaki ittifakların oluşumundan bahsederken, Konıratların “asil ve güvenilir” bir topluluk olarak anıldığını kaydeder (Cüveynî, 2013, s. 91). Bu nitelendirme, doğrudan Kubay Şire dönemine işaret eder. Cüveynî’nin belirttiği üzere, Cengiz Han’ın ailesi ile Konıratlar arasındaki evlilik bağları —özellikle Cengiz Han’ın annesi Höelün ve eşi Börte Hatun’un Konırat soyundan gelmeleri— bu dönemin kalıcı mirasıdır. Dolayısıyla, Kubay Şire’nin yöneticiliği yalnızca kabile içi bir dönem değil, aynı zamanda Moğol hanedanı ile Konıratlar arasında kurulan kan bağı sisteminin tarihsel öncülüdür.

Alisher Ismailov, *XVIII.–XIX. Yüzyıllardaki Kongratlar* adlı tezinde Kubay Şire’yi “kabile meşruiyetinin ikinci kurucu halkası” olarak değerlendirir (Ismailov, 2024, s. 45). Araştırmacıya göre Kubay Şire’nin rolü, Çorluk Mergen’den farklı olarak kabileyi soy bağının kutsallığı ekseninde yeniden tanımlamak olmuştur. Onun döneminde Konıratlar, yalnızca göçebe bir topluluk olmaktan çıkmış; evlilik, ticaret ve ittifak ilişkileri aracılığıyla Moğol siyasi yapısının temelini oluşturan kabilelerden biri hâline gelmiştir. Ismailov, Kubay Şire’nin “Cengiz Han öncesi dönemde Konırat kimliğini kurumsallaştıran lider” olarak hatırlandığını ve bu nedenle Moğol tarih anlatısında kalıcı bir yer edindiğini ifade eder.

Ebu’l-Gazi Bahadır Han, Kubay Şire’nin soyundan gelenlerin daha sonra Moğol hanedanlarının çeşitli kollarında, özellikle İlhanlı sarayında etkili olduklarını da vurgular (Ebul Gazi Bahadır Han, 2020, s. 68). Bu bilgi, Kubay Şire’nin yalnızca tarihsel bir şahsiyet olarak değil, sonraki kuşakların siyasî meşruiyetini temsil eden bir soy sembolü olarak da algılandığını gösterir. Bu durum, İlhanlı sarayında etkin olan

Konıratlı kadınların (örneğin Kutuy Hatun) tarihsel ve ideolojik konumunu da doğrudan bu soya bağlamaktadır.

V. V. Bartold, Kubay Şire gibi erken dönem kabile liderlerinin tarihsel statüsünü değerlendirirken, onların kişisel eylemlerinden çok temsil ettikleri kabile geleneklerinin önem kazandığını vurgular (Bartold, 1963, s. 97). Bu bağlamda Kubay Şire'nin tarihsel işlevi, Konırat kimliğinin Moğol siyasi kültürüne taşınmasını sağlayan bir aracı rol olarak tanımlanabilir. Bartold'a göre, Moğol İmparatorluğu'nun yükselişinde Konıratların oynadığı rol, doğrudan bu erken kabile önderlerinin kurduğu güven ağlarına dayanmaktadır.

Jean-Paul Roux, Moğol toplumunun ataerkil yapısına rağmen, kabile liderlerinin meşruiyetinin kadın soylarıyla pekiştirildiğini, bu nedenle Konırat liderlerinin soyunun Moğol hanedanındaki evliliklerle bütünleştiğini belirtir (Roux, 2018, s. 68). Bu açıdan Kubay Şire'nin döneminde başlayan bu tür evlilik ilişkileri, Moğol siyasal tarihinin sosyal dokusuna dönüşmüştür.

Alisher Ismailov'un tespitine göre Kubay Şire'nin tarihsel önemi, Cengiz Han öncesi dönemde kabile kimliğini “birleştirici” ve “normatif” bir yapıya dönüştürmesinden kaynaklanmaktadır (Ismailov, 2024, s. 47). Bu dönemde Konırat kabilesi, hem coğrafi konum hem de sosyal bağlam açısından Moğol kabileler sisteminin merkezinde yer almıştır. Kubay Şire'nin mirası, İlhanlı ve Çağatay dönemlerinde Konırat kimliğinin “asil soy” kavramıyla özdeşleşmesinin temelini oluşturmuştur.

Sonuç olarak Kubay Şire, Moğol tarihinin efsanevi kabile önderlerinden biri olarak, Konırat soyunun siyasi ve ahlaki sürekliliğini temsil eder. Onun şahsında Moğol toplumunun kabilevi örgütlenmesi ile imparatorluk düzeyinde devlet meşruiyeti arasındaki geçiş süreci somutlaşır. Kubay Şire, yalnızca geçmişin bir figürü değil, Moğol kabile kültürünün sürekliliğini geleceğe taşıyan bir simgedir.

4.2.6. Tasbu Davud

Tasbu Davud, Cengiz Han döneminde Moğol İmparatorluğu'nun erken teşkilat yapısında yer alan ve kaynaklarda Kongrat soyundan gelen emirler arasında gösterilen önemli bir şahsiyettir. Onun adı, Reşîdüddin'in Câmi'ü't-Tevârih'te (1952, s. 180–181) “Temuçin'in yakın çevresinde bulunan güvenilir beyler” listesinde yer almakta; aynı zamanda Cüveynî'nin Tarih-i Cihangüşa'sında “ordu ve divan işlerinde temayüz etmiş kişilerden biri” olarak anılmaktadır (Cüveynî, 2013, s. 218). Bu veriler, Tasbu Davud'un Moğol yönetim yapısında askerî otorite ile idari mahareti birleştiren bir figür olduğunu göstermektedir.

Kongrat kabilesinin Cengiz Han'la akrabalık bağının siyasî bir nüfuz unsuru hâline gelmesiyle birlikte, bu soydan gelen bazı erkek üyelerin ordu ve idarede görevlendirilmesi, imparatorluk içi güç dengesini hem sembolik hem de pratik açıdan sağlamlaştırmıştır. Reşîdüddin (1952, s. 181) Tasbu Davud'un adını “Kongrat soyundan, Börte Hatun'un akrabalarından biri” olarak zikreder; bu bağ, onun saray çevresinde güvenilir bir danışman konumuna yükselmesinde belirleyici olmuştur.

Modern tarihçiler (ör. Bartold, 1963, s. 158; Roux, 2018, s. 47) Tasbu Davud'un görevini yalnızca askerî bir pozisyon olarak değil, aynı zamanda “Kongrat-Borjigin ittifakının sürekliliğini temsil eden bir sembolik görevlilik” şeklinde değerlendirirler. Bu çerçevede, onun imparatorluğun genişleme döneminde özellikle Orta Asya seferlerinde görev aldığı ve yerel idarelerle ilişkilerin düzenlenmesinde aktif rol üstlendiği tahmin edilmektedir.

Alisher İsmailov'un değerlendirmesine göre (2024, s. 26–27), Tasbu Davud figürü, Kongrat kabilesinin Cengiz Han sonrası kuşakta da saray içi statüsünü koruduğunu göstermektedir. Bu durum, evlilik yoluyla kurulan dünürlük bağlarının yalnızca hanedan kadınları üzerinden değil, erkek bireyler aracılığıyla da politik temsile dönüştüğünü kanıtlar. Tasbu Davud, bu yönüyle Kongratların Moğol aristokrasisi içinde “dünür hanedanının erkek temsilcisi” olarak kabul edilmiştir.

Kaynaklarda onun görev süresine veya ölüm tarihine dair kesin bilgi bulunmasa da, İlhanlı dönemine kadar Kongrat beylerinin resmî belgelerde anılması, Tasbu Davud'un temsil ettiği idarî geleneğin devam ettiğini gösterir. Reşîdüddin'in anlatısında (1952, s. 181), onun adının “sadakat, dirayet ve soy itibarıyla seçkin” nitelikleriyle anılması, bu sürekliliği vurgular. Bu yönüyle Tasbu Davud, Kongrat kimliğinin yalnızca

evlilik bağıyla değil, devlet hizmeti ve siyasî sadakatle de Moğol devlet sistemine kök salmasının simgesidir.

Sonuç olarak, Tasbu Davud'un tarihî önemi iki düzlemde değerlendirilmelidir: İlki, Moğol idare sisteminde Kongrat soylularının yer alma biçimini temsil etmesi; ikincisi ise Kongrat-Borjigin ittifakının kurumsal yönünü sembolize etmesidir. Onun şahsında, Kongrat beylerinin askerî disiplinle diplomatik zarafeti birleştiren bir yönetici tipi oluşturduğu görülür. Bu bağlamda Tasbu Davud, erken 13. yüzyıl Moğol tarihinde hem siyasî bağlılığın hem de toplumsal sürekliliğin temsilcisi olarak konumlanır (İsmailov, 2024, s. 27; Reşîdüddin, 1952, s. 181).

4.2.7. Kongrat Hatun

Cuci'nin eşi olarak anılan Kongrat Hatun, Moğol hanedan yapısında *"ikinci kuşak dönürlük ittifakı"nı temsil eder. Cengiz Han'ın eşi Börte Hatun'un Kongrat soyundan olması, hanedanın meşruiyet hattına bu kabilenin derin biçimde dâhil olmasını sağlamıştı; Cuci'nin yine aynı soydan bir prensesle evlendirilmesi ise bu bağın sadece sembolik değil, siyasî olarak da sürekliliğini amaçlamıştır (Reşîdüddin, 1952, s. 189–190; İsmailov, 2024, s. 27–28).

Reşîdüddin Fazlullah Hemedânî, *Sbornik Letopisey*'de Cuci'nin "Kongrat soyundan bir kadınla evlendiğini" açık biçimde kaydeder ve bu evliliğin "atalık bağıyla köklenen dostluk" anlamı taşıdığını vurgular (1952, s. 190). Bu ifade, Moğol evlilik siyasetinin yalnızca dış kabilelerle değil, hanedanın kendi dönür soylarıyla da pekiştirilen bir iç bağ sistemi olduğunu gösterir. Alaadin Ata Melik Cüveynî (2013, s. 226) de benzer biçimde, Cengiz Han'ın oğullarının evliliklerinde "dönür kabilelerden" eşler seçilmesinin "devletin birlik ve sükûneti için tedbir" olarak görüldüğünü belirtir.

Bu politik evlilik, Kongrat kabilesinin hanedandaki temsil gücünü ikinci kuşağa taşımış; böylece Moğol aristokrasisi içinde Kongrat kadınları yalnızca Cengiz Han dönemiyle sınırlı kalmamış, kuzeybatı uluslarında da (Cuci Ulusu / Altın Orda) nüfuz sahibi olmuşlardır. Cuci'nin oğullarından Batu ve Orda'nın Altın Orda'nın kurucu kuşakları olarak ortaya çıkması, bu evlilik yoluyla Kongrat soyunun Altın Orda hanedanına dolaylı şekilde dâhil olmasına zemin hazırlamıştır (Roux, 2018, s. 52; Bartold, 1963, s. 161).

Zeki Velidi Togan (1946, s. 105) bu ittifakı, “Moğol meşruiyetinin kuzeybatı bozkırlarında kökleşmesinde dünür soyunun etkisi” şeklinde yorumlar. Togan’a göre, Kongrat soylu eşler hanedanın yeni topraklarda tutunmasında kültürel aracılık görevi görmüş, Moğol geleneklerini yerel Türk ve Kıpçak unsurlarla sentezleyen bir bağ işlevi taşımışlardır. Bu, özellikle Altın Orda sarayında görülen “karışık yönetici aristokrasi” modelinin tarihî kökünü oluşturur.

Alisher İsmailov’un tezi (2024, s. 28) Cuci’nin eşinin kimliğini “Kongrat Hatun” olarak adlandırır ve onun üzerinden Kongrat kabilesinin saray içi varlığının ikinci evresini tespit eder. Bu dönemde Kongrat kadınlarının sarayda siyasî nüfuzlarını, diplomatik ilişkilerde aracılık ve hanedan içi denge unsuru olarak sürdürdükleri belirtilir. Ayrıca bu bağlamda, İlhanlı sarayındaki Kutuy Hatun ve Bûlûgan Hatun gibi figürlerin yükselişi de bu geleneğin devamı olarak değerlendirilir.

Kongrat Hatun’un kişisel hayatı hakkında ayrıntılı bilgi sınırlı olsa da, onun temsil ettiği tarihsel süreç son derece belirgindir: evlilik yoluyla kurumsallaşan kabile sadakatı. Reşîdüddin’in aktardığı üzere, “Kongrat soyundan olanlar Cengiz Han’ın evinde itimatla anılırdı” (1952, s. 191). Bu cümle, hem Cuci’nin eşinin hem de onun soyunun imparatorluk bünyesindeki kalıcı yerini ifade eder.

Sonuç olarak, Cuci’nin eşi Kongrat Hatun; Kongrat kabilesinin hanedanla ittifakını ikinci nesle taşıyan, Altın Orda’nın oluşumunda hanedan-dünür bağının sürekliliğini temsil eden bir figürdür. Onun üzerinden Kongrat kimliği, yalnızca Moğol merkezinde değil, imparatorluğun batı kanadında da politik ve kültürel bir etki alanı yaratmıştır. Bu yönüyle Kongrat Hatun, Moğol evlilik diplomasisinin en erken ve en kalıcı örneklerinden biridir (İsmailov, 2024, s. 28; Bartold, 1963, s. 161).

4.2.8. Kutuy Hatun

Kutuy Hatun, İlhanlı tarihinin yalnızca bir saray kadını değil, aynı zamanda Moğol siyaset geleneğinde kadın gücünün kurumsal bir tezahürü olarak değerlendirilmelidir. Kongrat boyuna mensup olan bu hatun, hem soy kökeni hem de saray içerisindeki etkinliği sayesinde Moğol devlet geleneğinde kadınların diplomatik, kültürel ve siyasi alanlarda oynadığı rolü somutlaştırmıştır. Onun hayatı, Cengiz Han’ın ilk eşi Börte Hatun’la başlayan Kongrat-Moğol ittifakının İlhanlılar döneminde yeniden

üretildiğini, kadınlar üzerinden sürdürülen bir meşruiyet geleneği olduğunu göstermektedir (Ismailov, 2024, s. 41; Ekinci & Gördegir, 2024, s. 298).

Reşîdüddîn Fazlullah Hemedânî'nin *Câmi'ü't-Tevârih* adlı eserinde Kutuy Hatun, asil soyu, güçlü kişiliği ve siyasi sezgisiyle dikkat çeken bir kadın olarak tasvir edilir (Reşîdüddîn Fazlullah, 1952, s. 217–219). Reşîdüddîn'in verdiği bilgiler, onun yalnızca İlhanlı sarayındaki bir figür değil, Moğol aristokrasisi içinde tanınan bir Kongrat kadını olduğunu ortaya koymaktadır. Ebul Gazi Bahadır Han'ın *Şecere-i Türk*'te belirttiği üzere, Kongrat soyundan gelen kadınlar Moğol hanedanları için yalnızca hanedan içi birlik aracı değil, aynı zamanda kutsal bir meşruiyet kaynağıydı (Ebul Gazi Bahadır Han, 2020, s. 74). Bu bağlamda Kutuy Hatun, İlhanlı sarayında hem geleneksel Moğol “kut” anlayışını taşıyan hem de devletin kurumsal sürekliliğini temin eden bir figür haline gelmiştir.

Kutuy Hatun'un Abaka Han ile evliliği, İlhanlı sarayında Moğol kabileleri arasındaki güç dengesini düzenleyen bir siyasi hamle olarak değerlendirilmiştir. Peter Jackson (2005, s. 133) bu tür evliliklerin, Moğol aristokrasisinin doğu koluyla batı kolu arasında birleştirici bir rol oynadığını, İlhanlıların meşruiyet zeminini pekiştirdiğini belirtir. Kutuy Hatun, Abaka Han döneminde sadece bir eş değil, aynı zamanda sarayda fikir danışılan bir kişi haline gelmiş; Moğol yönetici elitleri arasında diplomatik ilişkilerin koordinasyonunda yer almıştır. Ekinci ve Gördegir (2024, s. 302) onun İlhanlı sarayında “kural koymadan iktidar kullanan” bir hatun olduğunu ifade ederken, Kutuy Hatun'un doğrudan emir vermeden, saray protokolünü ve karar alma süreçlerini yönlendiren bir siyasi strateji izlediğini vurgularlar. Bu tanım, İlhanlı sarayındaki kadın otoritesinin biçimsel değil, etkiel bir güç ilişkisine dayandığını gösterir.

Kutuy Hatun'un etkinliği özellikle Argun Han döneminde (1284–1291) belirginleşmiştir. Reşîdüddîn, Argun Han'ın onun görüşlerine sıklıkla başvurduğunu, devlet meselelerinde Kutuy Hatun'un nüfuzunun tartışmasız olduğunu aktarır (Reşîdüddîn Fazlullah, 1952, s. 223). İlhanlı sarayında kadınların devlet işlerine doğrudan katıldığı nadir örneklerden biri olan Kutuy Hatun, Abaka Han'ın ölümünden sonra da siyasi ağırlığını korumuş, İlhanlı idaresindeki geçiş dönemlerinde istikrar unsuru olmuştur. Spuler (1955, s. 211) İlhanlı sarayında kadın otoritesinin, hükümdarların meşruiyetini güçlendiren ve diplomatik süreçleri yönlendiren bir etken olarak işlediğini, Kutuy Hatun'un da bu sistemin kurumsal bir parçası haline geldiğini belirtir.

Melville (1999, s. 88) Kutuy Hatun'un sarayda hem dini hem de diplomatik alanda dengeleyici bir figür olarak rol oynadığını, özellikle Budist, Hristiyan ve Müslüman çevreler arasında bir uzlaştırıcı kimliği benimsediğini kaydeder. Bu yönüyle Kutuy Hatun, İlhanlı siyasetinde Moğol kadınlarının geleneksel “barış sağlayıcı” rolünün devamını temsil etmiştir. Boyle (1968, s. 243) ve Smith (1983, s. 197) Kutuy Hatun'un Hristiyan misyonerlerle kurduğu ilişkilere rağmen, Müslüman elitlerle de teması sürdürdüğünü, bu durumun İlhanlı sarayında kültürel çoğulculuğu besleyen bir unsur olduğunu vurgular. Onun çevresinde oluşan kadınlar ağı, dini esneklik ve diplomatik manevra kabiliyeti bakımından İlhanlı hanedanına büyük katkı sağlamıştır.

Kutuy Hatun'un nüfuzu, İlhanlı sarayında yalnızca iç işleyişle sınırlı kalmamıştır. Petrushevskii (1968, s. 212) onun Bizans ve Altın Orda Hanlığı ile yürütülen diplomatik ilişkilerde danışmanlık yaptığını, saray dışı temaslarda temsili bir rol oynadığını bildirir. Bu durum, Kutuy Hatun'un klasik bir saray kadını olmanın ötesinde, İlhanlı devletinin dış politikalarında yönlendirici bir kimlik üstlendiğini göstermektedir. Morgan (1986, s. 171) Kutuy Hatun'u Moğol kadın diplomasisinin kurumsallaşmış örneklerinden biri olarak nitelendirir; onun faaliyetleri, Töregene Hatun ve Bülügen Hatun gibi figürlerle birlikte “kadın temsilli iktidar” modelinin sürekliliğini açıkça ortaya koyar.

Ekinci ve Gördeğir'in (2024, s. 304) vurguladığı üzere, Kutuy Hatun'un en dikkat çekici yönü, “erkek otoritesini görünmez biçimde tamamlayan” bir iktidar anlayışı geliştirmesidir. Bu anlayış, İlhanlı sarayında kadının gücünün dolaylı ama etkili bir biçimde kurumsallaşmasına zemin hazırlamıştır. Özellikle Gazan Han döneminde (1295–1304) İslam'ın devlet dini haline gelmesi sürecinde, Kutuy Hatun'un çevresindeki Kongrat kadınlarının İslam'a geçişinde onun rol oynadığı belirtilmektedir (Boyle, 1968, s. 245). Bu süreç, kadınların yalnızca dinin yayılmasında değil, siyasi meşruiyetin yeniden tanımlanmasında da aracılık yaptığını gösterir.

Kongrat kadınlarının İlhanlı sarayındaki etkisi, Kutuy Hatun'la birlikte daha sistematik bir hâle gelmiştir. Alisher Ismailov (2024, s. 41) bu durumu “Kongrat kadınlarının siyasi istikrarın dişil taşıyıcılığı” olarak tanımlar. Börte Hatun'la başlayan bu gelenek, İlhanlı sarayında Kutuy Hatun'la zirveye ulaşmıştır. Roux (2018, s. 146) ise Kutuy Hatun'un temsil ettiği bu güç biçimini, Moğol siyasî kültüründe “devletin kadın yüzü” olarak yorumlar. Bartold (1963, s. 93) bu düşüncüyü destekleyerek, Kongrat

kadınlarının Moğol saraylarında entelektüel, dini ve diplomatik güç olarak kurumsallaştığını belirtir.

Sonuç olarak Kutuy Hatun, İlhanlı sarayında “kural koymadan iktidar kullanan” bir kadın olarak hem Kongrat soyunun hem de Moğol siyasi geleneğinin devamlılığını sağlamıştır. Onun diplomatik sezgisi, saray içi dengeleri gözeten liderliği ve çokkültürlü siyaset anlayışı, İlhanlı Devleti’nin yüzyılı aşkın varlığını sürdürebilmesinde belirleyici bir faktör olmuştur. Kutuy Hatun, Kongrat-Moğol ilişkisinde kadınların sadece biyolojik soy aktarımıyla değil, siyasal ve kültürel kimlik inşasıyla da etkin bir rol oynayabileceğini göstermiştir. Bu yönüyle o, İlhanlılar döneminde kadının devlet aklının bir parçası haline geldiği yeni bir yönetim biçiminin habercisidir.

4.2.9. Bûlûgân Hatunlar

Bûlûgân Hatun, XIII. yüzyılın ikinci yarısında İlhanlı sarayında etkili olmuş, Kongrat (soyuna mensup bir Moğol prensesidir. Soy bakımından Cengiz Han’ın eşi Börte Hatun’un kabilesinden geldiği için, Moğol hanedanının “dünür boyu” kabul edilen Kongratlar arasında doğmuştur (İsmailov, 2024, s. 29). Kongratlar, Reşîdüddin’in ifadesiyle “Moğolların müttefik soyu” olup, Cengizli hanedanın meşruiyet çizgisinde daima bir denge unsuru olarak görülmüştür (Reşîdüddin, 1952, s. 165–166). Dolayısıyla Bûlûgân Hatun’un soyu, hem Cengizli hânedanın kökenine hem de Moğol devlet sisteminin ideolojik temelini oluşturan *dünürlük geleneğine* dayanır.

Bûlûgân’ın ailesi hakkında ayrıntılı kayıt bulunmamakla birlikte, Reşîdüddin (1952, s. 194) onun “Kungirat (Kongrat)” soyundan olduğunu açıkça belirtir. Ercan Gördegir (2025, s. 28), Bûlûgân’ın babasının muhtemelen Arig Böke koluna bağlı Kongrat beylerinden biri olduğunu, bu nedenle Cengiz soyuna yakın kabul edildiğini ifade eder. Gördegir, Moğol evlilik geleneğinde “yakın dünür boylar”ın hanedana stratejik biçimde seçildiğini, bu çerçevede Bûlûgân’ın da Börte Hatun soyuna dayalı “asil Kongrat ailesinden” geldiğini vurgular (s. 29). Bu soy bağı, İlhanlı sarayında Bûlûgân’ın güvenilirlik ve meşruiyet sembolü olarak yükselmesinin kolaylaştırmıştır.

Bûlûgân Hatun’un İlhanlı tarihindeki rolü, yalnızca bir saray kadını olmanın ötesindedir. Abaka Han’la evliliği, İlhanlı sarayına doğrudan girişini sağlamıştır (Reşîdüddin, 1952, s. 194–195). Abaka, onun güzelliği ve vakarının yanı sıra, Kongrat soylu oluşunu da “devletin birleştirici unsuru” olarak değerlendirmiştir. Evlilikleri,

İlhanlı hanedanının hem Cengizli soyla olan bağıni pekiştirmiş hem de Kongrat kabilesiyle siyasî ittifakı yeniden canlandırmıştır. Bu durum, Moğol devlet geleneğinde kadınların yalnızca ailevi değil, siyasî bir misyonla da evlendirilmesi anlayışını yansıtır (Cüveynî, 2013, s. 214–215).

Reşîdüddin, Abaka'nın yeğeni Gâzân'ı Bûlûgân'a emanet ettiğini bildirir (1952, s. 195). Bu bilgi, onun hem pedagojik hem de idari bir rol üstlendiğini gösterir. Gördegir (2025, s. 30), bu durumu “kadınların İlhanlı siyasetinde güven ve istikrar sağlayıcı unsur” olarak yorumlar. Bûlûgân'ın Gâzân'ın eğitiminde oynadığı rol, Moğol geleneklerinin İslamlaşan İlhanlı yapısına aktarılmasında kritik bir etki yaratmıştır.

1282'de Abaka'nın ölümünün ardından, İlhanlı tahtında başlayan kargaşa sırasında Bûlûgân Hatun'un politik sezgisi belirleyici olmuştur. Reşîdüddin (1952, s. 141–142) onun Argun'un tutsak edilmesinden sonra düzenlenen kaçış planında aktif olarak yer aldığını, kendi adamları aracılığıyla Argun'un kurtuluşunu sağladığını aktarır. Gördegir (2025, s. 31) bu olayın, Bûlûgân'ın hem sadakatini hem de siyasî öngörüsünü ortaya koyduğunu belirtir. Bu olay aynı zamanda, Kongrat kadınlarının sadece “dünürlük bağı”yla değil, aktif siyasî manevralarla da İlhanlı taht mücadelesine yön verebildiklerini kanıtlar.

Bûlûgân'ın etkisi ekonomik alana da yansımıştır. Reşîdüddin (1952, s. 195), ona Bağdat'a bağlı Muhavvel iktasının ve zengin bir orda'nın tahsis edildiğini kaydeder. Gördegir (2025, s. 32–33), bu iktaların sadece maddî zenginlik değil, aynı zamanda askerî güç anlamına geldiğini ve Bûlûgân'ın bu kaynakları kendi siyasi ağını korumak için kullandığını ifade eder. Bu iktisadî bağımsızlık, Moğol sarayında bir “hatun iktidarı” modelinin oluşmasına zemin hazırlamıştır.

Argun'un ölümünden sonra, muhtemelen I. Bûlûgân'ın soyundan gelen bir başka Kongrat prensesi olan II. Bûlûgân Hatun, İlhanlı tahtında etkinlik kazanmıştır (Reşîdüddin, 1952, s. 253; Gördegir, 2025, s. 34). II. Bûlûgân, levirat geleneği gereği önce Geyhatu, ardından Gâzân'la evlenmiş, böylece saray içi nüfuzunu korumuştur. Kâşânî (aktaran Gördegir, 2025, s. 34–35), onun bu evlilikleri “saray içi dengeyi muhafaza etmek amacıyla yapılan stratejik bağlar” olarak niteler. Melville (1989) ve Boyle (1977), bu süreci Moğol siyasetinde kadının süreklilik sağlayıcı işlevinin tipik örneği olarak görür.

II. Bûlûgân Hatun'un faaliyetleri, hanedan içi çekişmelerin ötesinde diplomatik bir rol de taşımıştır. Gördegir (2025, s. 37), onun Çin Yuan Hanedanı ile yazışmalarda

adı geçen kadınlardan biri olduğunu ve İlhanlı diplomasi geleneğinde kadın temsilin kurumsallaşmasına katkıda bulunduğunu aktarır. Bu, İlhanlı kadınlarının sadece saray içinde değil, devletlerarası arenada da “söz sahibi” olduklarını göstermektedir.

Kongrat soyunun bu hatunlar aracılığıyla İlhanlı siyasetine dâhil oluşu, kabile kimliğini bir “meşruiyet aracı”na dönüştürmüştür. Alisher İsmailov (2024, s. 30–31), Bûlûgân Hatunların varlığını “Kongratların Moğol meşruiyet sistemine etnik-siyasal temelde yerleşmesinin simgesi” olarak tanımlar. Bûlûgânların faaliyetleri, Moğol kültürel kodları ile İlhanlı İslamîleşme sürecinin kesişiminde “ara bir ideolojik köprü” işlevi görmüştür.

Bûlûgân Hatunlar hem kadın yönetici kimliğini hem de Kongrat kabilesinin tarihî misyonunu bünyesinde birleştirir. Onların etkisi, Moğol siyasal sisteminde kadının “yardımcı” değil, bağımsız politik özne konumuna yükseldiğini gösterir. Gördegir (2025, s. 40) bunu “Moğol kadın aklının devlet düzeyinde kurumsallaşması” olarak nitelendirir. Bu süreçte Kongrat kadınlarının geleneksel vakar ve pragmatik zekâyı birleşen politik yeteneği, İlhanlı Devleti’nin siyasal yapısını doğrudan şekillendirmiştir.

Sonuç olarak, Kongrat soyundan gelen Bûlûgân Hatunlar, İlhanlı sarayında hem hanedan içi dengeyi sağlayan hem de devletin politik vizyonuna yön veren figürlerdir. Onların soyu, Börte Hatun’dan Kutuy Hatun’a uzanan Kongrat kadın geleneğini İlhanlı dönemine taşımış; böylece Moğol hanedan ideolojisinin kadın eliyle sürekliliğini mümkün kılmıştır (Reşîdüddin, 1952, s. 194–195; Gördegir, 2025, s. 41).

5. SONUÇ VE ÖNERİLER

5.1. Sonuç

Moğol siyasi tarihinin 1206–1335 yılları arasındaki gelişim süreci, yalnızca askerî fetihler ve hanedan değişimleriyle değil, bu yapının arka planında yer alan güçlü kabile ağlarıyla da şekillenmiştir. Bu kabilelerin en dikkat çekici olanlarından biri, kökeni Orta Asya bozkır kültürünün derinlerine uzanan Kongratlardır. Kongrat kabilesi, hem Cengizli hânedanın kuruluş sürecinde hem de İlhanlılar gibi devam devletlerinde siyasî, kültürel ve diplomatik istikrarın başlıca dayanaklarından biri hâline gelmiştir.

Kongratların Moğol devlet sistemine kazandırdığı en temel unsur, “dünür kabilesi” sıfatıyla hanedan meşruiyetine katkıda bulunmalarıdır. Cengiz Han’ın eşi Börte Hatun’la başlayan bu bağ, yalnızca evlilik yoluyla kurulan bir ittifak değil, imparatorluk ideolojisinin devamını sağlayan bir siyasi model olarak görülmelidir. Bu model, hanedan içi evlilikleri meşruiyetin, sadakatin ve soy birliğinin teminatı hâline getirmiştir. Moğol toplumsal yapısında evlilik bir devlet politikası olarak değerlendirilmiş; Kongratlar bu politikanın merkezinde yer almıştır.

Kongrat soyuna mensup şahsiyetlerin tarih sahnesindeki rolleri, kabile kimliğini aşan birer tarihî işlev taşır. Çorluk Mergen, Dei Seçen ve Ulun Eke gibi erken dönem isimler, Cengiz Han’ın kabile birliği idealine giden süreçte siyasî dengeyi kuran figürler olmuşlardır. Bu şahsiyetler, Moğol kabileleri arasında güvene dayalı bir ittifak modeli geliştirmiş, Cengizli iktidarının toplumsal temelini oluşturmuştur.

Büyük Moğol Devleti’nin kurulmasıyla birlikte Kongrat kadınları, devletin siyasî ve kültürel kimliğinde belirleyici bir konuma yükselmiştir. Börte Hatun’un sadakati ve dirayeti, yalnızca bir eşin değil, aynı zamanda bir kurucu figürün sembolüdür. Bu anlayış, sonraki yüzyıllarda İlhanlı sarayında Bûlûgân ve Kutuy Hatun gibi Kongratlı kadınlar aracılığıyla yeniden hayat bulmuştur. Bu kadınlar, Moğol siyasetinde kadının diplomatik temsil kabiliyetini en yüksek düzeye taşımış; hanedan içi mücadelelerde denge kuran, ekonomik güç elde eden ve devlet yönetimine doğrudan etki eden aktörler hâline gelmişlerdir.

İlhanlı Devleti döneminde Kongrat kabilesi, Moğol hanedan yapısının siyasî meşruiyetinde kilit rol oynamaya devam etmiştir. Bu dönemde Kongrat kökenli hatunlar, yalnızca sarayda değil, devlet idaresinde de etkili birer denge unsuru hâline gelmişlerdir. İlhanlı hükümdarlarının, Cengizli soy bağına güçlendirmek amacıyla Kongrat soylu kadınlarla evlenmeleri, bu kabileye hanedanın geleceğini belirleyecek ölçüde nüfuz kazandırmıştır. Bûlûgân Hatunların Abaka, Argun ve Geyhatu dönemlerinde üstlendikleri roller, İlhanlı siyasetinde kadın nüfuzunun kurumsallaştığı bir dönemi başlatmıştır. Bu süreçte Kongrat soyu, İlhanlı sarayında sadakatin, akrabalık bağlarının ve politik denge arayışının simgesi hâline gelmiştir.

Kongratların İlhanlı tarihindeki bir diğer önemi, hanedanın İslamlaşma sürecine dolaylı katkılarında görülmektedir. Gâzân Han'ın tahta çıkışından sonra gerçekleşen dinî dönüşümde, saray çevresinde yer alan Kongratlı hatunların yumuşatıcı politikaları ve uzlaştırmacı tutumları etkili olmuştur. Bu kadınlar, Moğol geleneğinden kopmadan yeni bir siyasî kimlik inşa edilmesine aracılık etmiş, İlhanlı Devleti'nin İslam dünyasıyla bütünleşme sürecinde sembolik bir köprü vazifesi görmüşlerdir. Böylece Kongrat kimliği, yalnızca etnik bir aidiyet değil, Moğol siyasetinin değişen ideolojik koşullarına uyum sağlayan esnek bir kültürel yapı olarak varlığını sürdürmüştür.

Kongrat kabilesinin İlhanlı dönemindeki varlığı, aynı zamanda devletin merkezî idare anlayışına katkı sunmuştur. Kongrat soylu emirler ve danışmanlar, saray çevresinde bilgi, diplomasi ve ekonomi alanlarında etkin roller üstlenmişlerdir. Bu durum, Moğol devlet mekanizmasının sadece savaşçı bir yapıya dayanmadığını, aynı zamanda akrabalık ve sadakat temelli bir yönetim modeli geliştirdiğini göstermektedir. İlhanlı Devleti'nin uzun ömürlü olmasında Kongrat unsurlarının sağladığı sosyal istikrar ve siyasî denge belirleyici olmuştur.

Bûlûgân Hatunların İlhanlı siyaseti üzerindeki etkisi, Moğol töresinin kadın anlayışını devlet düzeyinde yeniden tanımlamıştır. Onların iktisadî bağımsızlığı, idarî gücü ve hanedan içi nüfuzu, Moğol siyasetinde kadın otoritesinin kurumsallaşmasına zemin hazırlamıştır. Kutuy Hatun gibi isimler ise diplomasi, kültür ve din politikalarının yeniden şekillenmesinde rol oynamış; böylece Kongrat kadınları İlhanlıların İslamlaşma sürecinde aracı bir konum üstlenmiştir.

Kongrat kabilesinin tarihsel rolü yalnızca İlhanlılarla sınırlı değildir. Altın Orda ve Çağatay devletlerinde de Kongrat soyuna mensup şahsiyetler yönetim mekanizmalarında etkin görevler üstlenmiş; bu durum kabile kimliğinin Moğol sonrası

döneme taşınmasını sağlamıştır. Harezm, Buhara ve Semerkand gibi bölgelerde Kongrat kökenli yönetici ailelerin ortaya çıkışı, bu soyun devlet geleneğini yerel kültürlerle kaynaştırarak sürdürdüğünü göstermektedir.

Genel olarak bakıldığında, Kongratlı şahsiyetlerin Moğol tarihindeki varlığı, imparatorluk ölçeğinde bir siyaset, kültür ve kimlik mirasının sürekliliğini temsil eder. Onlar, Moğol devletlerinde sadece hanedan evliliklerinin tarafı değil, siyasî meşruiyetin, idarî düzenin ve kültürel istikrarın kurucu unsurları olmuşlardır. Kadın ve erkek Kongrat figürleri, toplumsal örgütlenmeden diplomasiye, kültürden inanç sistemine kadar geniş bir etki alanı yaratmış; Moğol dünyasında bir “dengeli iktidar modeli”nin sembolüne dönüşmüştür.

Bu çalışmanın ortaya koyduğu sonuçlardan biri, Kongrat kabilesinin tarihî varlığının yalnızca etnik temelli bir aidiyet olarak değil, aynı zamanda siyasi bir kurum olarak da değerlendirilmesi gerektiğidir. Kongratlar, tarih boyunca Moğol siyasetinde denge, süreklilik ve meşruiyet ilkelerini temsil etmiş; bu yönleriyle Moğol devlet geleneğinin kurucu damarlarından biri hâline gelmişlerdir.

5.2. Öneriler

Bu çalışma, Moğol tarihinin geniş coğrafyasında Kongratlı şahsiyetlerin rollerini ana hatlarıyla ortaya koymuştur; ancak bu alan hâlen daha derinlemesine araştırmalara açıktır. Öncelikle, Kongrat kabilesinin Moğol sonrası dönemdeki dönüşümünü ele alan arşiv kaynakları, Özbek, Kazak ve Karakalpak bölgelerindeki belgeler ışığında yeniden incelenmelidir. Bu sayede, Moğol sonrası Orta Asya siyasetinde Kongrat soyunun etkisi daha net biçimde anlaşılabilir.

İkinci olarak, Kongrat kadınlarının diplomatik ve ekonomik rollerini inceleyen mikro tarih çalışmaları, Moğol kadın tarihçiliğine önemli katkılar sunacaktır. İlhanlı sarayına ait ikta kayıtları, yazışmalar ve kronikler üzerinde yapılacak ayrıntılı analizler, bu kadınların idari gücünü daha belirgin kılacaktır.

Üçüncü olarak, Moğol kabile sisteminin antropolojik açıdan yeniden yorumlanması, Kongrat kimliğinin yalnızca siyasi değil, toplumsal bir ağ yapısı olduğunu ortaya çıkarabilir. Bu tür bir yaklaşım, Moğol tarihini sadece savaşlar ve hükümdarlar üzerinden değil, sosyal örgütlenme dinamikleri üzerinden okumayı mümkün kılar.

Son olarak, Moğol devlet geleneğinde Kongratların temsil ettiği “dünürlük” kavramının karşılaştırmalı bir biçimde incelenmesi, hem Türk-Moğol siyasî kültürünü hem de Asya’daki hanedan ideolojilerini anlamada yeni perspektifler sunacaktır. Bu yöndeki araştırmalar, tarih disiplininde kadın, kabile ve iktidar ilişkilerini yeniden tanımlayan çok katmanlı bir okuma biçiminin gelişmesine katkı sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

- Allsen, T. (2001). *Culture and Conquest in Mongol Eurasia*. Cambridge: CUP.
- Anonim. (1990). *Mongolun Nigoça Tobçıyan*. Trans. B. Sumyabaatar. Ulaanbaatar: Ulsin Hevleliin Gazar.
- Anonim. (1995). *Moğolların Gizli Tarihi*. (Çev. A. Temir). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Anonim. (2004). *The Secret History of the Mongols*. Trans. I. de Rachewiltz. Leiden: Brill.
- Bartold, V. V. (1928). *Turkestan Down to the Mongol Invasion*. London: Luzac.
- Bartold, V. V. (1963). *Soçineniye II, Çast 1*. Moskva: İzdatelstvo Vostochnoy Literaturı.
- Boyle, J. A. (1968). *The Ilkhans of Persia and the Christian West*. Cambridge University Press.
- Boyle, J. A. (1977). *The Il-Khans of Persia and Their Contemporaries*. Cambridge University Press.
- Broadbridge, A. F. (2018). *Women and the Making of the Mongol Empire*. Cambridge: CUP.
- Cüveynî, A. A. M. (1941). *Târîh-i Cihangüşa* (Çev. M. Qazvînî). London: Luzac & Co.
- Cüveynî, A. A. M. (2013). *Tarih-i Cihan Güşa (Cihangüşa)* (Çev. Mürsel Öztürk). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Cüveynî, A. M. (1962). *Târîh-i Cihangüşa*. Tahran: Bunyâd-ı Ferheng.
- Da Yuan Da Yitong Zhi (1330). Pekin: Yuan Hanedanlığı Devlet Arşivi.
- Doğan, O., & Özdemir, A. (2023). Kongrat. In *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Cilt 26, ss. 612–616). Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Ebu'l Gazi Bahadır Han (1925). *Şecere-i Türk*. Taşkent.
- Ebu'l Gazi Bahadır Han. (2020). *Şecere-i Türk* (Çev. A. Acaloğlu). İstanbul: Selenge Yayınları.
- Ebulgazi Bahadır Han. (1996). *Şecere-i Terakime (Türkmenlerin Soykütüğü)* (Çev. Zühal Ölmez). Ankara: Simurg Yayınları.

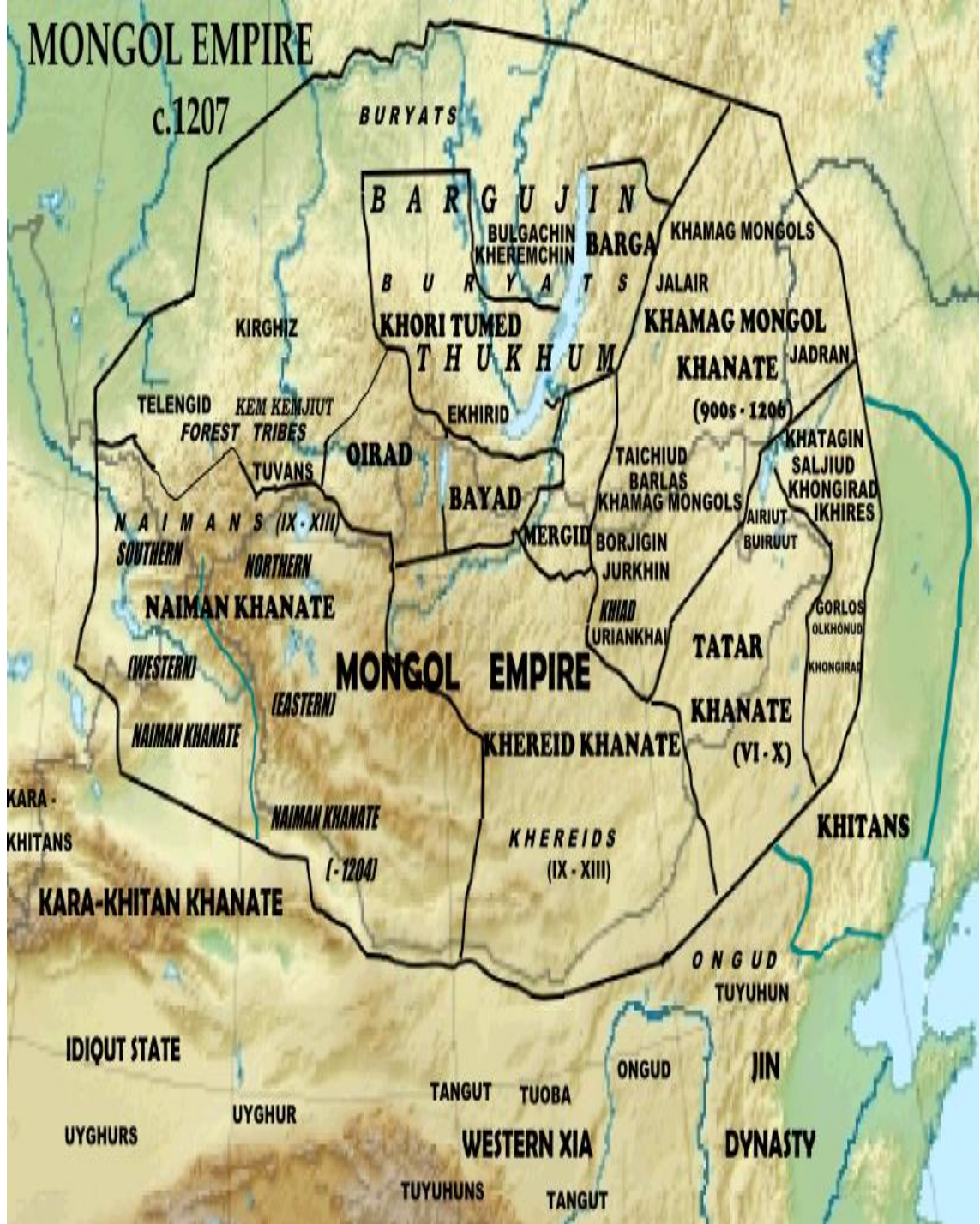
- Ekinci, A., & Gördeğir, B. (2024). *Kural koymadan iktidar uygulayan bir İlhanlı hatunu: Kutuy*. *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, 12(41), 297–308. <https://doi.org/10.33692/avrasyad.1522325>
- Golden, P. B. (1992). *An Introduction to the History of the Turkic Peoples*. Wiesbaden: Harrassowitz.
- Golden, P. B. (2012). *Türk Halkları Tarihine Giriş* (Çev. O. Karatay). İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Gördeğir, E. (2018). Moğolların Mardin kuşatması ve Hülagü'den Olcaytu'ya İlhanlı–Artuklu münasebetleri (S. Özbek ile birlikte). *Tarih ve Gelecek Dergisi*, 4(3), 106–118.
- Gördeğir, E. (2019a). Olcaytu Han dönemi İlhanlı–Memluk münasebetleri 1304–1316. In N. Karaer, K. Kartal, & N. Nehir (Eds.), *Türk tarihine yenilikçi yaklaşımlar*. İksad Yayın Evi.
- Gördeğir, E. (2019b). *İlhanlı hükümdarlarının leviratus geleneğine uygun evlilikleri*. *Journal of History School*, 12(43), 1324–1340. <http://dx.doi.org/10.29228/Joh24773>
- Gördeğir, E. (2019c). XIV. yüzyılın ilk çeyreğinde İlhanlı–Avrupa münasebetleri. *Uluslararası Ekonomi, Siyaset, İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, 2(4), 215–225.
- Gördeğir, E. (2020). Hülâgû Han dönemi İlhanlı–Abbasi diplomatik münasebetleri. In E. Gördeğir (Ed.), *Orta Çağ'da diplomasi*. Efe Akademi.
- Gördeğir, E. (2020b). Aruklu Hanedanında aynı isimde iki farklı kadın: Dünya. In M. Nasıroğlu Aydın (Ed.), *Tarihte kadın, toplumsal hayat, siyaset, hukuk, mitoloji*. Paradigma Akademi.
- Gördeğir, E. (2021). *Olcaytu Han ve zamanı (1304–1316)* (S. Özbek, Ed.). İksad Yayınları.
- Gördeğir, E. (2025). İlhanlı tarihinin etkin figürleri: Bûlûgân Hatunlar. *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, 13(43), 27–43. <https://doi.org/10.33692/avrasyad.1579744>
- Hatunoğlu, N. (2022). *Moğolluktan Türklüğe Konguratlar*. GTTAD – Geçmişten Günümüze Türk Tarihi Araştırmaları Dergisi, 4(7), 111–132. <https://doi.org/10.53718/gttad.1012529>
- Hemedânî, R. F. (1957). *Câmi 'ü't-Tevârîh*. Tahran: Dârü'l-Kütüb.
- Hetagurova & A. A. Semenova). Moskva: Izdatelstvo Akademii Nauk SSSR.
- Ismailov, A. (2024). *XVIII.–XIX. Yüzyıllardaki Kongratlar* (Yüksek Lisans Tezi). Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- İbnü'l Esîr (1867). *el-Kâmil fi't-Tarih*. Kahire.
- Jackson, P. (2005). *The Mongols and the West, 1221–1410*. Harlow: Pearson Education.
- Kafalı, M. (2009). *Ötemiş Hacı'ya Göre Cuci Ulusunun Tarihi*. Ankara: Türk Kültürü Araştırmaları Enstitüsü.
- Kafesoğlu, İ. (1984). *Türk Milli Kültürü*. Ankara: Ötüken
- Kaşanî, Ebu'l-Kasım Abdullah b. Muhammed. (1348 h.ş). *Tarih-i Olcaytu* (nşr. Muhyin Hambeli). Tahran: Bengâh-ı Tercüme ve Neşr-i Kitab.
- Kaya, Ç. (2021). Cengiz Han'ın kızları ve yapmış oldukları evlilikler. *Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 11(22), 189–199. <https://doi.org/10.33207/trkede.885655>
- Masanov, N. E. (1995). *Koçevaya tsivilizatsiya kazahov: Osnovi jiznedeyatelnosti nomadnogo obşestva*. Almaty.
- Melville, C. (1989). *Women and Power in Ilkhanid Persia*. Cambridge Oriental Publications.
- Melville, C. (1999). *The Fall of Amir Chupan and the Decline of the Ilkhanate, 1327–1337*. *Journal of the Royal Asiatic Society*, 9(2), 85–96.
- Morgan, D. (1986). *The Mongols*. Oxford: Basil Blackwell.
- Petrushevskii, I. P. (1968). *Islam in Iran in the Middle Ages*. Moscow: Nauka.
- Reşidüddin Fazlullah Hemedânî. (1952). *Câmi'ü't-Tevârîh* (Çev. L. A. Hetagurova & A. A. Semenova). Moskva: Akademiya Nauk SSSR.
- Reşidüddin Fazlullah Hemedânî. (1952). *Sbornik Letopisey* (Çev. L. A. Hetagurova & A. A. Semenova). Moskva: İzdatelstvo Akademii Nauk SSSR.
- Reşidüddin Fazlullah Hemedânî. (1952). *Sbornik Letopisey* (L. A. Hetagurova & A. A. Semenova, Ed.). Akademiya Nauk SSSR Yayınları.
- Roux, J. P. (2018). *Moğol İmparatorluğu Tarihi* (A. Kazancıgil & A. Bereket, Çev.). İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Roux, J.-P. (1993). *Histoire de l'Empire Mongol*. Paris: Fayard.
- Smith, J. M. (1983). *Women and Politics in the Mongol Empire*. *Central Asiatic Journal*, 27(3), 193–210.
- Spuler, B. (1955). *History of the Mongols, Based on Eastern and Western Accounts of the Thirteenth and Fourteenth Centuries*. Leiden: Brill.
- Spuler, B. (1987). *İlhanlılar Tarihi*. Ankara: TTK.

- Sümer, F. (1992). *Oğuzlar (Türkmenler)*. Ankara: TTK.
- Tınışpayev, M. (1990). *Materialı k istorii kirgiz-kazakskogo naroda*. Altın Orda Yayınları.
- Togan, İ. (2005). *Flexibility and Limitation in Steppe Formations*. Leiden: Brill.
- Togan, Z. V. (1946). *Umumi Türk Tarihine Giriş*. İstanbul: Hak Kitabevi.
- Togan, Z. V. (1969–1970). *Çengiz Han (1155–1227)* [Ders Notları]. İstanbul Üniversitesi.
- Togan, Z. V. (1981). *Umumi Türk Tarihine Giriş*. İstanbul: Enderun.
- Vladimirtsov, B. Y. (2002). *Raboty po istorii i etnografii mongolskih narodov*. Vostochnaya Literatura.

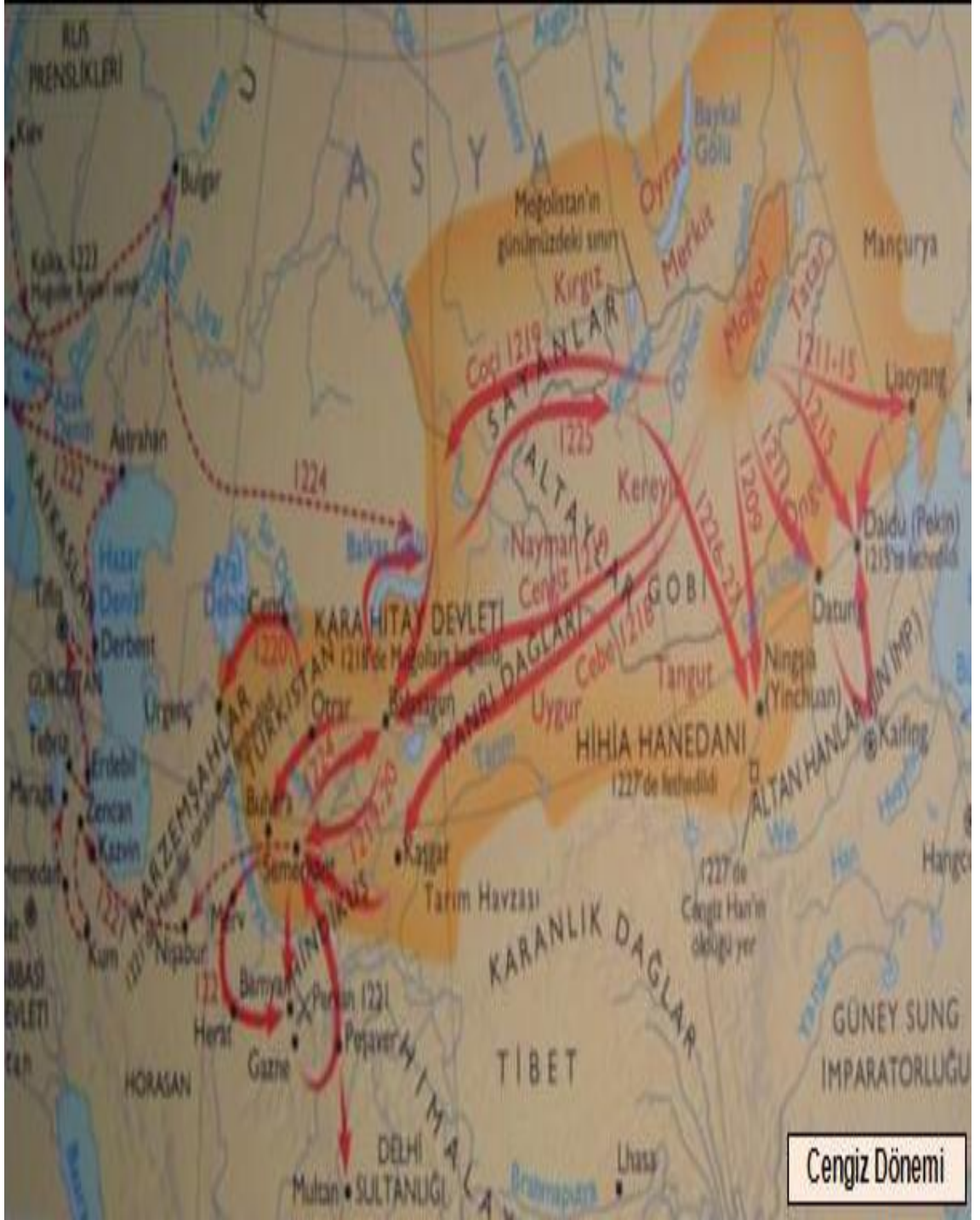
EKLER

EK-1: 1207 Yılında Kongratlar ve komşuları.

Kaynak: <https://en.wikipedia.org/wiki/Khongirad> erişim tarihi: 20.10.2025

EK-2: Cengiz Han dönemi Moğol İlerleyişi

Kaynak: <https://bberksan.blogspot.com/p/mogollar.html> erişim tarihi 11.08.2025

EK-3: Börte Hatun

Kaynak: <https://tr.wikipedia.org/wiki/B%C3%B6rte> erişim tarihi, 15.10.2025

EK-4: Cengiz Han Kongratlı Börte'nin Kocas

Kaynak: <https://en.wikipedia.org/wiki/B%C3%B6рте> Erişim tarihi, 12.10.2025

EK-5: Börte'nin birinci oğlu Cuci'nin günümüz Moğolistandaki heykeli

Kaynak: <https://en.wikipedia.org/wiki/Jochi> erişim tarihi, 10.10.2025

EK-6: Börte'nin ikinci oğlu ağatay'ın günümüz Moğolistandaki heykeli

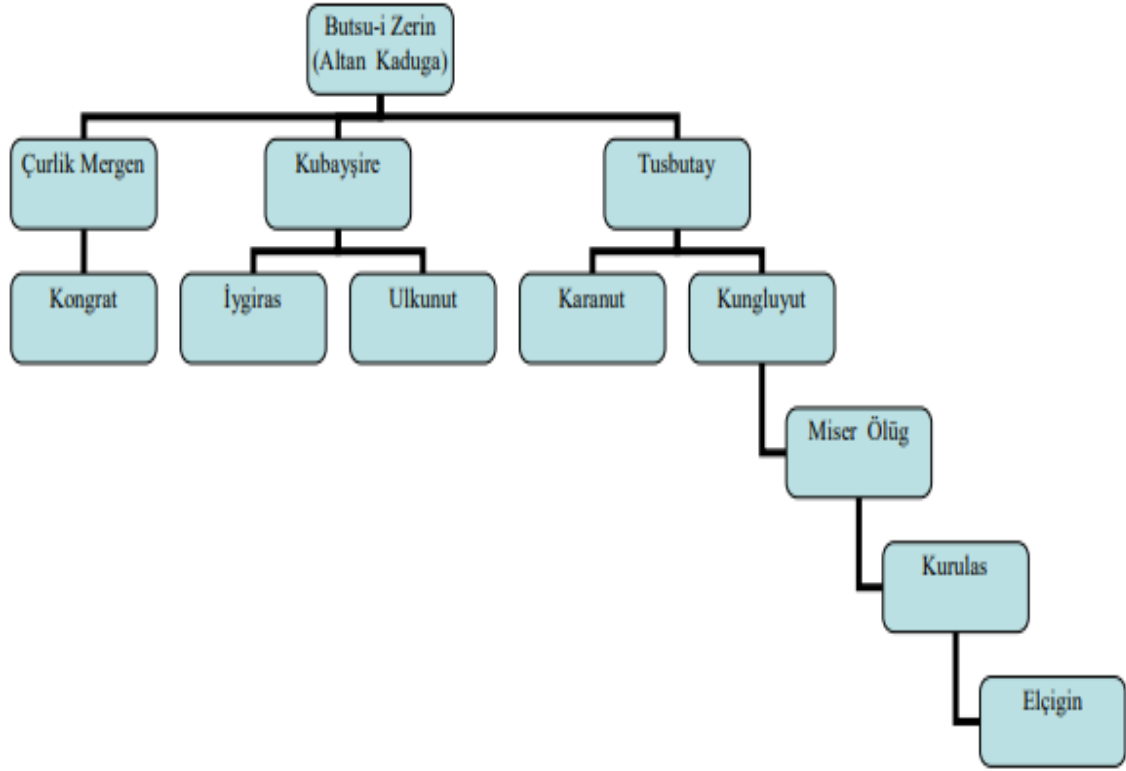
Kaynak: https://en.wikipedia.org/wiki/Chagatai_Khan erişim tarihi, 10.10.2025

EK-7: Kongratlı Börte'nin üçüncü oğlu Ögeday

Kaynak: <https://en.wikipedia.org/wiki/B%C3%B6рте> Erişim tarihi, 12.10.2025

EK-8: Mitsel Olarak Kongratların Şeması

Kaynak: (Hatunoğlu, 2022, s. 117)